

เวหาสเย จงฺกมติ^๑
 ฐโป ปชฺชลิเต ตถา^๒
 หาสฺ มมฺ วิทิตฺวาน
 ปกุกามิ ปาจินามุโข.

ตญฺจ อจฺจริยํ ทิสฺวา
 อพฺภุตํ โลมหํสนํ
 นาคปุปฺผํ คเหตุวาน
 คตมคฺคฺมุหิ โเอกิริ.

สตสฺหสฺสิโต กปุเป
 ยํ ปุปฺผํ โเอกิริ อหํ
 เตน จิตฺตปุปฺสาเทน
 ทุคฺคตี นูปปชฺชหํ.

เอกตีเส อิตโต กปุเป^๓
 ราชา อาสิ มหารโธ^๔
 สตฺตรตนสมฺปนฺโน
 จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

เสด็จจงกรมอยู่บนเวหาส เหมือน
 ประทีปอันโพลงฉะนั้น ทรงทราบ
 ว่าเรายินดีแล้ว บ่ายพระพักตร์
 กลับไปทางทิศประจิม.

ก็เราได้เห็นความอัศจรรย์อันไม่เคย
 มีชนพองสยองเกล้านั้นแล้ว ได้เก็บ
 เอาดอกบุษราคัมไปโปรยลงที่ทางเสด็จ
 ไป.

ในกัปที่แสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ เรา
 โปรยดอกไม้ใด ด้วยจิตอันเลื่อมใส
 นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
 เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชมีพระนาม
 ว่ามหารถะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗
 ประการ มีผลมาก ฯลฯ.

^๑ ฉ. เวหาสมุหิ, ส. เวหาเส จ จงฺกมติ.

^๒ ฉ. ฐปายติ ชลเต ตถา, ส. ฐปายติ ชลิตโต ตถา,

อ. ฐโปติ ชลิตโต ตถา.

^๓ ฉ. กปุปฺสเต.

^๔ ฉ. ราชา อาสิ มหารโห.

กิเลสา ฉาปีตา มยฺหํ
 ๗เปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนํ”ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ๗ลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว” ดังนี้.

อหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน
 ปฏิปตฺตี ปจฺจเวกฺขิตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต
 อุทฺทานวเสน :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว
 พิจารณาถึงข้อปฏิบัติของตน เกิดความ
 โสมนัสแล้วได้ภาสิตคาถาว่า :

๑๐๗. “ปพฺพชฺี ตฺลยิตฺวาน
 อคารสฺมา อนคาริยํ
 ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา
 กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนํ”ติ^๑

๑๐๗. “เราได้พิจารณาแล้ว จึงออกบวช
 เป็นบรรพชิต เราได้บรรลุวิชา ๓
 แล้วบำเพ็ญกิจในพระพุทธศาสนา
 เสร็จแล้ว” ดังนี้.

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ ปพฺพชฺี ตฺลยิตฺวานาติ
 “สมฺพาโร ชฺรวาโร ราชปโธ”ติอาทีนา^๒
 ชฺรวาโร, “อปฺปสฺสทา กามา
 พหุทฺทฺชา พหุปายาสา”ติอาทีนา^๓
 กามสฺส อาทีนํ ตปฺปฏิปทฺชฺโต เนกขมฺเม
 จ อานิสฺสํ ตฺลฏฺตาย ปญฺณาย
 วิจาเรตฺวา วิมฺลิตฺวาติ อตฺถ. เสสํ
 เหฏฺฐา วุตฺตนยเมว. อิทเมว จ
 เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิติ.

คำว่า เราได้พิจารณาแล้วจึง
 ออกบวช ความว่า เราได้พิจารณาคือ
 ไคร่ครวญด้วยปัญญาอันเที่ยงตรงถึงโทษ
 ในฆราวาสเป็นต้นว่า “ฆราวาส (การอยู่
 ครองเรือน) คับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี
 คือกิเลส”, และโทษในกามทั้งหลาย
 โดยนัยมีอาทิว่า “กามทั้งหลายมีความ
 ชุ่มชื้นน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแคบ
 มาก” ดังนี้ และอานิสงส์ในการออกบวช

^๑ ชุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.

^๒ ที. ส. ๙/๘๒, ม. ม. ๑๓/๑๐, ส. นิ. ๑๖/๒๕๙.

^๓ วิ. มหาวิภังค. ๒/๕๓๒, ม. มุ. ๑๒/๑๘๐.

นิบาต)

๑๑. เอกาทสมวรรค ๗. พรรณนาคาถาของพระธรรมสวเถระ

๙๙

โดยความเป็นปฏิปักษ์ต่อกามนั้น. คำที่
เหลือมีนัยดังกล่าวมาแล้วในหนหลัง
นั้นเทียว. ส่วนข้อนี้เป็นอัญญาพยากรณ์
ซึ่งพระอรหันต์ของพระเถระแล.

ธมฺมสวตฺเถรคาถาवणฺณนา
นินฺุจिता.

พรรณนาคาถาของพระธรรมสวเถระ
จบ.

๘. ธรรมสวปีตุตฺเถรคาถา-

วณฺณนา

ส วิสฺวสฺสสตีโกตี อายสฺมโต
ธมฺมสวปีตุตฺเถรสฺส คาถา. กา อฺปฺปตฺติ ?
อยมฺปิ ปุริมพฺพุทฺเตสุ กตาทิกาโร
พฺพุทฺธสฺสญฺเฒ โลกเก กุลเคเห นิพฺพุตฺติตฺวา
วิญญฺตุํ ปตฺโต ภูตคณฺเ นาม ปพฺพเต
วิหฺรณฺตุํ ปจฺเจกสมฺพฺพุทฺธํ ทิสฺวา
ปสนฺนฺมานโส ตินฺนฺมฺลปฺปฺเมหิ^๑ ปุชฺ
อกาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลก
นิพฺพุตฺติตฺวา อปราปรี สุกฺตีสุเยว
สฺสรนฺโต อิมสฺมี พฺพุทฺธปฺปาเท มคฺชรฺภูเจ
พฺุราหฺมณฺกุลเ นิพฺพุตฺติตฺวา วิญญฺตุํ
ปตฺโต ทารปฺริคฺคหํ กตฺวา ธมฺมสฺว นาม
ปฺปตฺติ ลภิตฺวา ตสฺมี ปพฺพชิตฺเต สยมฺปิ
วิสฺวสฺสสตีโก หุตฺวา “มม ปตฺโต ตาว
ตรฺุณเ ปพฺพชิตฺ, อถ กสฺมา นานํ
ปพฺพชิตฺสุสฺสามิ”ติ สญฺชาตสฺสเวโค สตฺถ
สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา
วิปฺสฺสนํ ปฏฺจเปตฺวา น จิรฺสฺเสว อรหฺตฺติ

๘. พรรณนาคาถาของ

พระธรรมสวปีตุเถระ

คาถาของท่านพระธรรมปีตุเถระมี
คำว่า ส วิสฺวสฺสสตีโก เป็นต้น. มีอุบัตติ
มาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้าง
อธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย
เมื่อโลกว่างจากพระพุทธเจ้า มาบังเกิด
ในเรือนแห่งตระกูล รู้เดียงสาแล้ว เห็น
พระปัจเจกพุทธเจ้ากำลังประทับอยู่ ณ
ภูเขาชื่อภูตคณเ มีใจเลื่อมใส ได้ทำการ
บูชาด้วยดอกมะลิซ้อน.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก
เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติอย่างเดี่ยวต่อ ๆ กัน
ครั้งพุทฺธปฺปาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูล
พฺุราหฺมณฺ ในแคว้นมคธ รู้ความแล้วจึง
แต่งงาน (มีภรรยา) ได้บุตรชายชื่อว่า
ธรรมสวเ เมื่อบุตรนั้นบวชแล้ว ตัวเอง
มีอายุ ๑๒๐ ปี คิดว่า “บุตรของเราบวช
แต่ยังหนุ่มอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุไรเรา
จึงไม่บวชเล่า” จึงเกิดความสังเวชเข้าไป
เฝ้าพระศาสดาแล้วฟังธรรมออกบวชแล้ว
เริ่มบำเพ็ญเพียรวิปัสสนา ไม่นานนัก

^๑ ม. ตินฺนฺมฺลปฺปฺเมหิ.

สจุฉากาสี. เตน วุตตัม อปทาน^๑ :

ก็กระทำให้แจ้งพระอรหัตผลแล้ว. ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“หิมวันตสุสาวิฑูเร

ภูตคณเณ นาม ปพฺพโต
วสเตโก ชิโน ตตฺถ
สยมภู โลกนิสฺสนฺภู.

“มีภูเขาชื่อภูตคณเณ อยู่ในที่ไม่ไกล
ต่อภูเขาหิมวันต์ พระชินปัจเจก-
พุทธเจ้าองค์หนึ่ง สละโลกแล้ว
มาอยู่ ณ ภูเขานั้น.

ติณฺสุเล^๒ คเหตุวาน

พุทฺธสฺส อภิโรปยี
เอกุนสฺตสฺส
กปฺปิ น วินิปาติโก.

เราถือเอาดอกมะลิช้อนไปบูชา แต่
พระพุทธรเจ้า เราไม่ตกลงใน
จตุรabayตลอด ๙ หมื่นกับ.

อิโต เอกาทเส กปฺเป

เอโกสิ^๓ ธรณีรุโห
สตุตฺรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพล.

ในกัปที่ ๑๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง มี
พระนามว่าธรณีรุหะ สมบูรณ์ด้วย
แก้ว ๗ ประการ มีผลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหิ

ฯเปฯ กตฺ พุทฺธสฺส สาสนฺน^๓ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธรเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว” ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน
ปฏฺิปปตฺตี ปจฺจเวกฺขิตฺวา สญฺชาต-

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว
พิจารณาถึงข้อปฏิบัติของตน เกิดความ

^๑ พ. อ. ๓๒/๒๖๑.

^๒ น. ตินฺสุล.

^๓ อ. เอโกสิ.

โสมนสฺโส อุทาเนนฺโต :

๑๐๘. "ส วิสฺวสฺสสตีโก"^๑

ปพฺพชฺชี่ อนคาริยฺ

ติสฺโส วิชฺชา : อนุปฺปตฺตา

กตฺติ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"^๒ติ

คาถิ อภาสิ.

ตตฺถ ส วิสฺวสฺสสตีโกติ โส
 วิสฺวสฺสสตีโก, โส อหิ ชาติยา
 วิสาธิกวสฺสสตีโก สมานิ. ปพฺพชฺชี่
 ปพฺพชฺชี่ อุปคฺจฺฉิ. เสสิ วุตฺตณฺยเมว.
 อิทเมว จ อิมสฺส เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณฺ

ธมฺมสวปีตฺตฺเถรคาถาวณฺณนา

นิฏฺฐิตา.

โสมนัส . . . เมื่อจะเปล่งอุทานได้กล่าว
 คาถาว่า :

๑๐๘. "เรามีอายุ ๑๒๐ ปี จึงออกบวชเป็น
 บรรพชิต ได้บรรลุวิชา ๓ แล้ว
 บำเพ็ญกิจในพระพุทธศาสนาเสร็จ
 แล้ว" ดังนี้.

บาทคาถาว่า ส วิสฺวสฺสสตีโก
 ในคาถานั้น ความว่า เรานั้นมีอายุ ๑๒๐
 ปี, คือเรานั้นมีอายุ ๑๐๐ เกิน ๒๐ โดย
 กำเนิด. บทว่า ปพฺพชฺชี่ ความว่า เข้าไป
 บรรพชา. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้ว
 นั้นแหละ แต่คำเป็นคาถานี้จัดเป็นการ
 พยากรณ์พระอรรถคุณของพระเถระรูปนี้.

พรรณนาคาถาของพระธรรมสวปีตฺตฺเถระ

จบ.

^๑ น. วิสวสสสตีโก.

^๒ ข. เถร. ๒๖/๒๘๔.

๙. สัมภเวสีกตฤคคา-

วณฺณนา

น นุณายํ ปรมหิตานุกมฺปิโนติ
 อายสฺมโต สัมภเวสีกตฤคสฺส คาถา. กา
 อูปฺตติ? โสปี ปริมพฺพุเตสฺส กตาทิกาโร
 ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุณฺณานิ อูปจฺฉินฺนโต
 อิตฺโต จตฺตุนฺนเต กปฺเป กุลเคเห
 นิพฺพุตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ
 ปพฺพุตปาเท วสนฺนเต สตฺต ปจฺเจก-
 สมพฺพุเต ทิสฺวา ปสนฺนมานโส
 กทมฺพปฺปฺพานิ คเหตฺวา ปุเชสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลก
 นิพฺพุตฺติตฺวา อปราปรํ ปุณฺณานิ กตฺวา
 สุกตีสฺสเยว สํสรฺนโต อิมสฺมี พฺพุตฺตปาเท
 สาวตฺถิยํ อิทฺถกฺกุเล^๑ นิพฺพุตฺติ, ตสฺส
 สัมภเวสีกตฤคสฺส นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ
 ปตฺโต ปฏฺฐิตฺตสฺสโร ปพฺพุตฺติตฺวา
 กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อณฺณตฺรํ ภิกฺขุ
 สหายํ กตฺวา อรณฺญเณ วิหริ.

เถรสฺส วสนฺนฏฺฐานโต อวิทฺทูเร วนคฺคฺคฺเพ
 เอกา มิตฺติ วิชายิตฺวา ตรฺกฺกํ ฉาปี รกฺขณฺตฺติ

๙. พรณนาคาถาของ

พระสังฆรักขิตเถระ

คาถาของท่านพระสังฆรักขิตเถระ
 มีคำว่า น นุณายํ ปรมหิตานุกมฺปิโน
 เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้
 รูปนั้นก็ได้รับสร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าใน
 ปางก่อนทั้งหลาย สังสมบุญไว้ในภพ
 นั้นๆ ในกัปที่ ๙๔ แต่ภักทกัปนี้มาบังเกิด
 ในเรือนแห่งตระกูล รู้ได้ยงสาแล้ว วันหนึ่ง
 เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ พระองค์ อยู่
 ณ เริงบรรพต มีใจเลื่อมใส ถือเอาดอก
 กระทุ่มไปบูชาแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก
 แล้วกระทำบุญอื่นๆ อีก จึงเวียนว่ายอยู่
 แต่ในสุคติอย่างเดียว ครั้นพุทธรูปบาทกาล
 นี้มาบังเกิดในตระกูลที่มั่งคั่งในกรุงสาวัตถี
 นามของท่านว่าสังฆรักขิตะ. ท่านรู้
 ได้ยงสาแล้ว ได้ศรัทธาแล้ว จึงออกบวช
 เรียนกรรมฐานแล้วชวนภิกษุรูปหนึ่งไปเป็น
 เพื่อนอยู่ในป่า.

ในพุ่มไม้ที่ไม่ไกลจากที่อยู่ของพระเถระ มี
 แม่น้ำหนึ่งตกลูก รักษาลูกอ่อนอยู่

^๑ ส. อิทฺถ กุลเคเห.

ฉาตชฺฆตฺตปิ ปุตฺตสิเนเหเน ทูเร
โคจราย น คจฺจติ. อาสนุเน จ
ติณฺทกสฺส อลาภาน กิลมตี. ตํ ทิสฺวา
เถโร "อโห วตายํ โลกิ ตณฺหาพฺนุณ-
พฺทฺโร มหาทฺกฺขํ อณฺภวตี, น ตํ
ฉินฺทิตฺตุํ สกฺโกตี"ติ สํเวคชาโต ตเมว
องฺกุสํ กตฺวา วิปฺสฺสนํ วฑฺฒเตตฺวา
อรหตฺตํ ปาปฺปณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๑

แม้ตนเองหิวก็ไม่ไปหาอาหารในที่ไกล
เพราะรักลูก. และเพราะไม่ได้หญ้าและ
น้ำในที่ใกล้ๆ นั้นนั้นก็ลำบาก. พระเถระ
เห็นเหตุนั้นคิดว่า "น่าอัศจรรย์หนอ
โลกนี้เกี่ยวข้องกับอยู่ด้วยเครื่องผูกคือตัณหา
จึงเสวยทุกข์ใหญ่ นางเนื้อนี้ไม่อาจตัด
เครื่องผูกคือตัณหา นั้นได้" ดังนี้ ก็เกิด
ความสังเวชเอาเหตุนั้นแหละ กระทำเป็น
ขอเจริญวิปัสสนาบรรลुพระอรหัตแล้ว.
ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทาน
ว่า :

"หิมวฺนตฺตสฺสาวิทฺทูเร
กุกฺกุฏี นาม ปพฺพโต
ตมฺหิ ปพฺพตปาทมฺหิ
สฺตฺต พุทฺธา วสนฺติ เต.

กทฺมพํ ปุปฺพิตํ ทิสฺวา
ทีปฺราชิว อุกฺคตํ
อุโภหตฺเถหิ ปคฺคยฺห
สฺตฺต พุทฺธเส สโมกิริ.

จตฺนุนฺวติโต กปฺเป
ยํ ปุปฺปมฺภิโรปยิ

"มีภูเขาชื่อกุกกุฎะ อยู่ในที่ไม่ไกลต่อ
ภูเขาหิมวันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า
๗ พระองค์ อยู่ใกล้เชิงภูเขานั้น.

เราเห็นต้นกระท่อมมีดอกบาน ดัง
พระจันทร์ขึ้นไปบนท้องฟ้า จึง
ประคองด้วยมือทั้งสอง บูชาพระ
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง ๗ พระองค์.

ในกัณฑ์ที่ ๙๔ แต่ภัทรรกัณฑ์ เราได้บูชา
พระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด

^๑ พ. อ. ๓๒/๒๖๐.

ทุกฺคตี นาภิขานามิ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลํ.

เทวนวุเต อิตโต กปุเป
 สตุตาสฺสุ ปุปุณนามกา^๑
 สตุตฺรตนสมฺปนฺนา
 จกุกวตฺตี มหพฺพลา.

กิเลสสา ฉมาปีตา มยฺหํ
 ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน
 ทุตฺตยํ กิคุชฺฐํ มิจฺฉาวิตกฺกพฺหุลํ วิหฺรณฺตํ
 ฌตฺวา ตํเมว มิตฺติ อุปมํ กริตฺวา^๒ ตํ
 โอวทฺนฺโต :

๑๐๙. "น นฺูนายํ ปรมฺหิตานุกมฺปิโน
 รโหคโต อณฺุวิกณฺเฑติ สาสนํ
 ตถาหยํ วิหฺรติ ปากตฺินฺุทฺริโย
 มิตฺติ ยถา ตฺรฺณชาตฺิกา วเน"ติ"^๓

ด้วยการบูชา นั้น เราไม่รู้จักทุกคติ
 เลย นี่เป็นผลการบูชาพระปัจเจก-
 พุทธเจ้า.

ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิ ๗ พระองค์ ทรง
 พระนามว่าปุปผะ สมบูรณ์ด้วย
 แก้ว ๗ ประการ มีผลมาก.

กิเลสทั้งหลายเราเผาไหม้แล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วจึง
 ทราบว่า ภิกษุที่เป็นเพื่อนของตนมี
 มิจฉาวิตกมากอยู่ จึงเอาแม่เนื้อนั้นเอง
 มาเป็นอุปมาโอวาทภิกษุเพื่อนกันนั้นได้
 ภาสิตคาถาว่า :

๑๐๙. "ภิกษุผู้อยู่ในที่สงัดนี้ เห็นจะไม่
 คำนึงถึงคำสอน ของพระศาสดา
 ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก ด้วย
 ประโยชน์อย่างเยี่ยม จึงไม่สำรวม

^๑ อ. สตุตานุ มุลลุนายกา.

^๒ ม. หริตฺวา.

^๓ ช. เถร. ๒๖/๒๘๔.

ค้ำถึ อภาสิ.

๓๓

ตตถ น นุนายนฺติ น-อิตฺติ ปฏฺิเสธ
นฺิปาโต. นุนาติ^๑ ปรีวิตกฺเก. นุน อยฺนฺติ
ปทจฺเจโท.^๒ ปรมฺหิตานุกมฺปิโนติ ปรมํ
อิตฺตฺวิย, ปรมฺเนน วา อนฺุตฺตเรณ หิตฺเตน
สฺตฺเต อนุกมฺปนฺสิลลฺสส ภควโต.

๓๔

๓๕

รฺโหคฺโตติ รหฺสิ คโต, สฺญญวาคารคโต
ภฺยวเวกยฺตฺโตติ อตฺถเ. **อนฺุวิกฺเณตฺติ**
อฺตฺถ "น นุนา"ติ ปททฺวຍํ อานฺเตว
สฺมฺพนฺนิตฺพพํ "นानฺุวิกฺเณตฺติ นุนา"ติ, น
จฺินฺเตสิ มณฺเเบ, "นानฺุยฺญชฺติ"ติ
ตฺกฺเกมฺิตฺติ^๓ อตฺถเ. **สฺาสนนฺติ** ปฏฺิปฺตฺติ-
สฺาสนํ, จตฺสจฺจกมฺมฺจฺานภาวนฺนฺติ
อธิปฺปาโย.

๓๖

๓๗

อินทริยฺ์เหมือนแม่เนื้อลูกอ่อน อยู่
ในป่า" ฉะนั้น.

ในคานานั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้
คำว่า นุ ในบทว่า น นุนายํ เป็น
นิบาตใช้ในการปฏิเสธ. ศัพท์ว่า นุน
ใช้ในการปริวิตก. ตัดบทว่า นุน อยฺ.
บทว่า ปรมฺหิตานุกมฺปิโน ความว่า
ของพระผู้มีพระภาคผู้มีปรกตเ็นดุสฺตฺว์
อย่างยิ่ง คืออย่างเหลือเกิน หรือด้วย
ประโยชน์เกื้อกูลอันยอดเยี่ยมอย่างยิ่ง.

บทว่า รโหคฺโต ความว่า ไปแล้วในที่ลับ
หมายความว่า ไปแล้วสู่เรือนว่าง คือ
ประกอบแล้วด้วยกายวิเวก. สองศัพท์ว่า
"น นุน" ในคำว่า **อนฺุวิกฺเณตฺติ** นี้
พินฺนำมาเชื่อมว่า "นานฺุวิกฺเณตฺติ นุน" คือ
เห็นจะไม่คิดถึง... คือไม่ตรึกถึงว่าไม่
ประกอบเนื่องๆ. บทว่า **สฺาสนํ** ได้แก่
ปฏิบัติศาสนา. อธิบายว่า จตฺสจฺจ-
กรรมฐานภาวนา.

^๑ ส. ม: นุนนฺติ.

^๒ ส. น นุนายนฺติ น นุนํ อยฺนฺติ ปทจฺเจโท.

^๓ ส. นานฺุยฺญชฺติ วิตฺกฺเกตฺติ.

ตถา นีติ เตเนว การณน, สตฺถุ
 สาสนฺสฺส อนนฺยุญฺชนโต เอว. อยฺนฺติ
 อຍံ ภิกฺขุ. ปากตินฺทฺริโยติ มนฺจฺญฺจํ
 อฺนฺทฺริยานํ ยถาสกํ วิสเยสฺสุ วิสฺสุชฺชนโต^๑
 สภาวภูตอฺนฺทฺริโย, อสฺสูตจกฺขุทฺวาราทิโกติ
 อตฺถิ. ยสฺส ตณฺหาสงฺคฺสฺส^๒
 อจฺฉินฺนตาย โส ภิกฺขุ ปากตินฺทฺริโย
 วิหฺรติ, ตสฺส อฺปมํ ปสฺเสนฺโต "มิตฺติ
 ยถา ตฺรฺณชาติกา วเน"ติ อห.

ยถา อຍံ ตฺรฺณสภาวา มิตฺติ ปฺตฺตเสฺนหฺสฺส
 อจฺฉินฺนตาย วเน ทฺกฺขํ อฺนฺทฺริโย, น ตํ
 อตีวตฺตติ, เอวมยฺมปี ภิกฺขุ สงฺคฺสฺส
 อจฺฉินฺนตาย ปากตินฺทฺริโย วิหฺรฺนฺโต
 วมฺภูทฺกฺขํ นาทิวตฺตตีติ อธิปฺปาโย.
 "ตฺรฺณวิชาติกา"ติ วา ปาโจ.
 อภินวปฺปสฺตา พาลวจฺฉาติ อตฺถิ. ตํ
 สฺสูวา โส ภิกฺขุ สณฺชาตสฺสเวโค วิปฺสฺสนํ

ศัพท์ว่า ตถา นี . ความว่า ด้วยเหตุ
 นั้นแหละคือโดยการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง
 คำสอนของพระศาสดานั้นเทียว. บทว่า
 อຍံ โยค อຍံ ภิกฺขุ (แปลว่า ภิกฺขุนี้).
 บทว่า ปากตินฺทฺริโย ความว่า ชื่อว่า
 ผู้มีอินทรีย์เป็นไปตามสภาวะ หมายความว่า
 ไม่สำรวมจักขุทวารเป็นต้น เพราะ
 ปล่อยอินทรีย์อันมีใจเป็นที่ หกไปใน
 อารมณ์ทั้งหลายของตนอย่างไร พระเถระ
 เมื่อจะชี้อุปมาของภิกษุผู้ชื่อว่า มีอินทรีย์
 ตามปรกติอยู่ เพราะยังตัดความข้องอยู่
 ในต้นหาไม้ได้นั้น จึงกล่าววว่า มิตฺติ ยถา
 ตฺรฺณชาติกา วเน (เหมือนแม่เนื้อ
 ลูกอ่อนในป่า ฉะนั้น).

อธิบายว่า เหมือนอย่างแม่เนื้อที่มีสภาวะ
 ยังสาวอยู่ ย่อมเสวยทุกข์อยู่ในป่าเพราะ
 ยังตัดความเส่นหาในบุตรมิได้ คือจะ
 ปล่อยลูกนั้นไปยังไม่ได้ฉันใด ภิกษุแม้
 นี้ก็ฉันนั้น ชื่อว่ามีอินทรีย์ตามปรกติเพราะ
 ยังตัดความข้องอยู่ไม่ได้. ก็หาล่วงพ้น
 จากวัฏทุกข์ไปได้ไม่. อีกนัยหนึ่ง ปาฐะ
 ว่า "ตฺรฺณวิชาติกา" ดังนี้ ความว่า ยังมี

^๑ ส. วิชฺชมานโต.

^๒ ม. ตณฺหาสงฺมฺสฺส

อชฺฐเตมตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปฺปนิ.

ลูกอ่อนอยู่เพราะเพิ่งคลอดออกใหม่ ๆ.
ภิกษุ นั้น ฟังอุปมานั้นแล้วเกิดความสังเวช
เจริญวิปัสสนาไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต
แล้ว.

สังฆรักฺขิตฺตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสังฆรักขิตเถระ
จบ.

๑๐. อุตมฤตฤคคาคาถา

นคา นคคเคสุ สุตวิรุพหาคี
 อายสมโต อุตมฤตฤคคาคา. กา
 อุตมฤตฤคคาคา ? อยมปี ปริมพทุเรสุ
 กตาริกาวโร ตตถ ตตถ ภเว
 วิวัญญูปนิสฺสยานิ ปุณฺณานิ กโรนฺโต
 อิตโต เอกตีสเส กปุเป สิชฺชิสฺส ภควโต
 กालเ เทวปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺโต
 เอกทิวสํ สตถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส
 ทิพฺพปฺปฺเมหิ ปุชฺชํ อกาสิ.

สา ปุปฺมปุชา สตฺตํ ปุปฺมณฺฑ-
 ปากาเรน อฏฺฐาสิ. เทวมนุสฺसानํ
 มหาสมาคโม อโหสิ. โส เตน
 ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต
 อิมสฺมึ พุทฺธปฺปาเท โภสฺสจฺเจ อิมฺภุเก
 นิพฺพตฺติ, ตสฺส อุตฺโทติ นามํ อโหสิ.

โส วิญฺญุตํ ปตฺโต เซตวนปฏิกุคฺคหณ
 สตฺถริ ลทฺธปฺปสาโท ปพฺพชิตฺวา
 กตปฺพพิกิจฺโจ อรณฺเณ ปพฺพตฺปาเท

๑๐. พรรณนาคาถาของ

พระอุตมฤค

คาถาของท่านพระอุตมฤคมีคำว่
 นคา นคคเคสุ สุตวิรุพหาคี เป็นต้น.
 มีอุปมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
 สร้างอถิการไว้ในพระพุทธรเจ้าในปางก่อน
 ทั้งหลาย กระทำบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่ง
 วิวัญญะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัณฑ์ ๓๑ แต่
 ภัทรกัณฑ์ ครั้นศาสนาพระผู้มีพระภาค
 พระนามว่าสิขี บังเกิดเป็นเทพบุตร
 วันหนึ่งเห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใส ได้
 กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ทิพย์.

การบูชาด้วยดอกไม้ นั้นได้ปรากฏอยู่โดย
 อากาสดังมณฑปดอกไม้ถึง ๗ วัน. ได้มี
 มหาสมาคมของพวกเทวดาและมนุษย์
 ทั้งหลาย. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่าน
 เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
 ครั้นพุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในตระกูลอัน
 มั่งคั่งในแคว้นโกศล, ท่านมีนามว่า
 อุตมะ.

ท่านรู้ความแล้วในวันรับพระเชตวันวิหาร
 มีความเลื่อมใสในพระศาสดา จึงออก
 บวชบำเพ็ญบุพกิจแล้วอยู่ที่เชิงภูเขา

วิหริติ. เตน จ สมเยน ปาฐกาลเมเช^๑
อภิปุฏฐเจ ปพุตตสิขเรสุ รุกขคจฺจลตาย
สมนปณฺณสณฺฑทฺธิโน^๒ โหนฺติ.

อถกทิวสํ เถโร เลณโต นิภุมิตฺวา ตํ
วนรามณฺเอยกํ ปพุตตรามณฺเอยกญฺจ
ทิสฺวา โยนิโสมนสิการวเสน “อิมปิ นาม
รุกขาทโย อเจตนา อุตฺสมุปฺตติยา^๓
วฺทฺธมฺปี ปาปฺณนฺติ, อถ กสฺมา นานํ
อฺตุสฺปฺปายํ ลภิตฺวา कुณฺเหหิ วฺทฺธมฺปี
ปาปฺณิสฺสสามิ”ติ จินฺตฺนฺโต :

๑๑๐. “นคา นคฺคฺเคสุ สฺสํวิรุฬฺหา
อฺทคฺคฺเมเชน นเวน สิตฺตา
วิเวกกามสฺส อรณฺณสณฺฑทฺธิโน
ชเนติ ภิชฺชโย อฺสภสฺส กฺลฺยตฺนุ”ติ^๔
คาถํ อภาสี.

ในป่า. ก็ในสมัยนั้น เมื่อเมฆในฤดูฝน
พอลดเม็ดใหม่ ๆ ต้นไม้ ตอไม้ เถา
ลดในซอกเขาทั้งหลายปรากฏเป็นซุ้มใบไม้
หนาที่บ.

ภายหลังวันหนึ่งพระเถระออกจากถ้ำเห็น
ป่าอันน่ารื่นรมย์และภูเขาอันน่ารื่นรมย์นั้น
จึงดำริด้วยโยนิโสมนสิการว่า “สิ่ง
ทั้งหลาย มีต้นไม้เป็นต้นเหล่านี้ ไม่มี
เจตนาย่อมถึงความเจริญงอกงามได้
เพราะถึงพร้อมด้วยฤดู เมื่อเป็นเช่นนั้น
เหตุใดเราจึงไม่ได้อุตฺสฺปฺปายะ ถึง
ความเจริญด้วยคุณทั้งหลายบ้างเล่า”
ดังนี้ จึงกล่าวคาถาว่า :

๑๑๐. “พฤษชาติทั้งหลายบนยอดเขาที่
ถูกน้ำฝนใหม่ตกรดแล้ว ย่อม
งอกงาม จิตอันควรแก่ภาวนา
ย่อมเกิดทวีขึ้นแก่เราผู้ชื่อว่าอฺสภะ
ผู้ใคร่ต่อวิเวก มีความสำคัญไป
แล้วในป่า.

^๑ ส. ปจฺจสกาเล เมเม.

^๒ ส. รุกขคจฺจลตาย สมณฺณทฺสณฺฑทฺธิโน.

อ. รุกข...สมณฺณทฺสณฺฑทฺธิโน.

^๓ ส. อฺตุสฺมฺปฺตติยํ.

^๔ พ. เถร. ๒๖/๒๘๔.

ตตถ นคาติ รุกขา, “นาคา”ติ
 เกจิ วทนุติ, นาครุกขาติ อตฺถเ.
 นคคฺเคสุติ ปพฺพตสิขเรสุ. **สุสฺวิรุฬฺหาติ**
 สฺภูสุ สมฺนตโต วิรุฬฺหฺมฺลลา หุตฺวา ปรีโต
 อฺปรี จ สมฺมเทว สญฺชาตสาขคฺคปลฺล-
 วปฺปสาชาติ^๑ อตฺถเ. **อุทคฺคเมเมน นเวน**
สิตฺตาติ ปจฺมฺปฺนเนน อฺฟ้าเรน มหตา
 ปาวุสฺเมเมน^๒ อภิปฺปวฺจฺจา.

วิเวกกามสฺสาติ กิเลสฺวิวิตฺตํ จิตฺตวิเวกํ
 อิจฺจนฺตสฺส, อรณฺญวาเสน ตาว^๓
 ภายวิเวโก ลทฺโธ, อิทานิ อฺปรีวิเวกา-
 ธิคฺมสฺส นิสฺสยญฺโต จิตฺตวิเวโก
 ลทฺธพฺโพติ ตํ ปตฺถยมาณสฺส, ชาครียํ
 อนฺยุญฺชนฺตสฺสาติ อตฺถเ, เตนาห
 “อรณฺญสญฺญิโน”ติ. อรณฺญวาโส นาม
 สตฺถารา วณฺณิโต โถมิโต. โส จ ไช
 ยาวเทว สมถฺวิปฺสฺสนาภาวนาปาริปุริยา,
 ตสฺมา สา มยา หตฺถคฺตา กาทพฺพาติ

บทว่า **นคา** ในคานานั้น ได้แก่
 ต้นไม้ทั้งหลาย บางอาจารย์กล่าวว่า
 “นาคทั้งหลาย” หมายความว่าต้นสารภี.
 บทว่า **นคฺเคสุ** ได้แก่ ที่ชอกเขาทั้งหลาย.
 บทว่า **สุสฺวิรุฬฺหา** หมายความว่า มีราก
 งอกงามดีโดยรอบมีกิ่งก้านยอดใบและกิ่ง
 น้อยใหญ่เกิดพร้อมโดยรอบ และใน
 เบื้องบนเป็นอันงามแท้. บทคาถาว่า
อุทคฺคเมเมน นเวน สิตฺตา หมายความว่า
 อันเมฆมีฝนใหญ่ยิ่งที่เกิดขึ้นครั้งแรกตกยั้ง
 แล้ว.

บทว่า **วิเวกกามสฺส** หมายความว่า ต้องการ
 ความสงบจิตอันสงบจากกิเลส. หมายความว่า
 เราได้กายวิเวกด้วยการอยู่ป่าก่อน บัดนี้
 ควรได้จิตวิเวกอันเป็นที่อาศัยแห่งการบรรลุ
 อฺปรีวิเวก ผู้ปรารถนาความวิเวกดังกล่าว
 มา นี้ หมายความว่า ประกอบเนื่อง ๆ
 ซึ่งความเพียร เพราะเหตุนั้นพระเถระจึง
 กล่าวว่า “อรณฺญสญฺญิโน”. พระศาสดา
 ทรงชมเชยสรรเสริญการอยู่ป่า. ก็การอยู่
 ป่านั้น ก็เพื่อยังสมถภาวนาและวิปัสสนา-

^๑ ส. สญฺชาตสาขคฺคปลฺลวปฺปสาชาติ.

^๒ ส. ปาวุสฺสเมเมน.

^๓ ส. วสตา.

เอวํ อรณฺณคตสณฺณิโน เนกฺขมฺม-
สงฺกปฺปพหุลสฺสาติ อตุโถ.

ชเนตฺติ อฺปฺปาเทตฺติ,^๑ ปุถฺตเต หิ อิทํ
เอกวจนํ. เกจิ ปน “ชเนนฺตฺติ”ติ ปจฺจนฺตฺติ,
ภฺยฺโยติ อฺปรฺปริ. อฺสภฺสฺสาติ อตุตฺตานเมว^๒
ปรํ วิวฺย วทฺติ. กฺลฺยตฺนฺตฺติ กฺลฺยภาวํ
จิตฺตสฺส กมฺมณฺณตํ ภาวนาโยคฺยตํ.
สฺวายมตฺโถ^๓ เหมฺจฺจา วุตฺโตเยว. เอวํ
เถโร อิมํ คากํ วทฺนฺโตเยว วิปฺสฺสนํ
อฺสฺสภฺกฺกาเปตฺวา อรหฺตฺตํ ปาปฺปณิ. เตน
วุตฺตํ อปาทานะ^๔ :

ภาวนาให้เต็มรอบ. เพราะฉะนั้น เรา
ควรบำเพ็ญภาวนานั้นให้อยู่ในเงื้อมมือ
ด้วยประการดังกล่าวมานี้ จึงชื่อว่าผู้มี
สัญญาว่าอยู่ในป่า คือเป็นผู้มากด้วย
ความดำริในอันออกจากกิเลส.

บทว่า ชเนติ ได้แก่ ให้บังเกิดขึ้น, ก็คำนี้
เป็นเอกวจนะใช้ในความเป็นพหูวนะ.
แต่บางอาจารย์กล่าวว่า “ชเนนฺตฺติ”. บทว่า
ภฺยฺโย ได้แก่ สูง ๆ ขึ้นไป. พระเถระ
กล่าวถึงตนเองนั้นแหละ เหมือนเป็น
คนอื่นด้วยคำว่า อฺสภฺสฺส. บทว่า
กฺลฺยตํ ได้แก่ ความควรแห่งจิต
ความประกอบภาวนา ชื่อว่าความควร
แก่การงาน. ความนี้นั้นได้กล่าวไว้แล้ว
ในหนหลัง. พระเถระกล่าวคาถานี้อย่างนี้
เริ่มชวนชวายวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัต
แล้ว. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้
ในอปทานว่า :

^๑ ม. อฺปฺปาเทตฺติ.

^๒ ส. ภฺยฺโยติ อฺปรฺปริ, ฌายสฺสาติ อตุโถ,
อตุตฺตานเมว.

^๓ ส. ตสฺสายมตฺโถ.

^๔ ข. อ. ๓๒/๒๕๙.

“เทวปุตโต อหิ สนฺโต
 ปุชฺชียี ลีชินายกั
 มนุทวารเวน ปุปฺพเณ
 พุทฺธสุส อภิโรปยียี.

สตฺตาทหิ จทนฺหิ อาสิ
 ทิพฺพมालูยฺหิ^๑ ตถาคเต
 สพุเพ ชนา สมากนฺตฺวา
 นมสฺสูสึ ตถาคตฺ.

เอกเตเส อิตโต กปฺเป
 ยํ ปุปฺพมภิโรปยียี^๒
 ทุคฺคตี นามิชานามิ
 พุทฺธบุชฺชายิทํ ผลํ.

อิตโต จ ทสเม กปฺเป
 ราชาโหสิ ชฺชุตินฺธโร
 สตฺตรตนสมฺปนฺโน
 จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

กิลเสสา ฉมาปีตา มยฺหิ
 ๗เปฯ กตฺติ พุทฺธสุส สาสนฺนุ”ติ.

“เราเป็นเทพบุตร ได้บูชาพระผู้มี
 พระภาคผู้เป็นนายกพระนามว่าลีชียี
 ได้บูชาแต่พระพุทธเจ้า ด้วยดอก
 มนทารพ.

พวงมัลลยทิพย์เป็นหลังคาบังร่มใน
 พระตถาคตตลอด ๗ วัน ชนทั้งปวง
 มาประชุมกัน นมัสการพระตถาคต.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชา
 พระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ใด ด้วย
 การบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
 นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ก็ในกัปที่ ๑๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิราชมีพระนามว่า
 สัตตุตตมา ทรงสมบรูณ์ด้วยแก้ว
 ๗ ประการ มีผลมาก.

กิลเสทั้งหลายเราเผาแล้ว ๗๗
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว” ดังนี้.

^๑ ฉ. มาลิ.

^๒ ฉ. ปุปฺพมภิปุชฺชียี.

อัยเมว จ เถรสุส อัญญา-
 พุยากรณคาถา อโหสีติ.

อุสมตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เอกาทสมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ก็คาถานี้แหละได้เป็นคาถาพยากรณ์
 พระอรหันต์คุณของพระเถระแล้ว.

พรรณนาคาถาของพระอุสมเถระ จบ.

พรรณนาเอกาทสมวรรค จบ.

๑๒. ทวาทสัมวคค

๑. เบญจตตเถรคาถาฉนวนนา

ทุப்புพพชชั เว ทุทธิวาสา เคาหาติ
 อายสมโต เชนตตเถรสส คาถา. กา
 อุปปตติ ? อยมปิ ปุริมพทุเธสุ
 กตาธิกาโร ตตถ ตตถ ภเว วิวัญญูปนิสฺสยั
 กุสลั อุปจันนุโต สีขิสฺส ภควโต กालเ
 เทวปฺตโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. โส เอกทิวสั
 สตถารั ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต กิกราท-
 ปุเปเห^๑ ปุชฺช อกาลิ.

โส เตน ปุณฺณกมุเมเน เทวมนุสฺเสสุ
 สัสนฺนุโต อิมสมิ พุทฺธูปปาเท มคฺชรญฺเ
 เชนตคามเ เอกสฺส มณฺฑลิกกราชสฺส
 ปฺตโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เชนโตติสฺส นามั
 อโหสิ. โส วิญญุตฺติ ปฺตโต ทหฺรกาลเเยว
 เหตุสมปฺตติยา ใจฺทियมาโน ปพฺพชฺชา-
 นินฺนมานโส หุตฺวา ปุณ จินฺเตสิ
 “ปพฺพชฺชา นาม ทุกฺกรา, สมฺราปี
 ทุราวาสา, ธมฺโม จ คมฺภีโร, โภคา

๑๒. ทวาทสัมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของ พระเบญจเถระ

คาถาของท่านพระเชนตเถระมีคำว่
 ทุப்புพพชชั เว ทุทธิวาสา เคาหา
 เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม่
 รูปนี้ ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้า
 ในปางก่อนทั้งหลาย สัสมกุศลอันเป็น
 อุปนิสยแห่งวิวัฏฐะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้ง
 ศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี
 บังเกิดเป็นเทพบุตร. วันหนึ่งเทพบุตรนั้น
 เห็นพระศาสดา มีจิตเลื่อมใส จึงเอา
 ดอกหงอนไก่ทำการบูชา.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ใน
 เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทฺธูป-
 ปาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดเป็นโอรสของ
 พระเจ้ามณฺฑลิกกราช พระองค์หนึ่งใน
 เชนตคาม แคว้นมคธ ท่านมีนามว่า
 เจ้าชายเชนตะ. ท่านรู้ความแล้วผู้อัน
 เหตุสมบัติตักเตือนอยู่ในเวลาที่ยังเป็น
 หนุ่มอยู่ที่เดียว มีใจน้อมไปในการ
 บรรพชา จึงคิดต่อไปว่า ธรรมดากาบวช

^๑ ม. กิกราทปุเปเห.

จ ทุริธิตมา, กิ นุ โข กตตพพนุ"ติ
เอวํ ปน จินตภาพุโล หุตฺวา วิจฺรณฺโต
เอกทิวสํ สตฺถุ สนฺตํกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ
สุณฺนิ.

สุตฺกาลโต ปฏฺจาย ปพฺพชฺชาภฺริโต
หุตฺวา สตฺถุ สนฺตํเก ปพฺพชิตฺวา
กมฺมฏฺจํ คเหตุวา วิปฺสฺสนํ วทฺเตตฺวา
สุขาย ปฏฺปิทาย ชิปฺปาภฺญญา
อรหตฺตํ สจฺจกาสิ. เตน วุตฺตํ
อปทาน^๑ :

“เทวปฺตฺโต อหํ สนฺโต
ปฺชยํ สิชฺชินายกํ
กกฺการุปฺปํ ปคฺคยฺห
พฺพุทฺธสฺส อภฺโรปยํ.

เอกตฺสฺส อิตฺ กปฺเป
ยํ ปุปฺปมฺภฺโรปยํ
ทฺคฺคตฺสํ นภฺชิชานามิ
พฺพุทฺธปฺชายิทํ ผลํ.

อันบุคคลพึงทำได้ยาก แม้การครองเรือน
ก็ยากและธรรมก็ลึกซึ้งทั้งโภคสมบัติก็จะ
ถึงที่ก็แสนยาก เราจะพึงกระทำอย่างไร
ดีหนอ และครั้นคิดเป็นอันมากอย่างนี้
แล้วจึงท่องเที่ยวไป วันหนึ่งเข้าเฝ้า
พระศาสดาฟังธรรม.

จำเดิมแต่ฟังธรรมแล้วก็มีจิตยินดียิ่งใน
การบรรพชา จึงออกบวชในสำนักของ
พระศาสดา เรียนกรรมฐานเจริญวิปัสสนา
ก็ได้กระทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัต ด้วย
สุขาปฏิบัติ ชิปปาภิญญาแล้ว (ปฏิบัติ
สะดวกง่าย) ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว
ไว้ในอปทานว่า :

“เราเป็นเทพบุตร ได้บูชาพระผู้มี
พระภาค ผู้เป็นนายกพระนามว่า
สิชชี ได้ถือเอาดอกพิกทียไปบูชา
แต่พระพุทธเจ้า.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทธกัปนี้ เราได้
บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ได้
ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติ
เลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

^๑ พ. อ. ๓๒/๒๕๘.

อิโต จ นวเม กปุเป
 ราชา สตุตตุตโม อหุ
 สตุตตรตนสมปนุโน
 จกุกวตตี มหพพโล.

กิเลสา ฉมาปีตา มยหุ
 ๗เปฯ กตัม พุทฺธสฺส สาสนนุ"ติ.

อรหตุตัม ปน ปตฺวา อตุตโน
 ปฏิปตฺตี ปจฺจเวกฺขนุโต "อสกฺขี วตานิ
 อาทิตโต มยหุ อูปฺปนุนวิตกุกัม ฉินฺทิตฺตุนุ"ติ
 โสมนสฺสชาโต วิตกุกสฺส อูปฺปนุนาการิ
 ตสฺส จ สมฺมเทว ฉินฺนตัม ทสฺเสนุโต :

๑๑๑. "ทุปฺปพฺพชฺชัม เว ทฺวาริสา เคา
 ธมฺโม คมฺภีโร ทฺวาริคา โภคา
 กิจฺฉา วุตฺติ โน อิตฺตเรเนว"^๑
 ยุตฺตัม ฉินฺเตตฺตัม สตตมฺนิจฺจตฺตุนุ"ติ"^๒
 คาถํ อภาสิ.

และในกัณฑ์ที่ ๙ แต่ภักทกัณฑ์นี้ ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิราชมีพระนามว่า
 สัตตตตมะ ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว
 ๗ ประการ มีผลมาก ฯลฯ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุนิพพานแล้ว
 เมื่อจะพิจารณาถึงการปฏิบัติของตน
 คิดว่า "ในตอนต้น เราไม่อาจตัดวิตกที่
 บังเกิดขึ้นแก่เรา น่าอัศจรรย์จริง" ดังนี้
 จึงเกิดความโสมนัส เมื่อจะแสดงอาการ
 แห่งวิตกที่เกิดขึ้น และวิตกนั้นท่านตัด
 ได้ดีแล้วเทียว จึงได้กล่าวคาถาว่า :

๑๑๑. "การบวชกระทำได้ยากแท้ การอยู่
 ครองเรือนก็ยากแท้ ธรรมเป็น
 ของลึก การหาทรัพย์เป็นสิ่งยาก
 การเลี้ยงชีพของเราด้วยปัจจัย ๔
 ตามมีตามได้ ก็เป็นของยาก ควร
 คิดถึงอนิจจตาเนือง ๆ".

^๑ อิตฺตเรเนว'ธ (?).

^๒ พุ. เถร. ๒๖/๒๘๕.

ตตถ **ทูปฺปพฺพชฺชนฺติ** อปฺปึ วา
มหนฺตึ วา โภคกฺขนฺธญฺเจว ภาติ-
ปฺริวณฺณญฺจ ปหาย อิมสฺมึ สาสเน
อูริ ทตฺวา ปพฺพชฺชนสฺส ทฺกฺกรตฺตา^๑
ทฺกฺกขิ ปพฺพชฺชนิ, ทฺกฺกรธา ปพฺพชฺชชาติ
ทูปฺปพฺพชฺช. เวติ นิปาตมตฺตึ, ทพฺพหตฺโต
วา^๒ ปพฺพชฺชชา ทฺกฺกชาติ.

เคหนฺญฺเจ อาวเสยฺย, **ทฺริวาสฺสา** เคหา,
ยสฺมา เคหิ อธิวสนฺเตน รณฺญา
ราชกิจฺจํ, อิสฺสเรน อิสฺสรกิจฺจํ, คหปฺตินา
คหปฺติกิจฺจํ กตฺตพฺพํ โหติ, ปฺริชโน
เจว สมณพฺรหฺมณา จ สงฺคเหตุพฺพา,
ตสฺมึ ตสฺมึ จ กตฺตพฺเพ กฺริยมาเนปี
สมฺรวาโส ฉิทฺทสมฺโฆ วีย มหาสมฺมุทฺโท
วีย จ ทูปฺปุโร, ตสฺมา เคหา นามเต
อธิวสิตฺตุ อาวสิตฺตุ ทฺกฺกชา ทฺกฺกรชาติ กตฺวา
ทฺริวาสฺสา ทฺรฺววาสฺชาติ.^๓ ปพฺพชฺชญฺจ
อนฺุตฺติญฺเจยฺย, **ธมฺโม** **คฺมฺภีโร**, ยทตฺถา
ปพฺพชฺชชา, โส ปพฺพชฺชิตฺเตน อธิคฺนตฺตพฺโพ

บทว่า **ทูปฺปพฺพชฺช** ในคานานั้น
ความว่า ชื่อว่าการบวชทำได้ยาก
เพราะการละกองโมคชะน้อยก็ตามมาก
ก็ตาม และหมู่ญาติแล้วถวายเป็นชีวิตใน
พระศาสนานี้ ออกบวชทำได้แสนยาก
ชื่อว่าทูปฺปพฺพชฺช เพราะอรรถว่า
การออกบวชกระทำได้ยาก. ศัพท์ว่า เว
เป็นเพียงนิบาต. อีกนัยหนึ่ง ศัพท์ว่า เว
มีอรรถว่ามั่นคง ว่าการบวชทำได้ยากแท้.

หากบุคคลจะพึงอยู่ครองเรือน การอยู่
ครองเรือนก็ยากแท้ เพราะอธิบายว่า
เพราะบุคคล พระราชาผู้ครองเรือนจำ
ต้องกระทำกิจของพระราชา คนที่เป็น
ใหญ่ก็พึงทำกิจของผู้เป็นใหญ่ คฤหบดีก็
ต้องทำกิจของคฤหบดี จะต้องสงเคราะห์
บริวารชนและสมณชีพรหฺมณฺ์ เมื่อกิจ
ที่ควรทำนั้น ๆ อันตนกระทำอยู่ การอยู่
ครองเรือนก็เหมือนหม้อทะเลและเหมือน
มหาสมุทร ยากที่จะทำให้เต็มได้ เพราะ
ฉะนั้นขึ้นชื่อว่าเรือน เป็นการยากคือ
ทำได้ยากที่จะพึงครอบครองคืออยู่ครอง.

^๑ ม. ปพฺพชฺชนสฺส ทฺกฺกรโต.

^๒ ส. ทพฺพหโตว.

^๓ ส. ทฺรฺววาสฺชาติ ทฺกฺกชา ทฺกฺกรชาติ กตฺวา
ทฺริวาสฺสา.

ปฏิเวธสทฺธมฺโม คมฺภีโร, คมฺภีรญาณ-
โคจรตฺตา ทฺทฺทโส, ทฺปฺปฏิวิฑฺฒ-
ธมฺมสฺส คมฺภีรภาเวน ทฺปฺปฏิวิฑฺฒตฺตา.

เคหญฺจ อาวเสยฺยํ, ทฺริคฺมา โภคา
เยหิ วินา น สกฺกา เคนฺ อาวสิตฺถุ, เต
โภคา ทฺกฺเขน กสิเรน อธิคฺนฺตพฺพตฺยา
ทฺริคฺมา. เอวํ สนฺเต สมฺวาสาํ ปหาย
ปพฺพชฺชเยว อนฺตฺวิญฺญเยยฺยํ, เอวมฺปิ กิจฺจา
วฺตฺติ โน อิตฺริตฺเรนว อิมสฺมิ
พฺุทฺธสฺสเน อิตฺริตฺเรน ยถาลทฺุเรน
ปจฺจเยน อมฺหากํ วฺตฺติ ชฺวีกา กิจฺจา
ทฺกฺขา, สมฺวาसानํ ทฺริวิาสตฺยา
โภคานญฺจ ทฺริคฺมตฺยา เคเห อิตฺริตฺเรน
ปจฺจเยน ยาเปตพฺพตฺยา กิจฺจา กสิรา
วฺตฺติ อมฺหากํ.

ก็พึงจำต้องออกบวช, ธรรมก็ลึกซึ้ง
เพราะการออกบวชเพื่อประโยชน์ใด
ปฏิเวธสทธรรมเป็นธรรมอันลึกซึ้งอันผู้
ออกบวชนั้นควรจะพึงบรรลุ จึงชื่อว่ารู้ได้
แสนยากเพราะเป็นโคจรของคัมภีรญาณ.
ชื่อว่ารู้แจ้งได้ยาก เพราะข้อที่ธรรมเป็น
ของลึกซึ้งจึงรู้แจ้งได้ยาก

อนึ่ง บุคคลจะพึงครองเรือน โภคะทั้ง-
หลายก็หาได้แสนยาก เพราะเว้นโภคะ
เสียแล้วก็ไม่อาจอยู่ครองเรือนได้ โภคะ
เหล่านั้นจึงชื่อว่าหาได้แสนยาก เพราะ
เป็นของอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยความยาก
ความลำบาก. เมื่อเป็นเช่นนั้นพึงละการ
อยู่ครองเรือน ตั้งการบรรพชาเถิด แม้
อย่างนี้ ความเป็นไปด้วยปัจจัยตามมี
ตามได้ของเราก็ยาก ความเป็นไป
คือความเลี้ยงชีพของเราด้วยปัจจัยตามมี
ตามได้ คือสุดแต่จะได้อย่างไรในธรรมนี้
คือในพุทธศาสนานี้ ก็ยากคือลำบาก.
ความเป็นไปอันยากลำบากของเราก็เพราะ
เหตุการอยู่ครองเรือน ก็อยู่ครองได้ยาก
โภคะก็หาได้แสนยาก การยังอัตภาพให้
เป็นไปด้วยปัจจัยตามมีตามได้ก็ยาก.

ตตถ ก็ กาคู วฏฏตีติ? **ยตุตฺ จินฺเตตฺ**
สตตมฺนิจฺจตฺ สกัล^๑ ทิวสํ ปุพฺพตฺตา-
 ปรรตฺตญฺจ เตฏฺมิภมฺมชาตํ อนิจฺจตฺนฺติ,
 ตโต อุปฺปาทวณฺตโต อาทิตฺตวณฺตโต^๒
 ตาวกาลิกโต จ น นิจฺจนฺติ “อนิจฺจนฺ”ติ
 จิตฺเตตฺ วิปสฺสิตฺ ยตุตฺ. อนิจฺจานุปฺสฺสนาย
 สิทฺธาย อิตฺรานุปฺสฺสนา สุขเขนฺว
 สิขฺฆมฺมตีติ อนิจฺจานุปฺสฺสนาว เอตฺถ
 วุตฺตา, อนิจฺจสฺส ทุกฺขานตฺตตานํ
 อพฺยภิจรณฺโต สาสฺนิกสฺส สุขคฺคฺชนฺโต
 จ.

เตนาห “ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ
 ตทณฺตฺตา”ติ^๓ “ยํ ภิกฺขุจํ สมุทฺยธมฺมํ,
 สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมํ^๔ วยธมฺมา
 สงฺขาราน”ติ^๕ จ, ตทมิณา เหวํ อญฺญมญฺญํ

ถามว่า ควรกระทำอย่างไรในเหตุนี้
 ตอบว่า **ควรคิดถึงความไม่เที่ยง**
เนื่อง ๆ เกิด คือธรรมอันเป็นไปใน
 ภูมิ ๓ ทั้งเบื้องต้นทั้งเบื้องปลาย ก็เป็น
 ของไม่เที่ยงตลอดกาลทุกเมื่อ. เพราะเกิด
 แล้วก็ดับไป เพราะมีเบื้องต้นก็มีที่สุด
 และจุดเป็นของขอยืมเขามาจึงว่าไม่เที่ยง
 ฉะนั้น จึงควรคิดเห็นว่า “เป็นสภาพไม่
 เที่ยงแท้”. เมื่ออนิจฺจานุปฺสฺสนาสําเร็จแล้ว
 อนุปฺสฺสนานอกนี้ก็สำเร็จได้ง่ายเข้าทีเดียว
 ฉะนั้นในคาถานี้ท่านกล่าวถึงอนิจฺจานุปฺสฺสนา
 ก่อน เพราะความไม่เที่ยงมีปรกติเที่ยวไป
 ไม่ขาดจากความทุกข์และความไม่ใช่อัตถน
 และนักการศานาก็จับความได้ง่าย.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงว่า
 “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งใด
 เป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอย่างอนัตตา”, และว่า
 “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอันเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

^๑ ม. สัพพกาล.

^๒ ส. อนิจฺจตฺตาทโต.

^๓ ส. ขนฺธ. ๑๗/๒๘.

^๔ วิ. มหา. ๔/๒๒, ที. มหา. ๑๐/๓๒๓,

ส. มหา. ๑๗/๕๓๑.

^๕ ที. มหา. ๑๐/๑๘๐.

๒. วจฺจโคตฺตตฺเถรคาคา-

วณฺณนา

เตวฺชฺชเชหํ มหาณายีติ อายสฺมโต
วจฺจโคตฺตตฺเถรสฺส คาคา. กา อฺปฺปตฺติ?
อฺยมฺปิ ปฺริมพฺพุตฺเตสุ กตฺตริกาโร ตตฺถ
ตตฺถ ภเว วิวฺญฺญูปนฺิสฺสยํ กุสฺลพีชํ
โรเปนฺโต วิปฺสฺสิสฺส ภควโต กाले
พฺนฺธมฺตีนฺคเร กุสฺเคเห นฺิพฺพตฺติตฺวา
วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ รณฺเณ
นาคเรหิ จ สทฺธิ พุทฺธปฺุชํ กตฺวา ตโต
ปฺริ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมี
พุทฺธปฺปาเท ราชคฺเห วิภวสฺมปฺนฺนสฺส
พฺราหฺมณสฺส ปตฺโต หุตฺวา นฺิพฺพตฺติ,
ตสฺส วจฺจโคตฺตตฺตาย^๑ วจฺจโคตฺโตเตว
สมณฺเณ อโหสิ.

โส วิญฺญุตํ ปตฺวา พฺราหฺมณวิชฺชาสุ
นฺิพฺพตฺติ คโต วิมุตฺติ คเวสนฺโต ตตฺถ
สาร์ อทิสฺวา ปฺริพฺพชกปฺพชฺชํ
ปฺพชิตฺวา วิจฺรนฺโต สตฺถาร์

๒. พฺรณนาคาคาของ

พระวจฺจโคตฺตเถระ

คาคาของท่านพระวจฺจโคตฺตเถระ
มีคําว่า เตวฺชฺชเชหํ มหาณายี เป็นต้น.
มีอฺบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
สร้างอธิการไว้ในพระพุทฺธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย ได้ปลุกพีชคือกุสฺลอันเป็น
อฺปนฺิสฺยแห่งวิวฺญฺญะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้ง
ศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า
วิปฺสฺสิ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูลใน
พฺนฺธมฺตีนฺคร รู้ความแล้ว วันหนึ่งกระทำ
พุทฺธบุชาร่วมกับพระราชาและชาวเมือง
ทั้งหลาย เบื้องหน้าแต่นั้นก็เวียนว่ายอยู่
ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทฺธป-
บาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรพฺราหฺมณ
ผู้มั่งคั่งด้วยสมบัติอยู่ในกรุงราชคฤห์
เพราะท่านมีโคตรว่าวจฺจะ จึงมีสมัญญา
นามว่าวจฺจโคตฺตเต.

ท่านรู้ความแล้วเรียนจบวิชาของพฺราหฺมณ
ค้นหาวิมุตฺติอยู่ก็ไม่เห็นสาร์ในวิชานั้น
จึงออกบวชเป็นนักบวชปฺริพฺพชกเทียวไปอยู่
เข้าเฝ้าพระศาสดาทูลถามปัญหา เมื่อ

^๑ ส. อ. ตสฺส ปิตุ วจฺจโคตฺตตฺตาย.

อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหิ ปุจฺฉิตฺวา ตสฺมี
วิสุตฺตชิตฺเต ปสนฺนมานโส สตฺถุ สนฺติเก
ปพฺพชิตฺวา วิปฺสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต
น จิรสฺเสว ฌพฺภิณฺโอบ อโหสิ. เตน
วุตฺตํ อปทาน^๑ :

“อุเทนฺตํ สตรึสี ว
ปีตรึสี ว ภาณุมํ
ปนฺนรเส ยถา จนฺทํ
นียฺยนฺตํ โลกนายกํ.

อภฺยฺยสฺสจฺฉิสฺสหาณินิ
สพฺเพ ชีณาสวา อหุํ
ปริวารึสุ สมฺพทฺธํ
ทิปฺทินทํ^๒ นราสกํ.

สมฺมชฺชิตฺวาน ตํ วิถิ
นียฺยนฺเต โลกนายเก
อุสฺสาเปสี ฐชํ ตตฺถ
วิปฺปสนฺเนน เจตฺสา.

เอกนฺวติโต กปฺเป
ยํ ฐชํ อภิโรปยิ

พระองค์ทรงวิชันนาปัญหานั้นแล้ว ก็มีใจ
เลื่อมใส บรรพชาในสำนักของพระ
ศาสดา เจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่
ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖. ด้วยเหตุนั้น
ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“เราได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้นำ
ของโลก เป็นจอมสัตว์ประเสริฐกว่า
นระ มีพระรัศมีเปล่งปลั่งดังพระ
อาทิตย์อุทัย เหลืองอร่ามเหมือน
พระจันทร์ เสด็จดำเนินไปเหมือน
พระจันทร์ในวันเพ็ญ.

ภิกษุสงฆ์ ๖๘,๐๐๐ ล้วนเป็นพระ
ชีณาสพ แวดล้อมพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดกว่าหมู่ชน
ผู้องอาจในหมู่นระ.

เราจึงกวาดถนนนั้น ในเมื่อพระผู้มี
พระภาคผู้นำของโลกเสด็จไป ได้
ยกธงขึ้นที่ถนนนั้น ด้วยจิตอัน
เลื่อมใส.

ในกัณฑ์ที่ ๙๑ แต่ภัทรรกัณฑ์นี้ เราได้
ยกธงใด ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จัก

^๑ พ. อ. ๓๒/๒๕๘.

^๒ ฉ. ทวิปทินทํ.

ทศุคตี่ นามิขานามิ
ธชทานสสุสิทฺ ฬลฺ.

อิโต จตุตถเก กปฺเป
ราชาโหสิ มหพฺพลโ
สพฺพากาเรน สมฺปนฺโน
สุชฺช อิติ วิสฺสุโต.

กิลเสสา ฉมาปีตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนฺ"ติ.

ฉพฺภิณฺโณ ปน หุตฺวา อตฺตโน
ปฺปฏิปตฺตี ปจฺจเวกฺขิตฺวา โสมนสฺสชาโต
อุทานวเสน :

๑๑๒. "เตวิชฺชโหํ มหาณายี
เจโตสมณโกวิทโ
สทตฺถโธ เม อนฺุปฺปตฺโต
กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนฺ"ติ.
คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ เตวิชฺชโหหนฺติ ยทิปี มํ
ปฺพุเพ ตินฺณํ เวทานํ ปาริ คตตฺตา
"พฺรหฺมณฺโณ เตวิชฺชโ"ติ สลฺยชานฺนฺติ,
ตํ ปน สมณฺญามตฺตํ เวเทสฺ
วิชฺชากิจฺจสฺส อภาวโต. อิทานิ ปน

ทศุคตฺตึเลย นีเปนนผลแห่งการถวายธง.

ในกัณฑ์ ๔ แต่ภทฺทกัณฑ์ เราได้เป็น
พระราชามีพลมาก สมบูรณ์ด้วย
อาการทั้งปวง ปรากฏชื่อว่าสุชช
ฯลฯ.

กิลเสทฺททั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านได้อภิญญา ๖ แล้ว
พิจารณาถึงความปฏิบัติของตน เกิด
ความโสมนัสขึ้นได้ภาสิตคาถานี้ ด้วย
อำนาจอุทานว่า :

๑๑๒. "เราเป็นผู้ได้ไตรวิชชา มักเพ่งธรรม
อันประณีต ฉลาดในอุบายสงบใจ
ได้บรรลุประโยชน์ของตน คำสอน
ของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

บทว่า เตวิชฺชโหํ ในคาถานั้น
ความว่า แม้หากว่าชนทั้งหลายรู้จักเราว่า
"เป็นพราหมณ์ผู้ได้วิชชา ๓" เพราะถึงฝั่ง
แห่งเวทย์ทั้ง ๓ ในกาลก่อน, แต่ความรู้
นั้นเป็นเพียงชื่อ(สมัญญา) เพราะไม่มีกิจ

บุพเพนิวาสญาณาทินิ ติสฺสนุนิ วิชฺชานิ
อติคตตฺตา ปรมตฺถโต เตวิชฺโช อหิ,
มหนฺตสฺส อนวเสสสฺส สมุทฺยปกฺขียสฺส
กิเลสคณฺสฺส ฉาปนโต, มหฺนฺเตน
มคฺคผลฉาเนน มหฺนฺตสฺส อุฬารสฺส
ปณฺีตสฺส นิพฺพานสฺส ฉายนโต จ
มหาฉายิ.

เจโตสมถโกวิทฺติ จิตฺตสงฺฆโฆภกรานิ
สงฺกิเลสธฺมฺมานิ รูปสมเนน เจตโส
สมาทหนฺ กุสโล. เอเตน เตวิชฺชภาวสฺส^๑
การณฺมาห. สมาธิโกสลฺลสฺสหิตฺเตน หิ
อาสวกฺขเยน เตวิชฺชตฺตา, น เกวเลน.

สทฺตฺโตติ สกตฺโต, กการสฺสายิ ทกาโร
กโต "อนฺุปรตฺตสทฺตฺโต"ติอาทิสฺ^๒ วิย.
"สทฺตฺโต"ติ จ อรหฺตฺติ เวทิตพฺพิ. ติ

แห่งวิชาในเวททั้งหลาย. แต่ในบัดนี้เรา
เป็นผู้ได้ไตรวิชาแล้วโดยปรมาตถ์ เพราะ
เราบรรลุวิชา ๓ มีบุพเพนิวาสญาณ
เป็นต้น. ชื่อว่าเป็นผู้มีปกติเพ่งธรรม
อันประณีต เพราะเพ่งหมู่กิเลสอัน
เป็นไปในฝ่ายสมุทัย เป็นจำนวนมาก คือ
ไม่มีส่วนเหลือ และเพราะเพ่งพระนิพพาน
อันใหญ่หลวง คือโอฬาร ได้แก่ประณีต.

บทว่า เจโตสมถโกวิทฺติ ความว่า
เป็นผู้ฉลาดในอุบายเครื่องทำให้สงบ
ด้วยการเข้าไปสงบระงับสังกิเลสธรรม
อันกระทำความกำเริบแห่งจิต. พระเถระ
กล่าวถึงเหตุแห่งความเป็นผู้มีวิชา ๓
ด้วยบทว่า เจโตสมถโกวิทฺติ นี้ อธิบายว่า
ความเป็นผู้มีวิชา ๓ จะมีได้ก็ด้วยความ
สิ้นไปแห่งอาสวะ อันประกอบไปด้วย
ความเป็นผู้ฉลาดในสมาธิ มิใช่ด้วย
(อย่างอื่น) โดยสิ้นเชิง.

บทว่า สทฺตฺโต ได้แก่ประโยชน์ของตน,
ท่านเอา ก-อักษรนี้ เป็น ท-อักษร
ดูจในประโยคว่า "อนฺุปรตฺตสทฺตฺโต"

^๑ ส. วิชฺชาภาวสฺส, ม. วิชฺชาสภาวสฺส.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๘, อัง. ติก. ๒๐/๑๘๒.

หิ อตฺตปฏินุญฺเณ^๑ อตฺตานํ
 อวิชฺชนุญฺเณ อตฺตโน ปรมตฺถุญฺเณ
 อตฺตโน อตฺถตฺตา "สทฺตฺถุ"ติ วุจฺจติ.
 สุวายํ สทฺตฺถุ เม มยา อนุปฺปตฺโต
 อธิคฺติ. เอเตน ยถาวุตฺตํ มหาณายิกาวํ
 สีชาปตฺตํ กตฺวา ทสฺเสติ. เสสํ
 วุตฺตนยเมว.

เป็นต้น. อนึ่ง พระอรหันต์ บัณฑิตพึงทราบ
 ว่า ชื่อว่า "สทตฺถุ" (ประโยชน์ตน).
 ก็พระอรหันต์นั้นท่านเรียกว่า "สทตฺถุ"
 เพราะอรรถว่า เนื่องด้วยตน เพราะ
 อรรถว่า ไม่ละตน เพราะอรรถว่า เป็น
 ประโยชน์อย่างยิ่งของตน เพราะเป็น
 ประโยชน์ของตน ประโยชน์ของตนนี้นั้น
 อันเรา คือข้าพเจ้าบรรลุแล้ว คือถึงทับ
 แล้ว. ท่านแสดงความที่ท่านเป็นผู้มีปรกติ
 เฟื่องใหญ่ตามที่กล่าวแล้ว กระทำให้ถึง
 ยอดแล้ว ด้วยสองบทว่า มหาณายี
 สทตฺถุ นี้. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้ว
 นั้นแหละ.

วจุจโคตฺตตฺถุเถรคาถาวณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

พรวณฺณาคาถาของพระวัจจุโคตตเถระ
 จบ.

^๑ ม. อตฺตปนิพนฺธุญฺเณ.

๓. วนวจุจตุเถรคาถาญาณนา

อจฺเจทิกา ปุณฺณลาติ อายสมโต
 วนวจุจตุเถรสฺส คาถา. กา อฺปฺปตฺติ ?
 อยมฺปิ บุริมพุทฺเธสฺส กตาทิกาโร ตตฺถ
 ตตฺถ ภเว วิวญฺญูปนิสฺสยํ กุสลพีชํ
 โรเปนฺโต วิปฺสฺสิสฺส ภควโต กाले
 กุสเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต
 ปรสฺส กมฺมํ กตฺวา ชีวนฺโต กสฺสจ
 อปราริ กตฺวา มรณฺภเยน ตชฺชิตฺโต
 ปลายนฺโต อนฺตรามคฺเค โพิธิรฺกฺขํ ทิสฺวา
 ปสนฺนมานโส ตสฺส มฺลํ สมฺมชฺชิตฺวา
 ปินฺนุทฺติพนฺนุเธหิ อโสภปฺปฺเมหิ ปุชฺชํ กตฺวา
 วนฺนุทิตฺวา โพิธิ อภิมุโข นมสฺสมาโน
 ปลฺลลงฺเกน นิสินฺโน มาเรตุํ อาคเต
 ปจฺจตฺติเก ทิสฺวา เตสฺส จิตฺตํ อโกเปตฺวา
 โพิธิ เอว^๑ อาวชฺเชนฺโต สตปฺริเส
 ปปาเต ปปฺติ.^๒

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลก
 นิพฺพตฺติตฺวา อปราริ ปุณฺณานิ กตฺวา

๓. พรรณนาคาถาของ

พระวนวัจจเถระ

คาถาของท่านพระวนวัจจเถระ
 มีคำว่า อจฺเจทิกา ปุณฺณลา เป็นต้น.
 มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
 สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
 ทั้งหลาย ปลุกพืชคือกุศลอันเป็นอุปนิสัย
 แห่งวิวิญญะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของ
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มา
 บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว
 กระทำการรับจ้างเลี้ยงชีพ กระทำ
 ความผิดกะใคร ๆ ถูกมรณภัยคุกคามจึง
 หนีไป ในระหว่างทางเห็นต้นโพธิ์ มีใจ
 เลื่อมใส กวาดโคนโพธิ์นั้น เอาดอกอโคก
 ที่ติดกันเป็นพวงบูชาไหว้แล้วผินหน้าตรง
 ต้นโพธิ์ นั่งขัดสมาธินมัสการอยู่ เห็นศัตรู
 มาแล้วเพื่อจะมา จึงไม่ทำจิตให้โกรธ
 ในศัตรูเหล่านั้น นึกถึงแต่ต้นโพธิ์เท่านั้น
 ตกกลงไปในเหวลึกถึงชั่ว ๑๐๐ บุรุษ.

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาไปบังเกิดในเทวโลก
 แล้วกระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ใน

^๑ ส. โพิธิรฺกฺขํ เอว.

^๒ ส. ปตฺติ.

เทวมนุสฺเสสฺส สัสนฺโต อิมสฺมี
 พุทฺธุปฺปาเท ราชคเ วิภวสมฺปนฺนสฺส
 พุราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ,
 "วัจฺจเ"ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต
 พิมฺพิสาร์สมาคเม ปฏฺิลทฺธสทฺโธ
 ปิพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปฺณิ. เตน
 ญตฺตํ อปทานเ^๑ :

๑๕ "ปรกมฺมายเน ญตฺโต
 ๑๖ อปรารํ อกาสนํ
 ๑๗ วนนฺตํ อติธาวิสฺส^๒
 ๑๘ ภยเวรสมปฺปิโต.^๓
 ๑๙
 ๒๐ ปุปฺผิตํ ปาทปํ ทิสฺวา
 ๒๑ ปิณฺฑทฺปนฺนํ สุนิมฺมิตฺ^๔
 ๒๒ ตมฺพปฺปมํ คเหตุวาน
 ๒๓ โพิธิยํ โอิกิริ อหํ.
 ๒๔
 ๒๕ สมฺมชฺชิตฺวาน ตํ โพิธิ
 ๒๖ ปาฏฺลี ปาทปุตฺตมํ
 ๒๗ ปลฺลงฺกํ อากฺขิตฺวาน
 ๒๘ โพิธิมฺล^๕ อฺปาวิสฺสิ.

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธป-
 บาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์
 ผู้มีสมบัติบริบูรณ์ในกรุงราชคฤห์ นาม
 ของเขาว่า "วัจจะ". เขาเจริญวัยแล้ว
 ได้ศรัทธา ในสมาคมของพระเจ้าพิมพิสาร
 จึงออกบวช บรรลุพระอรหัตแล้ว. เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

"เรา เป็นผู้ประกอบในการทำความ
 ของบุคคลอื่น ได้ทำความผิด
 เพียบพร้อมด้วยภัยและเวร จึงวิ่ง
 หนีไปตามชายป่า.

เราได้เห็นต้นไม้ มีดอกเป็นกลุ่มก้อน
 บานสะพรั่ง จึงถือเอาดอกไม้แดง
 ไปเกลี้ยลงที่โพธิพฤกษ์.

ได้กวาดไม้ไผ่ฝอย อันเป็นไม้โพธิ
 อันอุดมนั้นแล้ว เข้าไปนั่งคู้บัลลังก์
 (ขัดสมาธิ) ที่โคนโพธิ.

๑. อ. ๓๒/๒๕๗.

๒. อภิธาวิสฺส.

๓. ภยภราวสมปฺปิโต.

๔. สุนิมฺมิต.

๕. โพิธิมฺล.

คตมคัคิ คเวสนุตตา
 อากจจันุ มม สนุติกั
 เต จ ทิสฺวานหิ ตตฺถ
 อาวชฺชี่ โพิธิมุตฺตมံ.

วนุทิตฺวาน อหิ โพิธิ
 วิปฺปสนฺเนน เจตฺสา
 อนกตฺตาเล^๑ ปปตี
 คิริทฺคฺเค ภายานเก.

เอกนวุติโต กปฺเป
 ยิ ปุปฺปมฺมิโรปยี่
 ทฺคฺคตี นามิขานามิ
 โพิธิปฺุชายิทิ ผลั.

อิโต จ ตติเย กปฺเป
 ราชา สฺมฺมสิโต อหุ^๒
 สตฺตรตฺนสมฺปนฺโน
 จกฺกวตฺตี มหพฺพลโ.

กิลฺเสา ฉาปีตา มยฺหิ
 ๗เปฯ กตฺติ พุทฺทสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปนฺ ปตฺวา วิเวกาภิริตฺติยา
 วเนยฺเว วสิ, เตน วนฺวจฺเจติ

ชนทั้งหลาย แสงหาทางไปอยู่
 ได้มาสู่ที่ใกล้เรา และเราเห็นชน
 เหล่านั้น ณ ที่นั้นแล้ว คำนึงถึง
 โพิธิพฤกษ์อันอุดม.

และเรามีใจผ่องใส ไหว้โพิธิพฤกษ์
 แล้ว ตกลงในเหวที่น่ากลัวอันลึก
 หลายชั่วลำตาล.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
 บูชาโพิธิพฤกษ์ด้วยดอกไม้ดี ด้วย
 การบูชา นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
 นี้เป็นผลแห่งการบูชาโพิธิพฤกษ์.

และในกัปที่ ๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิราชทรงพระนาม
 ว่าสัมมสิตะ ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว
 ๗ ประการ มีผลมาก ฯลฯ.

กิลเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วอยู่
 แต่ในป่าอย่างเดียวเพราะยินดีในวิเวก.

^๑ ส. เอนกตาลา.

^๒ ฉ. สุตตฺถโวโต อหิ, ส. สนุตฺถโวโต.

สมณญา อุทปาที. อถ กทาจิ เถโร
 ภาติชนาคุคหตุถิ ราชคหิ คโต ตตถ
 ภาตเกหิ อุปฏิจยมาโน กติปาหิ วสิตวา
 คมนาการิ สนุทสุเสสิ. ตั ภาตกา
 "ภนุเต อมุหากิ อนุคคหตุถิ ฐรวินาเว
 วสถ, มยิ อุปฏจหิสฺสามา"ติ ยาจิสฺ.
 เถโร เตสฺ ปพฺพตรามณเฑยยกิตฺตนา-
 ปเทเสน วิเวกาภิริตี นิเวเทนุโต :

๑๑๓. "อจุโฆทิกา ปุณฺณสิลา
 โคณงฺคฺลมิคายุตตา
 อมฺพุเสวาลสณฺณนฺนา
 เต เสลา รณยนฺติ มนุ"ติ^๑

คาถิ อภาสิ.

ตตถ อจุโฆทิกาทิ อจฺฉิ อพหฺล
 สุขุมิ อุทกิ เอเตสฺสุติ "อจุโฆทิกา"ติ
 วตฺตพฺเพ^๒ ลิงฺควิปฺลฺลาเสน "อจุโฆทิกา"ติ
 วตฺตติ. เอเตน เตสฺ อุทกสมฺปตฺติ

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเกิดสมัญญาว่า
 วนวัจฉะ. คราวนั้นพระเถระบางครั้ง
 ไปกรุงราชคฤห์เพื่ออนุเคราะห์ชนที่เป็น
 ญาติ อันพวกญาติพากันอุปัฏฐากอยู่ใน
 ที่นั้นจึงอยู่สิ้น ๒-๓ วัน แล้วแสดงอาการ
 จะไป. พวกญาติอ้อนวอนท่านว่า "ท่าน
 ผู้เจริญ ขอท่านพักอยู่ ณ วิหารที่ใกล้ ๆ
 เพื่อสงเคราะห์พวกข้าพเจ้าด้วย พวก
 ข้าพเจ้าจักบำรุงท่าน" ดังนี้. แต่พระเถระ
 ประกาศแก่คนเหล่านั้นถึงความยินดีใน
 วิเวกโดยระบุนุ และอ้างว่าภูเขาคือเป็นที่น่า
 รื่นรมย์ ได้กล่าวคาถาว่า :

๑๑๓. "ภูเขากว้างใหญ่ มีน้ำใสสะอาด
 เกือบกล่นไปด้วยลึงค่างฟานและ
 เนื้อ ดาดดินไปด้วยน้ำแลสหาร่าย
 ย่อมทำใจของเราให้รื่นรมย์".

บทว่า อจุโฆทิกา ในคาถานั้น
 ความว่า ชื่อว่า อจุโฆทิกา เพราะอรรถ
 ว่า ภูเขาเหล่านี้มีน้ำใสไม่ขุ่นมัวสะอาด
 เมื่อควรกล่าววว่า "อจฺโฆทิกา" เพราะเป็น

^๑ ขุ. เถร. ๒๖/๒๔๕.

^๒ ส. เอเตสฺสุติ อจุโฆทิกา, อจุโฆทิกาทิ วตฺตพฺเพ,
 อ. เอเตสฺสุติ อจุโฆทิกา, อจุโฆทิกาทิ วตฺตพฺพา.

มัม รมฺยนฺติ, ตสฺมา ตตฺถวาทิ^๑ คจฺฉามิตี
 อธิปฺปาโย. อิทเมว จ เถรสฺส
 อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ.

ด้วยความรื่นรมย์ในวิเวก เพราะฉะนั้น
 อธิบายว่า เราอยู่ที่นั่นนั่นแหละ. ก็
 คาถาประพันธ์นี้เป็นการพยากรณ์พระ
 อรหันตคุณของพระเถระแล้ว.

วณฺวจฺจตุเถรคาถาวณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวณฺวจฺจเถระ
 จบ.

^๑ ส. ตตฺถ วาส.

๔. อธิมุตตฤๅณคาถา

กายทฎฐลครุไนติ อายสมโต
 อธิมุตตฤๅณสฺส คาถา. กา อูปตติ?
 โส กิร ปทุมุตตรสฺส ภควโต กाल
 พุราหมณกุล นินพตติตฺวา วิญญุตํ
 ปตฺโต พุราหมณวิชาสฺส นินพตฺตี คโต
 กามสฺส อาทินวํ ทิสฺวา สมราวาสํ ปหาย
 ตาปสฺสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรณฺเย
 วิหรนฺโต พุทฺธปฺปาทำ สุตฺวา มนุสฺสฺสปจาร์
 อูปคฺนฺตฺวา สตฺถาร์ ภิกฺขุสํสมปริวฺตํ
 คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส อตฺตโน
 วากจฺริ สตฺถุ ปาทมฺมูเล ปตฺถริ.

สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสมํ ฌตฺวา ตสมํ
 อฏฺฐาสิ. ตตฺถ จิตํ ภควนฺตํ
 กาฬานุสาเรน คนฺธเนน ปุเชตฺวา
 “สมุทฺธรสิมํ โลกนุ”ติอาทิกาทิ ทสฺสิ
 คาถาทิ อภิตฺถวิ. ตํ สตฺถา “อนาคเต
 อิตฺโต สตฺสทสฺสกปฺมตฺถเก โคตมสฺส
 นาม สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสเน
 ปพฺพชิตฺวา จฬภินฺนุโย ภวิสฺสตี”ติ

๕. พรรณนาคาถาของ

พระอธิมุตตฤๅณ

คาถาของท่านพระอธิมุตตฤๅณะมี
 คำว่า กายทฎฐลครุไน เป็นต้น.
 มีอุบตีมาอย่างไร? ได้ยินว่า พระเถระนั้น
 ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่า
 ปทุมุตตระ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์
 รู้ความแล้ว เรียนสำเร็จในวิชาของ
 พราหมณ์ เห็นโทษในกามทั้งหลาย จึง
 ละสมราวาสออกบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า
 ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดขึ้น จึง
 เข้ามายังแดนมนุษย์เห็นพระศาสดามี
 หมู่ภิกษุแวดล้อม ทรงพระดำเนินไปอยู่
 มีใจเลื่อมใส จึงเอาผ้าเปลือกไม้คากรอง
 ของตนปูลาด ณ ที่ใกล้บาทมูลของพระ
 ศาสดา.

พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท่าน
 จึงทรงประทับยืนบนผ้านั้น. ได้เอา
 กระลำพักมีกลิ่นหอม บูชาพระผู้มี
 พระภาค ผู้ประทับยืนบนผ้านั้นแล้ว
 กล่าวสรรเสริญด้วยคาถา ๑๐ คาถา
 มีคำว่า “สมุทฺธรสิมํ โลกํ” เป็นต้น.
 พระศาสดาทรงพยากรณ์ ท่านว่า “ใน
 อนาคตในที่สุดแห่งแสนกัป แต่ภัทรกัป

พฺยากริตฺวา ปกุกามิ.

โส เตน ปุณฺณกมุเมน เทวโลก
นิพฺพตฺติตฺวา ตโต ยาวายํ พุทฺธูปปาโท,
ดาว เทวมนุสฺสเสสุ สัสมฺภูโต อิมสฺมี
พุทฺธูปปาเท สาวตฺถิยํ พุราหฺมณฺกุเล
นิพฺพตฺติตฺวา อธิมุตฺโตติ ลทฺธนาโม
วิญญุตฺติ ปตฺโต พุราหฺมณฺวิชฺชาสุ
นิปฺพตฺติ คณฺฐวา ตตฺถ สารํ อปฺสฺสนฺโต
ปจฺฉิมภฺวิกตฺตา นิสฺสรณํ คเวสนฺโต
เชตวนปฺภิกฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
ปฺภิกฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
วิปฺสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรฺสฺเสว อรหฺตฺติ
ปาปุณฺนิ. เตน วุตฺติ อปทาน^๑ :

“กณิการํ ชลิตํ
ที่ปรุกฺขํ ไชติตํ^๒
โอสถิว วิโรจนฺตํ
วิชฺชว^๓ คคเน ยถา.

นี้ไป . ดาบสนี้จักออกบวชในศาสนาของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม
จักได้อภิญญา ๖” ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก
เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์จนถึง
พุทฺธูปปาทกาลนี้ ครั้งพุทฺธูปปาทกาลนี้
จึงมาบังเกิดในสกุลพราหมณ์ ในกรุง
สาวัตถี แต่เทวโลกนั้น ได้นามว่า
อติมุตตะ รู้ความแล้ว ถึงความสำเร็จ
ในวิชาของพราหมณ์ ไม่เห็นสาระใน
วิชานั้น เพราะเหตุที่ท่านเป็นปัจฉิมภวิก-
สัตว์ จึงแสวงหานิสสรณธรรม (ธรรม
เป็นเหตุออกจากทุกข์) เห็นพุทฺธานุปา
เมื่อคราวรับพระเชตวันวิหารได้ศรัทธา จึง
ออกบวชในสำนักพระศาสดา เริ่มตั้ง
วิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต
แล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน
อปทานว่า :

“เราเป็นพราหมณ์ผู้ทรงชฎา และ
หนังสัตว์ เป็นผู้ชื้อตรง มีตบะ ได้
เห็นพระพุทฺธเจ้า ผู้นำกของโลก
ทรงรุ่งเรืองดังดอกกรรณิการ์ ไชติ-

^๑ พุ. อ. ๓๒/๕๐๗. ^๒ ฉ. อุทฺธล.
^๓ ฉ. วิชฺชตฺ.

อสมภีต^๑ อนุตฺตาสี^๑
 มิคฺราขัณฺฑ เกสรี
 ฌานาโลกิ ปกาเสนฺตึ
 มหุทฺตํ ติตฺถิเย คณ.
 อุทฺตรนฺตํ อิมํ โลกิ
 จินฺนุทฺตํ สพฺพสฺสยํ
 อสมภีต^๒ มิคฺราขัณฺฑ
 อทฺทสํ โลกนายนํ.
 ชฎาชินฺธโร อาสี
 พุรฺหุมา^๓ อุชฺฐ ปตาปวา
 วากจิริ คเหตุวาน
 ปาทมฺมุเล อปตฺถริ.
 กาทฺธานุสาริยํ คยฺห
 อนุสิมฺปิ^๔ ตถาคตํ
 สมฺพุทฺธํ อุปลมฺปิตฺวา^๕
 สนฺถวี โลกนายนํ.
 สมฺพุทฺธสิมํ โลกิ
 โอมตฺติณฺณ^๖ มหามุณี

ช่ວງດັງດວງไฟ รุ่งโรจน์ดังดาว
 ปรกกายพฤษดิ์ เปรียบเหมือน
 สายฟ้าในอากาศ ไม่ทรงครั้นคร้าม
 ไม่ทรงสะดุ้งกลัว ดังพญาไกรสร
 ราชสีห์ ทรงประกาศแสงสว่างแห่ง
 พระญาณ ทรงย้ายพวกเดียรฉัตร
 ทรงช่วยเหลือสัตว์โลกนี้ ทรงตัด
 ความสงสัยทั้งปวงไม่ทรงหวาดหวั่น
 ดังพญาเนื้อ จึงถือเอาผ้าเปลือกไม้
 คากรองลาดลง ณ ที่ใกล้พระบาท.

หยิบเอากระลัมพัก มาชะโลมทา
 พระตถาคต ครั้นชะโลมทาพระ
 สัมพุทธเจ้าแล้ว ได้ชมเชยพระองค์
 ผู้เป็นนายกของโลกว่า.

ข้าแต่พระมหามุณี พระองค์ทรง
 ชำม্পันโสมะแล้ว ทรงยังโลกนี้ให้

^๑ อ. อนุตฺตาสี.

^๒ อ. คชฺชนฺตํ.

^๓ อ. พุรฺหา.

^๔ ส. อนุปฺปสี.

^๕ อ. สมฺพุทฺธมฺมุสิมฺปิเตวา, ส. อนุปฺปสีเตวา.

^๖ ส. ปฏิกณฺห.

ฅาณาโลเกน ไชเตสิ
 ปวรี^๑ ฅาณมุตตมံ.
 ฅมมจกั กั ปวตเตสิ
 มททเส ปรัตติเย
 อสโม ชิตสงคาโม^๒
 สมุปกมเปสิ เมทนี.
 มหาสมุทเท อุมมีว^๓
 เวลนุตมहि^๔ ปกิชุชเว
 ตเถว ตว ฅาณมहि
 สพพทิกุจี ปกิชุชเว.
 สุขุมจกิกชาเลน
 สรมहि สมุปตานิตะ^๕
 อนุตชาลิกตา^๖ ปาณา
 ปีพิตา โหนติ ตาวเท.
 ตเถว ติตติยา โลก
 มุพฺหา สจฺจวินิสฺสิตา^๗

ช้ำมพันไชติชวงด้วยแสงสว่าง แห่ง
 พระญาณ พระญาณประเสริฐสุด.
 ทรงประกาศธรรมจักร ทรงย้าย
 พวกเดียรถียอื่น ทรงเป็นผู้กล้าหาญ
 ทรงชนะสงครามแล้ว ยังแผ่นดิน
 ให้หวั่นไหว.

คลื่นในมหาสมุทรย่อมแตกในที่สุด
 ผั่ง ฉันใด ทิฐูทั้งปวงย่อมแตก
 ทำลาย ในเพราะพระญาณของ
 พระองค์ ฉันนั้น.

ช่ายตาเล็ก ๆ ที่เขาเหวียงลงไป
 สระแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ภายใน
 ช่าย เป็นผู้ถูกบีบคั้นในขณะนั้น
 ฉันใด.

ช้ำแต่พระองค์ผู้ nirvart ฅว
 เดียรถียในโลก เป็นผู้หลงมงาย

^๑ ฉ. นาวฎี.

^๒ อี. ชิตสงคาเม.

^๓ ฉ. อุมิโย.

^๔ สี. เวลนุตํ นิ.

^๕ สี. สุขุมจกิก ฅถาชาเล ปารมहि สมุปสวริเต.

^๖ ฉ. อนุตชาลิกตา.

^๗ ฉ. ปุฎปาสนุทนิสฺสิตา.

สงฺคาติโค หตมโท^๑
 เตวิชฺโช ติภวนฺตโค
 สีมฺมาติโค ฐมฺมครุ
 ตตฺตฺโต หิตวปฺโปโก.^๒

ตารโก ตฺวํ ยถา นาวา
 นิธิวสุสาสการโก
 อสมฺภีโต ยถา สีโห
 คชราชาว ทมฺมิโต.^๓

โถเมตฺวา ทสคาถาหิ
 ปทุมฺตฺตรํ มหามฺุณี^๔
 วนฺทิตฺวา สตฺถุโน ปาเท
 ตฺถุณี อฏฺฐาสฺนํ ตทา.

ปทุมฺตฺตรโร โลกวิฑู
 อาหุตีํ ปฏิกุคฺโห
 ภิกฺขุสฺสเม จิตฺ สตฺถา
 อีมา คาถา อภาสถ.

โย เม สิลฺลญฺจ ปณฺณญฺจ^๕
 ฐมฺมญฺจาปี ปกิตฺตฺธิ^๖

ล่วงธรรมเครื่องข้อง มีความเมาไป
 ปราศแล้ว ได้วิชา ๓ ถึงความเจริญ
 ทรงถึงเขตแดน เป็นผู้หนักในธรรม
 มีประโยชน์อันถึงแล้ว ทรงหว่าน
 ประโยชน์.

ทรงยังสัตว์ให้ข้ามเปรียบเหมือนเรือ
 ทรงมีขุมทรัพย์ ทรงทำความเบาใจ
 ไม่ทรงครั้นคร้ามดังราชสีห์ เหมือน
 พญาคชสารอันฝึกแล้ว ในกาลนั้น.

ครั้งเราสรรเสริญพระมหารุณีพระนาม
 ว่าปทุมุตตระ ด้วยคาถา ๑๐ คาถา
 ถวายบังคมพระบาทพระศาสดาแล้ว
 ได้ยืนนิ่งอยู่.

พระศาสดาพระนามว่า ปทุมุตตระ
 ผู้รู้แจ้งโลก สมควรรับเครื่องบูชา
 ประทับอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ได้
 ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า.

ผู้ใดสรรเสริญศีล ปัญญา และ
 ธรรมของเรา เราจักพยากรณ์ผู้นั้น

^๑ ส. คตมโท. ^๒ จ. คตตฺโต หิตวพฺภูโต.

^๓ ส. นาคราชาว, จ. ทปฺปิโต.

^๔ จ. มหายสิ. ^๕ จ. ญาณญฺจ.

^๖ จ. สทุมฺมญฺจาปี วณฺณญิ.

ตมห์ กิตตยิสฺสามิ
 สฺนนาถ มม ภาสโต.

สฺฏฺจิ กปฺปสฺหสฺसानิ
 เทวโลเก รมิสฺสติ
 อณฺเณ เทเว อภิภวิตฺวา^๑
 อิสฺสรํ การยิสฺสติ.

โส ปจฺฉา ปพฺพชิตฺวาน
 สุกฺกมุเลน โจทิตฺโต
 โคตมสฺส ภควโต
 สาสเน ปพฺพชิสฺสติ.

ปพฺพชิตฺวาน กาเยน
 ปาปกมฺมํ วิวชฺชีย
 สพฺพาสเว ปริณฺวาย
 นิพฺพายิสฺสตินาสโว.

ยถา จ^๒ เมโสมิ ฌนยํ
 ตปฺเปติ เมทนี อิมํ
 ตเถว ตวํ มหาวีร
 ธมฺเมเน ตปฺปยี มม.

สีลํ ปณฺณณฺจ ธมฺมณฺจ
 ถวิตฺวา โลกนายกํ

ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว.

ผู้นั้นจักรื่นรมย์อยู่ในเทวโลกตลอด
 หกหมื่นกัป. จักเสวยความเป็น
 อิศระครอบงำเทวดาเหล่าอื่น.

ภายหลัง อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว
 เขาจักออกบวชในพระศาสนา ของ
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่าโคตม.

ครั้นบวชแล้ว เว้นบาปกรรมด้วย
 กาย กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว
 จักไม่มีอาสวะนิพพาน.

เมฆครางกระหึ่ม ยังพื้นดินนี้ให้อิ่ม
 ฉันทใด ข้าแต่พระมหาวีรเจ้า
 พระองค์ทรงยังพระองค์ให้อิ่ม ด้วย
 ธรรม ฉันทนั้น.

ครั้นเราเชยชมศีล ปัญญา ธรรม
 และพระนายกของโลกแล้ว ได้

^๑ อ. เทเวภิภวิตฺวา.

^๒ อ. ยถาปิ.

ปตฺโตมฺหิ ปรมฺ สฺนุดฺ^๑
 นิพฺพานํ ปทฺมจฺจุตฺ.
 อโห นฺน ส ภคฺวา
 จิรํ ติฏฺฐเจยฺย จกฺขฺมา
 อญฺญาตญฺจ วิชานเญยฺ^๒
 ปสฺสเสยฺย^๓ อมตํ ปทฺ.
 อยํ เม ปจฺจิมฺมา ชาตฺติ
 ภวา สพฺเพ สมฺมุตฺตา
 สพฺพาสเว ปริญฺญาถ
 วิหรามิ อนาสวํ.
 สตฺสทฺสเส อิตฺ^๔ กปฺเป
 ยํ พุทฺธมฺภิกฺโขมฺย^๕
 ทฺคฺคตฺติ นามิชา นามิ
 กิตฺตนาถ อิทํ ผลํ.
 กิเลสฺสา ฉมาปิตา มยฺหํ
 ฯเปฯ กตฺติ พุทฺธสฺส สาสนฺน^๖ติ.

บรรลุนิพพาน อันเป็นธรรมระงับ
 อย่างยิ่ง เป็นบทไม่เคลื่อน.

โอหนอ พระผู้มีพระภาคผู้มีจักขุ
 พระองค์นั้น พึงดำรงอยู่นานแน่
 เราก็จึงรู้แจ้งธรรมที่ยังไม่รู้แจ้ง พึง
 เห็นอมตบท.

ชาตินี้เป็นชาติที่สุดของเรา เรา
 ถอนภพขึ้นได้ทั้งหมดแล้ว กำหนด
 รู้อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มี
 อาสวะอยู่.

ในกัปที่แสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ เราได้
 สรรเสริญพระพุทธเจ้าใด ด้วย
 กรรมนั้นเราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
 ผลแห่งการสรรเสริญ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

^๑ ฉ. สนุดี.

^๒ ฉ. วิชานเญยฺ.

^๓ ฉ. มุเสยฺย.

^๔ ฉ. สตฺสทฺสสิโต.

^๕ ฉ. พุทฺธมฺภิกฺขุ.

อรหตุตฺ ปน ปตฺวา อตฺตนา สห
วสนฺเต กายทพฺพิหฺพหุเล ภิกฺขุ โอิทฺนฺโต

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว. เมื่อ
จะโอวาทภิกษุทั้งหลาย ผู้มากไปด้วย
กายทพฺพิหฺ (ความเกียจคร้าน) ที่อยู่กับตน
จึงได้ภาษิตคาถานี้ว่า

๑๑๔. “กายทฺฏฺจฺลลฺครุโน
หิยฺยมาณมฺหิ ชีวเต
สรีรสฺสขคิทฺตฺส
กฺโต สมณสาธฺตา”ติ^๑
คาถํ อภาสี.

๑๑๔. “เมื่อชีวิตจะสิ้นไป ความเป็น
สมณะที่ดี จักมีแก่ภิกษุผู้เกียจ-
คร้าน ผู้ติดอยู่ในความสุขใน
ร่างกาย แต่ที่ไหน”.

ตตฺถ กายทฺฏฺจฺลลฺครุโนติ ทฺฏฺจฺลลํ
อสุภโยคฺยตา, กายสฺส ทฺฏฺจฺลลํ
กายทฺฏฺจฺลลํ, กายทฺฏฺจฺลลํ ครุ
สมฺภาวิตํ^๒ ยสฺส โส กายทฺฏฺจฺลลฺครุ,
อนิสฺสรณปฺปณฺโณ หุตฺวา กาย-
ไปสนปฺปสุโต กายทพฺพิหฺพฺโหลติ อตฺถ,
ตสฺส กายทฺฏฺจฺลลฺครุโน.

คำว่า ภิกษุผู้เกียจคร้าน ใน
คาถานั้น ความว่า ความเป็นผู้ประกอบ
ในอสุภะอันหยาบ, ความหยาบของกาย
ชื่อว่ากายทฺฏฺจฺลลํ กายทฺฏฺจฺลลละอันหนัก
ของภิกษุได้อบรมแล้ว ภิกษุนั้นชื่อว่าผู้มี
กายทฺฏฺจฺลลละหนัก หมายความว่า ผู้มี
ปัญญาไม่สลัดออก ขวนขวายแก่การ
เลี้ยงตน ชื่อว่าผู้มากด้วยความเกียจ-
คร้านของภิกษุผู้มากด้วยความเกียจคร้าน
นั้น.

หิยฺยมาณมฺหิ ชีวเตติ กุณฺนทีนํ
อุทกํ วีย ชีวิตสงฺขาราเร ลหฺุโส^๓ ชียมาเน.

คำว่า เมื่อชีวิตจะสิ้นไป ความว่า
เมื่อชีวิตสังขารสิ้นไปโดยพลัน ดุจน้ำแห่ง

^๑ พุ. เถร. ๒๖/๒๘๕.

^๒ ม. สํกฺกิตฺ.

^๓ ส. พหฺุโส.

สรวิรสขคิทรุสสุธาติ ปณิตาหาราที่หิ
 อตตโน กายสุส สุขชน เคธ อापนุสสุ.
 กุโต สมณสาธูตาติ เอวรูปสุส ปุคฺคฺลสุส
 สมณภาเวน สาธูตา สุขสมณตา กุโต
 เกน การณน สียา, เอกัสโต ปน
 กาเย ชีวเต จ นีรเปกฺขสุส อิตริตร-
 สนฺโตเสน สนฺตฺฎฺจสุส อารทฺธวิริยสุเสว
 สมณสาธูตาติ อธิปปาโย.

แม่น้าน้อย. คำว่า ผู้ติดอยู่ในความสุข
 ได้แก่ ผู้ถึงความใคร่ด้วยความสุขแห่ง
 กายของตน ด้วยอาหารอันประณีต
 เป็นต้น. คำว่า ความเป็นสมณะที่ดี
 จะมีมาแต่ไหน ความว่า ความที่บุคคล
 เห็นปานนี้เป็นคนดีโดยความเป็นสมณะ
 คือความเป็นสมณะที่ดีของบุคคลเช่นนี้จะ
 พึงมีได้แต่ไหน คือด้วยเหตุไร อธิบายว่า
 แต่ความเป็นสมณะที่ดีพึงมีได้ แก่ผู้ไม่
 ห่วงใยในกายและชีวิตโดยส่วนเดียว เป็น
 ผู้สันโดษ ด้วยความสันโดษในปัจจุบัน
 ตามมีตามได้ ผู้ปรารภความเพียรแล้ว
 เท่านั้น.

อธิมุตตตฺเถรคาถาถาณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอธิมุตตเถระ
 จบ.

๕. มหานามคุณเถรคาถา-

วณฺณนา

เอสาวหิยฺยเส ปพฺพเตนาติ
อายุสมฺมโต มหานามคุณเถรสุส คาถา. กา
อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพฺพุตฺเตสุ
กตาทิการโ ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุณฺณานิ
อุปจฺฉินฺนฺโต สุเมธสุส ภควโต กาลे
พฺราหฺมณฺกุเล นิพฺพตฺติตฺวา พฺราหฺมณ-
วิชฺชาสุ นิปฺมตฺตี คโต สมฺราวาส ปฺหาย
อณฺุณตฺราย นทียา ตีเร อสุสมํ
กาเรตฺวา สมฺพฺหุเล พฺราหฺมณเ มนฺุเต^๑
วาเจนฺโต วิหฺรติ.

อถกทิวสํ ภควา ตํ อณฺุคฺคณฺุหิตุํ ตสุส
อสมปทํ อุปคฺจฺฉิ. โส ภควนฺุตํ ทิสฺวา
ปสฺนฺนจฺจิตฺโต อาสนํ ปณฺุณาเปตฺวา
อทาสิ. นิสฺนฺเนน ภควติ สุมธฺุํ มธฺุ
อุปนาเมสิ. ตํ ภควา ปรีภฺุณฺุชิตฺวา
เหฏฺฐา อธิมุตฺตเถรวตฺถมฺุหิ วุตฺตนเยน
อนาคตํ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิ.

๕. พรรณนาคาถาของ

พระมหานามเถระ

คาถาของท่านพระมหานามเถระ
มีคำว่า เอสาวหิยฺยเส ปพฺพเตน
เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระ
แม้รูปนี้ก็ได้สร้างอิถิการไว้ในพระพุทธเจ้า
ในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพ
นั้น ๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าสุเมธ บังเกิดในตระกูล
พราหมณ์ เรียนสำเร็จในวิชาของ
พราหมณ์ละสมรवास สร้างอาศรมอยู่
ริมฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่งอยู่ บอกมนต์แก่
พราหมณ์เป็นอันมาก.

อยู่มาวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงพระ
ประสงค์จะอนุเคราะห์เธอ จึงเสด็จเข้าไป
ยังอาศรมบทของท่าน. ท่านเห็นพระผู้มี
พระภาคแล้ว มีจิตเลื่อมใส ปูลาด
อาสนะถวายแล้ว. เมื่อพระผู้มีพระภาค
ประทับแล้ว จึงน้อมน้ำผึ้งที่มีรสหวาน
สนิทถวาย. พระผู้มีพระภาคทรงเสวย
น้ำผึ้งนั้นแล้ว ทรงพยากรณ์อนาคตโดย
นัยที่กล่าวแล้วในเรื่องพระอธิมุตตเถระ
ข้างหลังแล้วเสด็จหลีกไป.

^๑ อ. พราหมณมนฺุเต.

ไส เตน ปุณฺณกมฺเมน ทเวโลก
 นิพฺพตฺติตฺวา อปฺราปรํ สุคตฺติสุเยว
 ปฺริวตฺเตนฺโต อิมสฺมี พุทฺธปฺปาเท
 สวตฺถิยํ พุราหฺมณฺกุเล นิพฺพตฺติตฺวา
 มหานาโมติ ลทฺธนาโม วิญฺญุตํ ปตฺโต
 ภควโต สนฺตํ อฺปสงฺกมิตฺวา ฐมฺมํ
 สุตฺวา ปฏฺฐิตฺตสฺสทฺโร ปพฺพชิตฺวา
 กมฺมญฺจํ คเหตุวา เนสาทเก นาม
 ปพฺพเต วิหรนฺโต กิเลสฺปริยฺญจํ
 วิกขมฺเภตฺ อสฺสโกนฺโต "กํ เม อิมินา
 สงฺกิลฺยจฺจิตฺตสฺส ชีวเตนา"ติ อตฺตภาวํ
 นิพฺพินฺนฺโต อฺจฺจํ^๑ ปพฺพตฺติชริ
 อภฺริหิตฺวา "อิตฺ ปาเตตฺวา ตํ
 มาเรสุสํ"ติ อตฺตํ ปรี วย
 นิตฺตสนฺโต

๑๑๕. "เอสวหฺิยฺยเส ปพฺพเตน
 พหุญฺจสฺสลฺลิกิเณ"^๒
 เนสาทเกน คิรินา
 ยสฺสสินา ปฺริจฺจนเตนา"ติ"^๓
 คาถํ อภาสิ.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก
 ไป ๆ มา ๆ อยู่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธป-
 บาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์
 ณ กรุงสาวัตถี ได้นามว่ามหานาม
 เจริญวัยแล้ว จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค
 ฟังธรรมได้ศรัทธาแล้ว ออกบวชรับ
 กรรมฐานไปอยู่ ณ เนสาทกบรพต
 เมื่อไม่อาจข่มกิเลสที่ฟุ้งขึ้น คิดว่า "เราผู้มี
 จิตเศร้าหมองแล้วจะประโยชน์อะไรด้วย
 ชีวิตนี้" เป็อหน่ายอัตภาพ จึงขึ้นไปสู่
 ยอดเขาสูง อ่างตนเองเหมือนเป็นคนอื่น
 ว่า "เราจะฆ่าเจ้าให้ตกไปจากยอดเขานี้"
 ได้ภาษิตคาถาว่า

๑๑๕. "ดูกรรมหานาม ท่านนี้จะเสื่อมจาก
 ภูเขาชื่อเนสาทกะ ที่สะพรั่งไป
 ด้วยต้นไมกมัน และไม้อ้อยช้าง
 เป็นภูเขาที่สมบูรณ์ด้วยร่มเงาและ
 น้ำเป็นอันมาก ประดับด้วยต้นไม้
 และเถาวัลย์โดยรอบ".

^๑ ม. อฺจฺจกํ.

^๒ โป. พหุญฺจสฺสลฺลิกิเณ.

^๓ พุ. เถร. ๒๖/๒๘๕.

ตตถ เอสาวหิยยะเสติ เอโส ตวั
มหานาม อวหิยยะเส ปริหายสิ.
ปพฺพเตนาติ นิवासญฺจานญฺเตน อิมินา
ปพฺพเตน. พหุญฺชสฺสลลิกิเณนาติ พหุหิ
กฺกุเขหิ อินฺทสาลรฺกฺเขหิ สลฺลิกิหิ
อินฺทสาลรฺกฺเขหิ วา สมนฺนาคเตน.
เนสาทเณนาติ เอวํ นามเณน.

คิรินาติ เสเลน. เสโล หิ สนฺนุธิสงฺฆาเตหิ
ปพฺพเพหิ จิตตฺตา “ปพฺพโต”ติ, ปสวนาทิว
วเสน ชลสฺส, สารญฺจานัน^๑ เภสชฺชาทิว
วตฺถุนญฺจ คิรินโต “คิริ”ติ วุจฺจติ.
ตทฺภยตฺถสมฺภวโต ปเนตฺถ “ปพฺพเตนา”ติ
วตฺวา “คิรินา”ติ จ วุตฺตํ ยสฺสฺสินาติ
สพฺพคฺคฺเณหิ^๒ วิญฺญฺเตน ปกาเสน.^๓

ปริจฺจเทนาติ นานาวิธรฺกฺษคฺจฺจลตาหิ
สมนฺตโต ฉนฺนเนน, วสนฺญฺจานตาย วา

บทว่า เอสาวหิยยะเส (ดูกรม
มหานาม ท่านนี้จะเสื่อม) ความว่า ดูกรม
มหานาม ท่านนี้จะละคือจะเสื่อม. บทว่า
ปพฺพเตน ได้แก่ ภูเขาซึ่งเป็นที่นิवास-
สถาน. บทว่า พหุญฺชสฺสลลิกิเณ
ความว่า ประกอบไปด้วยต้นไม้กม้น
เป็นอันมาก หรือต้นไม้ทึบหรือต้นไม้
อ้อยช้างทั้งหลาย. บทว่า เนสาทเณ
ความว่า มีชื่ออย่างนั้น.

บทว่า คิรินา ได้แก่ภูเขาศิลา. ก็ภูเขา
ศิลาท่านเรียกว่า “บรรพต” เพราะตั้งอยู่
ด้วยข้อต่อ ๆ กัน ท่านเรียกว่า “คิริ”
เพราะมีน้ำไหลไปเป็นต้น และเพราะ
บอกถึงวัดผู้มีภัสชเป็นต้นอันเป็นสาระ.
อนึ่ง ในคาถานี้ท่านกล่าวว่า “ปพฺพเตน”
แล้วกล่าวคำว่า “คิรินา” เพราะเหตุ
มีอรรถทั้ง ๒ อย่าง. บทว่า ยสฺสฺสินา
ความว่า ด้วยอันประกาศด้วยคุณทั้งปวง
ที่ทราบกันอยู่แล้ว.

บทว่า ปริจฺจเทน ความว่า มุงบังแล้ว
โดยรอบด้วยต้นไม้ กอไม้ และเถาเลื้อย

^๑ ส. ชลาสยสารญฺจานัน.

^๒ ส. ปพฺพตคฺคฺเณหิ.

^๓ ม. ปกาเรน.

ศุยกั ปริจุชฌฏเตน.^๑ อัย เหตุถ
 อธิปฺปาโย : มหานาม ยทิ กมฺมฏฺจานํ
 วิสุสฺสชฺเชตฺวา วิตกฺกพฺหุโล โหสิ, เหว
 ตฺวํ อิมินา ฉายฺยทกสมฺปนฺเนน สปฺปาเยน
 นิवासณฺฏฺจานณฺเตน เนสาทกคิรินา
 ปริหายสิ, อิทานิหํ ตํ^๒ อิตฺ ปาเตตฺวา
 มาเรสุสามิ, ตสฺมา น ลพฺภา
 วิตกฺกวลฺสิเกน ภวิตฺตุนฺติ. เหว เถโร
 อตฺตานิ สนฺตชฺเชนฺโตเยว วิปฺสฺสนํ
 อุตฺตูกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปฺณิ. เตน
 วุตฺตํ อปทานे^๓ :

“สินฺธุยา นทียา ตีเร
 สุกโต อุตฺตโม มม
 ตตฺถ วาเจมฺหํ สิสฺเส
 อิติหาสํ สลกฺขณํ.”^๔

ธมฺมกามา วินิตา เต
 โสตุกามา สุตฺตสนํ
 ฉพฺงเค ปารมิปฺตฺตา
 สินฺธุภูเล วสนฺติ เต.

ต่าง ๆ, หรือเป็นที่กำหนดไว้ว่าเป็นที่อยู่
 ของท่าน. ในที่นี้อธิบายดังนี้ : ดูกร
 มหานาม ถ้าท่านละกรรมฐานมากไป
 ด้วยวิตกไซ้ร้ ท่านก็จะเสื่อมจากภูเข
 เนสาทกะอันเป็นนิवासสถานอันสบาย ซึ่ง
 สมบูรณ์ด้วยร่มเงาและน้ำอย่างนี้ บัดนี้
 เราจักให้เจ้าตกลงไปตายจากภูเขานี้
 เพราะฉะนั้น เจ้าอย่าตกอยู่ในอำนาจ
 วิตก. พระเถระข่มขู่ตนด้วยอาการอย่างนี้
 นั้นเทียวชวนชวายวิปัสสนาแล้วบรรลุ
 พระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึง
 กล่าวไว้ในอปทานว่า :

“เราได้สร้างอาศรมอย่างสวยงาม ไว้
 ใกล้ฝั่งแม่น้ำสินธุ เราบอกคัมภีร์
 อิติหาสะ พร้อมทั้งตำราทำนาย
 ลักษณะ กะพวกศิษย์ที่อาศรมนั้น.

ศิษย์เหล่านั้น เป็นผู้ใคร่ธรรม เรา
 แนะนำดี เป็นผู้ใคร่ฟังคำสั่งสอนดี
 ถึงที่สุดในองค์ ๖ ประการ อยู่ใกล้
 ฝั่งแม่น้ำสินธุ.

^๑ ม. ปริจุชฌฏเตน.

^๒ ส. อิทานิ ตํ อหํ.

^๓ ช. อ. ๓๒/๕๑๐.

^๔ ส. อิติหาสณฺจ ลกฺขณํ.

อุปัปาทาคมน^๑ เจว
 ลกฺขณฺณสุ จ โกวิทา
 อุตฺตมตฺถิ คเวสนฺตฺตา
 วสนฺติ ปวเน^๒ ตทา.

สุเมโธ นาม สมฺพุทฺโธ
 โลกเก อุปฺปชฺชติ ตาวเท
 อมฺหากิ อณฺุกมฺปนฺโต
 อุปาคณฺฉิ วินายโก.

อุปาคตฺติ มหาวิริ
 สุเมธํ โลกนายกิ
 ตินฺนสนฺถารกิ กตฺวา
 โลกเชฏฺฐสฺสทาสหิ.

ปวนาโต^๓ มธุ คยฺห
 พุทฺธเชฏฺฐสฺสทาสหิ
 สมฺพุทฺโธ ปริภุญฺชิตฺวา
 อิทํ วจนมพฺพวิ.

โย ตํ อทาสิ มธุ เม
 ปสนฺนโน เสหิ ปาณิกิ
 ตมฺหิ กิตฺตยิสฺสามิ
 สฺขณฺณถ มม ภาสโต.

เป็นผู้ฉลาดในการทำนายนายการมาเกิด
 และในลักษณะทั้งหลาย แสวงหา
 ประโยชน์อันสูงสุด อยู่ในป่าใหญ่
 ในกาลนั้น.

ครั้งนั้น พระสัมพุทธเจ้าพระนาม
 ว่าสุเมธ เสด็จอุบัติขึ้นในโลก
 พระองค์ผู้ทรงนำดีจะทรงอนุเคราะห์
 พวกเรา จึงเสด็จเข้ามา.

เราได้เห็นพระมหาวิระ พระนามว่า
 สุเมธ ผู้เป็นนายกของโลก เสด็จ
 เข้ามา จึงได้เอาหญ้าลาดถวายแต่
 พระองค์ผู้เป็นเชษฐบุรุษของโลก.

เราถือเอาน้ำผึ้งจากป่าใหญ่มาถวาย
 แต่พระพุทฺธเจ้าผู้ประเสริฐสุด พระ
 สัมพุทธเจ้าเสวยแล้วได้ตรัสพระดำรัส
 นี้ว่า.

ผู้ใดมีความเลื่อมใสได้ถวายน้ำผึ้ง
 แก่เรา ด้วยมือทั้งสองของตน เรา
 จักพยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลาย
 จงฟังเรากล่าว.

^๑ ฉ. อุปปาทาคมน.

^๒ ฉ. วิปีเน.

^๓ ฉ. วิปีนาโต.

อิมินา มรุตทาเนน
 ตินนสนุถารเกน ๑
 ตีส กปฺปสหสฺसानิ
 ทเวโลกเ รมิสฺสติ.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
 โอกุกากกุลสมฺภโว
 โคตโม นาม โคตเตน
 สตุถา โลเก ภวิสฺสติ.

ตสฺส ธมฺเมสฺส ทายาทโ
 โอรโส ธมฺมนิมฺมิตโต
 สพฺพาสเว ปริญฺญา
 นิพฺพานิสฺสตินาสโว.

ทเวโลกา อิธาคนฺตุวา
 มาตฺตุกฺจฺฉิมฺหุปากโต^๑
 มรฺวสฺโส^๒ ปวสฺสิตฺถ
 ฉาทย์ มรฺวนา มหิ.^๓

มม^๔ นิกฺขนฺตมตฺตมฺหิ
 กุมฺภิยา^๕ ๑ สฺสุตฺตฺตฺวา

ด้วยการถวายนํ้าผึ้ง และด้วยการ
 ลาดหน้าถวายนํ้า ผู้นั้นจักรีบรมย์
 อยู่ในเทวโลกตลอดสามหมื่นกัป.

ในกัปที่สามหมื่น พระศาสดามี
 พระนามว่า โคตม ทรงสมภพ
 ในวงศ์พระเจ้าโอกกาทราช จักเสด็จ
 อุบัติในโลก.

ผู้นั้นจักเป็นทายาทในธรรม ของ
 พระศาสดาพระองค์นั้น จักเป็น
 โอรสอันธรรมนิรมิต จักกำหนดรู้
 อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มี
 อาสวะนิพพาน.

เมื่อเราจากเทวโลกมาในมนุษยโลกนี้
 เข้าอยู่ในครรภ์มารดา เมล็ดฝน
 นํ้าผึ้งได้ตกปกปิดแผ่นดินด้วยนํ้าผึ้ง.

แม้ในขณะที่เราพ้อออกจากครรภ์
 นั้น ฝนนํ้าผึ้งก็ตกให้แก่เราเต็มเปี่ยม

^๑ ฉ. มาตฺตุกฺจฺฉี อุปากเต.

^๒ ฉ. มรฺวสฺส.

^๓ ส. สมิ.

^๔ ฉ. มยิ.

^๕ ฉ. กุจฺฉิยา.

ตตฺรปิ มธุวสุโส^๑ เม
 วสุสเต นิจุจกาลิกิ.

หม้อ ตลอดกาลเป็นนิตย.

อคารา อภินิกฺขมฺม
 ปพฺพชี่ อนคาริยิ
 ลากิ อนฺนสฺส ปานสฺส
 มธุทานสฺสิทํ ผลิ.

เมื่อเราออกจากเรือน บวชเป็น
 บรรพชิตแล้ว ย่อมได้ข้าวแล่น้ำ
 นี้เป็นผลแห่งการถวายน้ำผึ้ง.

สพฺพกามสมิทฺโห
 ภวิตฺวา^๒ เทวมานุเส
 เตเนว มธุทานเนน
 ปตฺโตมฺหิ อาสวกฺขยิ.

เราเกิดในเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้
 บริบูรณ์ด้วยกามทั้งปวง ได้บรรลุ
 ความสิ้นอาสวะ เพราะการถวาย
 น้ำผึ้งนั้นแล.

วฏฺฐมฺหิ เทเว จตฺตฺรํคฺcule ติเณ
^๓สมฺปุปฺพิเต ธรณีรฺุเห วปฺปเทเส^๓
 สฺกฺกฺเบ สมเร มนฺทปฺรฺกฺขมฺลเก
 วสามิ นิจุจํ สฺขิตฺโต อนาสโว.

เมื่อฝนตกแล้ว หย้างอกออก ๔ นิ้ว
 เมื่อต้นไม้ในแถวฝั่งน้ำ มีดอกบาน
 สะพรั่ง เราผู้ไม่มีอาสวะเป็นสุข
 อยู่เป็นนิตยในเรือนว่างเปล่า มี
 มณฑปและโคนไม้.

^๔มฺชฺเฒ มยฺหิ ภวา อสฺสุ
 เย ภเว สมตฺติกฺกมฺิ^๔
 อชฺช เม อาสวา ชีเณ
 นตฺถิ ทานิ ปฺนพฺภโว.

เราก้าวล่วงภพเหล่าใด ภพเหล่านั้น
 ของเราสิ้นไปแล้วในวันนี้ บัดนี้
 ภพใหม่มิได้มีอีก.

เถรคาถา.ป-ท.๓-๑๐

^๑ ฉ. มธุวสุส.
^๒ ส. ภูตฺวาน.
^{๓-๓} ฉ. สมฺปุปฺพิเต ธรณีรฺุเห สฺกฺกฺเบ.
^{๔-๔} ฉ. มชฺเฒ มหนฺเต ทิเน จ ภเว สพฺเพ อตฺติกฺกมฺิ.

ตีสกปฺปสฺสสมฺหิ

ยํ ทานมทฺที ตทา

ทฺคฺคฺตึ นานิกานามิ

มธฺทานสฺสึทํ ผลํ.

กิลฺลสา ฌาปิตา มยฺหํ

ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนํ”ติ.

อฺยเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา
โหสีติ.

มหานามตฺเถรคาถาวณฺณนา

นิฏฺฐิตา.

ในสามหมื่นกัป (แต่ภัทรกัปนี้) เรา
ได้ถวายทานใด ในกาลนั้น ด้วย
ทานนั้นเราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
ผลแห่งการถวายน้ำผึ้ง.

กิลเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว” ดังนี้.

ก็คาถานี้แหละ ได้เป็นคาถาพยากรณ์
พระอรหันต์คุณของพระเถระแล้ว ด้วย
ประการฉะนี้แล.

พรรณนาคาถาของพระมหานามเถระ

จบ.

๖. ปาราปริยตฺเถรคาถา-

วณฺณนา

ฉมฺสฺสายตเน หิตฺวาติ อายสฺมโต
 ปาราปริยตฺเถรสุส^๑ คาถา. กา อฺปฺปตฺติ?
 อยมฺปิ ปุริมพฺพุตฺเตสุ กตาทิกาวโร ตตฺถ
 ตตฺถ ภเว ปุณฺณานิ อฺปฺจินฺนฺโต
 ปิยทสฺสีสุส ภควโต กาลे เนสาทโยนิยํ
 นิพฺพตฺติตฺวา ตสฺส วิญฺญตํ ปตฺตสฺส
 วิจฺรณฺญาเน อญฺเจตฺรสุมี วนฺสณฺฑเ
 ปิยทสฺสี ภควา ตํ อญฺคฺคณฺหิตฺุ
 นิโรธสมาปตฺตี สฺมาปชฺชิตฺวา นิสิตฺิ.

โส ๑ มิเค ปริเยสนฺโต ตํ จานํ คโต
 สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ภควนฺตํ
 อนฺโต กตฺวา กตํ สาขามณฺฑปํ
 ปทุมปฺปฺเผหิ ญฺญาคารากาเรน
 สญฺชาเตตฺวา อฺพารํ ปิตฺติโสมนสฺส
 ปฏฺฐิสฺสเวทฺนฺโต สตฺตาทํ นมสฺสฺมาโน
 อญฺจาสิ. ทิวเส ทิวเส ๑ มิลาตมิลาตานิ
 อปเนตฺวา อภินเวหิ จาเทสิ. สตฺถา
 สตฺตาทสฺส อจฺจเยน นิโรธโต ญฺญจฺหิตฺวา

๖. พรรณนาคาถาของ

พระปาราปริยเถระ

คาถาของท่านพระปาราปริยเถระมี
 คำว่า ฉมฺสฺสายตเน หิตฺวา เป็นต้น.
 มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้
 ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
 ทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้นๆ ครั้ง
 ศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า
 ปิยทสฺสี เกิดในกำเนิดพราน พระผู้มี
 พระภาคพระนามว่าปิยทสฺสี ประสงค์
 จะอนุเคราะห์ท่านจึงทรงประทับเข้านิโรธ-
 สมาบัติอยู่ในโพรสนท์แห่งหนึ่งในที่ที่เขา
 รู้ความแล้วเที่ยวไปอยู่.

และเมื่อเขาเที่ยวแสวงหาเนื้ออยู่ไปถึงที่นั้น
 เห็นพระศาสดา มีใจเลื่อมใส จึงเอา
 ดอกบัวมาดมุงมณฑปที่ทำด้วยกิ่งไม้ ให้
 พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ข้างในโดย
 อาการเป็นเรือนยอด เสวยปิตฺติและโสมนสฺส
 อันยิ่งใหญ่ยืนนมัสการอยู่ถึง ๗ วัน. และ
 นำเอาดอกไม้ที่เหี่ยวแล้วออกเปลี่ยน เอา
 ดอกไม้ที่ใหม่มุงบังทุกๆ วัน. ล่วงไป ๗ วัน
 พระศาสดาจึงเสด็จออกจากนิโรธ ทรง

^๑ ส. ปาราปริยตฺเถรสุส.

ภิกขุสงฆ์ อนุสุตริ.

ดาวเทว อสีตีสหสมตตดา ภิกขุ สตถาริ
ปริวาเรสุ. "มธุรหมมกถิ สุนิสุสามา"ติ
เทวดา สนุิปตีสุ, มหาสมาคโม อโหสิ.
สตถา อนุโมทนา กโรนุโต ตสสุ
เทวมนุสเสสุ ภาวินิ สมปตติ อิมสมิ
พุทธุปปาเท สวากโพธิ จ พุยากริตวา
ปกกามิ.

โส เตน ปุณณกมเมเน เทวมนุสเสสุ
สัสนุโต อิมสมิ พุทธุปปาเท ราชคเห
พราหมณกุลเ นิพุตตติตวา วิญญุตติ
ปตติ ตินุณิ เวทานิ ปารคฺค หุตวา
ปราปรโคตตตาย **ปาราปริโยติ**^๑
ลทุสสมณเวิ พนุ พราหมณเ มนุเต
วาเจนุโต สตถุ ราชคคคเมน พุทธานุภาวิ
ทิสวา ปฏิลทุสทุโร ปพุชชิตวา
วิปัสสนาย กมมึ กโรนุโต น จิสเสว
อรรหตติ ปาปฺนิ. เตน วุตติ **อปทานะ**^๒ :

ระลึกถึงภิกษุสงฆ์.

ในทันใดนั้นภิกษุประมาณ ๘๐,๐๐๐ รูป
มาแวดล้อมพระศาสดาแล้ว. เทวดา
ทั้งหลาย ก็มาประชุมกันด้วยคิดว่า
"พวกเราจักฟังธรรมกถา อันไพเราะ"
มหาสมาคมได้มีแล้ว (ในครั้งนั้น).
พระศาสดาเมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนา
ทรงพยากรณ์สมบัติที่จะให้ท่านบังเกิด
ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และสวาก
โพธิญาณในพุทธุปปาตกาลนี้แล้วเสด็จ
หลีกไป.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุป-
ปาตกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์
ในกรุงราชคฤห์ รู้ความแล้ว เรียนไตรเพท
จบแล้ว ได้สมัญญานามว่าปาราปริยะ.
เพราะท่านมีโคตรสืบต่อ ๆ กันมา บอก
มนต์กะพราหมณ์เป็นอันมาก เห็น
พุทธานุภาพครั้งพระศาสดาเสด็จไปกรุง
ราชคฤห์ จึงได้ศรัทธาออกบวช เจริญ
วิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็บรรลุ

^๑ ส. ปราสรโคตตตาย ปาราสรโยติ, อ. ปาราปร
โคตตตาย ปาราปริโยติ.

^๒ พ. เถร. ๒๖/๒๘๖ (๒๕๓).

พระอรหันต์แล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวไว้ในอปทานว่า :

“ปิยทสฺสี นาม ภคฺวา
สยมฺภู โลกนายโก
วิเวกกาโม สมฺพุทฺโธ
สมาธิกุสโล มุนิ.

วนสณฺฑํ สโมคฺคยฺห
ปิยทสฺสี มหามุนิ
ปัสสฺสํ ปตฺตฤตฺตวา
นีสิตฺติ ปุริสฺสฺสฺสฺสโม.

มิกฺคฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
อิริเน^๑ กานเน อหิ
ปสฺสํ มิกฺคเมสนฺนโต^๒
อาหิณฺฑทามิ อหิ ตทา.

ตตฺตตฺตทสฺสาสี สมฺพุทฺธํ
โอมฺมตฺตินฺนํ อนาสวํ
ปุปฺพิตฺตํ สาลราชํ
สตรวิสิว อุกฺคตํ.

ทิสฺวานนํ เทวเทวํ
ปิยทสฺสี มหายสํ

“พระผู้มีพระภาค พระนามว่า
ปิยทสฺสี ผู้สยัมภูเป็นนายกของโลก
ตรัสรู้แล้วเอง ทรงใคร่ในวิเวก
ฉลาดในสมาธิ เป็นมุนี.

พระมหามุนี พระนามว่าปิยทสฺสี
ผู้อุดมบุรุษ เสด็จไปสู่ไพโรสถนถ
ทรงลาดผ้าบังสุกุลแล้วประทับนั่งอยู่
ในกาลก่อน.

เราเป็นพรานเนื้ออยู่ในป่าใหญ่ ใน
กาลนั้น เราเที่ยวแสวงหาเนื้อทราย
อยู่ในป่านั้น.

เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้ข้าม
โอฆะแล้วไม่มีอาสวะ เปรียบเหมือน
พระยารังมิดอกบาน เหมือน
พระอาทิตย์อุทัย.

ครั้งเห็นพระพุทฺธเจ้า พระนามว่า
ปิยทสฺสี ผู้มียศมากแล้ว เราจึงลง

^๑ จ. อรณฺณ, ส. วิปีเน.

^๒ ส. ปสฺสํ มิกฺคเมสนฺนโต.

ชาติสุสรุ สโมคฺคยห
ปทุมํ อหริ ตทา.

อาหริตฺวาน ปทุมํ
สตปตฺตี มโนรมํ
ญญาคารํ กริตฺวาน
ฉาทยํ ปทุเมนฺหํ.

อนุกมฺปโก การุณิกो
ปิยทสฺสี มหามุณี
สตตฺ รตฺติณฺทิว^๑ พุทฺโธ
ญญาคารเว วสี ชิน.

ปฺราณํ ฉทฺทยิตฺวาน
นเวน ฉาทยํ อหํ
อญฺชลี ปคฺคเหตุวาน
อญฺจาสี ตาวเท อหํ.

วฺญฺจหิตฺวา สมာธิมหา
ปิยทสฺสี มหามุณี
ทิส^๒ อนุวิไลโกนฺโต
นีสิตี โลกนายโก.

ตทา สุทสฺสโน นาม
อุปฺญฺจโก มหิตฺธิโก

ไปสู่สระบัว นำเอาดอกปทุมมา
ในขณะนั้น.

ครั้งนำเอาดอกปทุมอันเป็นที่รรมย์
ใจมาแล้ว จึงสร้างเรือนมียอด
(ประสาท) แล้วมุงบังด้วยดอกปทุม.

พระพุทธชินเจ้าพระนามว่าปิยทสสี
เป็นมหามุณี ผู้ทรงอนุเคราะห์
ประกอบด้วย พระมหากรุณา
ประทับอยู่ในกุฎาคาร ๗ วัน ๗ คืน.

เราเอาดอกปทุมที่เก่า ๆ ทิ้งเสียแล้ว
บังมุงด้วยดอกปทุมใหม่ ขณะนั้น
เราได้ยื่นประนมกรอัญชลีอยู่.

พระมหามุณีพระนามว่า ปิยทสสี
ผู้เป็นนายกของโลก เสด็จออกจาก
สมาธิแล้ว ประทับนั่งเหยียด
ดุทิศอยู่.

ในกาลนั้น พระเถระผู้อุปัฏฐาก
นามว่าสุทสสนะ มีฤทธิ์มาก

^๑ ฉ. สตฺตรตฺติณฺทิว.

^๒ ฉ. ทิส.

จิตตมณฺเฑาย พุทฺธสฺส
 ปิยทสฺสิสฺส สตฺถุโน.

อสีติยา สหสฺเสหิ
 ภิกฺขุหิ ปริวาริโต
 วณฺนเต สุขมาสินฺนี
 อฺเปสิ โลกนายกํ.

ยาวตา วณฺสณฺฑมฺหิ
 อธิวตฺถา ๑ เทวตา
 พุทฺธสฺส จิตฺตมณฺเฑาย
 สพฺเพ สนฺนิปตฺติ ตทา.

สภาคเตสฺส ยกฺเขสฺส
 กุมฺภณฺฑเท สหฺรกุขเส
 ภิกฺขุสฺสเม ๑ สมฺปตฺเต
 คาถา สพฺยาหริ^๑ ชิโน.

โย มํ สตฺตาทํ ปุเชสิ
 อาวาสญจ อกาสิ เม
 ตมํ กิตฺตยิสฺสามิ
 สฺนนาถ^๒ มม ภาสโต.

สุทฺททสฺสํ สฺนินฺปุณฺนี
 คมฺภีริ สฺนุปฺปกาสิตํ

รู้พระดำริของพระพุทธเจ้าพระนาม
 ว่าปิยทสสี ผู้ศาสดา.

อันภิกษุแปดหมื่นรูป แวดล้อมแล้ว
 เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้เป็นนายก
 ของโลก ซึ่งประทับทรงพระสำราญ
 อยู่ที่ชายป่า.

และในกาลนั้น เทวดาผู้สิงสถิตอยู่
 ในไพโรสณฑ์ประมาณเท่าใด เทวดา
 เหล่านั้น ทราบพระพุทธดำริแล้ว
 พากันมาประชุมทั้งหมด.

เมื่อพวกยักษ์กุมภันท์ พร้อมทั้ง
 ผีเสื้อน้ำมาพร้อมกัน และเมื่อ
 ภิกษุสงฆ์มาถึงพร้อมแล้ว พระ
 ชินเจ้าได้ตรัสพระคาถาว่า.

ผู้ใดบูชาเราตลอด ๗ วัน และได้
 สร้างอาวาสถวายเรา เราจัก
 พยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง
 เรากล่าว เราจักพยากรณ์.

สิ่งที่ได้เห็นยากนัก ละเอียดนัก
 ลึกซึ้ง ปราบกฏดีด้วยญาณ ท่าน

^๑ ฉ. ปพฺยาหริ, อี. มพฺยาหริ, สี. คาถาโย พฺยาหริ.
^๒ สี. สฺนเนถ.

ฉาณน กิตฺตยิสฺสามิ
 สฺณนถ^๑ มม ภาสโต.

จตุทฺทธานิ กปฺปานิ
 เทวราชฺ กวิสฺสติ
 กุฎาการิ พุรฺหนตฺตสฺส^๒
 ปทุมปฺปฺเมหิ ฉาทิตฺ.
 อากาเส ธาวยิสฺสนฺติ^๓
 ปุพฺพกมฺมสฺสทิตฺ^๔ ผลิ
 จตุพฺพิเส กปฺปสฺเต
 โวกิณฺณํ สํสริสฺสติ.

ตตฺถ ปุพฺพมยิ พุยมุหิ
 อากาเส ธาวยิสฺสติ
 ยถา ปทุมปตฺตมฺหิ
 ไตยิ น อฺปฺลิมฺปติ.

ตเถวิมฺสฺส ฉาณมฺหิ
 กิเลสา โนปฺลิมฺปเร
 มนสา วินิฏฺฏตฺวา
 ปญฺจนีวเรณ อยิ.

ทั้งหลายจงฟังเรากล่าว.

ผู้นั้นจักได้เสวยราชสมบัติในเทวโลก
 ตลอด ๑๔ กัป เทวดาทั้งหลายจัก
 ทรงกุฎาคารอันประเสริฐที่มุงบังด้วย
 ดอกปทุมไว้แก่ผู้นั้น ในอากาศ
 นี้เป็นผลแห่งบุญกรรม เขาจัก
 ท่องเที่ยวอยู่ตลอด ๑,๔๐๐ กัป.

ใน ๑,๔๐๐ กัปนั้น วิมานดอกไม้จัก
 ทรงอยู่ในอากาศ น้ำย่อมไม่ติดใน
 ไบบัวฉันใด.

กิเลส ก็ไม่ติดอยู่ในญาณของผู้นั้น
 ฉะนั้น ผู้นี้หมุนกลับนิวรรณ์ ๕ ออก
 ไปด้วยใจ.

^๑ ส. สฺโนถ.

^๒ ฉ. มหนตฺตสฺส.

^๓ ฉ. ธาวยิสฺสติ.

^๔ ฉ. ปุพฺพกมฺมสฺสทิตฺ.

จิตต์ ชเนตฺวา เนกฺขมฺเม
 อคารา ปฺพชิสฺสตี
 ตโต ปฺุปฺมยํ พฺยเมหํ^๑
 ธาเรนฺเต นิกฺขมิสฺสตี.

รฺกฺขมฺมฺเล วสนฺตฺสฺส
 นิปกฺสฺส สตีมโต
 ตตฺถ ปฺุปฺมยํ พฺยเมหํ
 มตฺถเก ธารยิสฺสตี.

จีวรํ ปิณฺฑปาตญฺจ
 ปจฺจยํ สยนาสนํ
 ทตฺวาน^๒ ภิกฺขุสํฆสฺส
 นิพฺพายิสฺสตีนาสโว.

กุฎฺฐาคาเรน จริเต^๓
 ปฺพชฺชํ อภินิกฺขมิ^๔
 รฺกฺขมฺมฺเล วสนฺตฺมปิ
 กุฎฺฐาคารํ ธีรียตี.

จีวเร ปิณฺฑปาเต จ
 เจตนา เม น วิชฺชตี
 ปุณฺณกมฺเมน สํยตฺโต
 ลภามิ ปรินิฏฺฐิตํ.

ยังจิตให้เกิดในเนกขัมมะแล้ว จัก
 ออกบวชในกาลนั้น วิมานดอกไม้
 จักทรงอยู่เหนือศีรชะ.

ผู้อยู่ ณ โคนไม้ เป็นผู้มึปัญญา
 มีสติ วิมานดอกไม้จักทรงอยู่เหนือ
 ศีรชะ.

ผู้นั้นจักถวายจีวร บิณฑบาต
 คิลานปัจฉัย ที่นอนและที่นั่งแก่
 ภิกษุสงฆ์แล้ว จักไม่มีอาสวะ
 นิพพาน.

เมื่อผู้นั้นเที่ยวไปพร้อมด้วยกุฎฐาคาร
 ออกบวชแล้ว กุฎฐาคารย่อมทรง
 ผู้นั้นแม้อยู่ที่โคนไม้.

เจตนาในจีวรและบิณฑบาต ย่อม
 ไม่มีแก่เรา เราประกอบด้วยบุญ
 กรรม จึงได้จีวรและบิณฑบาตที่
 สำเร็จแล้ว.

^๑ ฉ. ปฺุปฺมเย พฺยเมห.

^๒ ส. ททิตฺวา.

^๓ ฉ. จรตา, ส. กุฎฺฐาคารเว ธรรณา.

^๔ ฉ. อภินิกฺขมิ.

คณนาโต อสงเขยฺยา
 กปฺปโกฏี พหุ มม
 วิตฺตกา เต อติกฺกนฺตา
 สุมุตฺตา^๑ โลกนายกา.

อฏฺฐารเส กปฺปสฺเต
 ปิยทสฺสี วินายโก
 ตมหนิ ปยฺรูปาสิตฺวา
 อิมิ โยนิ อฺปาคโต.

ตมทฺทสามิ^๒ สมฺพุทฺธิ
 อโนมิ นาม จกฺขุมิ
 ตมหนิ อฺปคฺนตฺวาน
 ปพฺพชึ อนคาริยิ.

ทฺกฺขสฺสนฺตํ กโร^๓ พฺทฺโธ
 สทฺธมฺเม^๔ เทสยิ ชิน
 ตสฺส ธมฺมํ สฺนิตฺวาน
 ปตฺโตมฺหิ อจลํ ปทํ.

โตสยิตฺวาน สมฺพุทฺธิ
 โคตมํ สกฺยปฺจฺคว
 สพฺพาสเว ปริณฺถาย
 วิหฺรามิ อนาสโว.

พระพุทธเจ้า ผู้เป็นนายกของโลก
 ล่วงเราไปเปล่า ๆ พ้นไปแล้วด้วยดี
 ตลอดโกฏีกัปปเป็นอันมากโดยจะนับ
 จะประมาณมิได้.

ในกัปปที่ ๑,๘๐๐ แต่ภัทธกัปปนี้ เรา
 จึงได้เฝ้าพระพุทธเจ้า พระนามว่า
 ปิยทสสี ผู้แนะนำให้วิเศษแล้วจึง
 เข้าถึงกำเนิดนี้.

เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า พระนาม
 ว่าอโนมะ ผู้มีจักขุ ได้เข้าเฝ้า
 พระองค์แล้ว บวชเป็นบรรพชิต.

พระพุทธชินเจ้าผู้ทรงทำที่สุดทุกขีได้
 ทรงแสดงพระสัทธรรม เราได้ฟัง
 ธรรมของพระองค์แล้ว ได้บรรลुบท
 อันไม่หวั่นไหว.

เรายังพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่า
 โคตมศากยบุตร ได้ทรงโปรด
 กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้
 ไม่มีอาสวะอยู่.

^๑ ฉ. ปมุตตา.

^๒ ฉ. อธิ ปสสามิ.

^๓ ฉ. ทฺกฺขสฺสนฺตกโร.

^๔ ฉ. มคฺคํ เม.

อฏฺฐารเส กปฺปสฺเต
 ยํ พุทฺธมภิปุชฺชียี
 ทุคฺคตี นามิชานามิ
 พุทฺธปุชฺชายิทํ ผลํ.

กิลเสสา ฉมาปีตา มยฺหํ
 ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน
 ปฏิปตฺตี ปจฺจเวกฺขิตฺวา สณฺหาตโสมนสฺโส
 อุทานวเสน :

๑๑๖. "ฉผสฺสายตเน หิตฺวา
 คฺตฺตทฺวาโร สฺสํวฺโต
 อสมฺมุลํ วมิตฺวาน"^๑
 ปตฺโต เม อาสวกฺขโย"ติ.^๒
 คาถํ อภาสี.

ตตฺถ ฉผสฺสายตเน หิตฺวาติ
 จกฺขุสมฺผสฺสาทีนํ ฉนฺนํ สมฺผสฺसानํ
 อฺปฺปตฺติภูจฺจานตฺยา "ผสฺสายตนา"ติ
 ลทฺธนามานิ จกฺขุวาทีนิ ฉ อชฺฌตฺติ-
 กายตนา นิ ตปฺปฏิพฺพุทฺธสงฺกิลเสปฺปหาน-

ในกัณฑ์ที่ ๑,๘๐๐ แต่ภักทกัณฑ์ เราได้
 บูชาพระพุทธเจ้าไต่ ด้วยกรรมนั้น
 เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่ง
 พุทธบูชา.

กิลเสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว
 พิจารณาถึงความปฏิบัติของตน เกิด
 ความโสมนัสแล้ว ได้ภาสิตคาถาโดย
 เนื่องด้วยอุทานว่า :

๑๑๖. "เราละผัสสายนะ ๖ แล้ว คຸ້ม-
 ครองทวารแล้ว สํารวมดีแล้ว
 ถอนราก ของความชั่วได้แล้ว
 บรรลุถึงความสิ้นอาสวะแล้ว".

บาทคาถาว่า ฉผสฺสายตเน
 หิตฺวา ในคาถานั้น ความว่า ละอายตนะ
 ๖ อันเป็นภายใน ๖ มีจักขุทวารเป็นต้น
 อันได้นามว่า "ผัสสายนะ" เพราะเป็น
 ที่บังเกิดของผัสสะ ๖ มีจักขุสัมผัสเป็นต้น.

^๑ ก. วเมตฺวาน.

^๒ พ. เถร. ๒๖/๒๘๖.

วเสน ปหาย. **คุดตทวารโ** **สุสฺสูโตติ**
 ตโต เอว จกขุทวาราทินี **คุดตตดา,**
 ตตถ ปวตฺตนกานํ อภิขุฌาทีนํ
 ปาปธมฺมานํ ปเวสนนิวารณน สติกวาญฺญ
 สุญฺสุ ปิहितตฺตา **คุดตทวารโ** **สุสฺสูโต.**

อถ วา มนฺจจฺญจานํ ฉนฺนํ ทวารานํ
 วุตฺตนเยน รกฺขิตตฺตา **คุดตทวารโ,**
 กายาทิหิ สุญฺสุ สณฺณตตฺตา **สุสฺสูโตติ**
 เอวเมตถ อตฺถิ เวทิตพฺโพ. **อम्मุลํ**
วมิตฺวานาติ อมฺสฺส วญฺญทฺทกฺขสฺส มฺลภฺตํ
 อวิชฺชาภวตฺตณฺหาสงฺขาตํ โทสฺสํ, สพฺพํ วา
 กิเลสฺโทสฺสํ อริยมคฺคสงฺขาตวมนโยค-
 ปาเนน^๑ อุกฺคิริตฺวา สนฺตानโต พหิ
 กตฺวา, พหิภรณเหตุ วา.

ปตฺโต เม **อาสวกฺขโยติ** กามาสวาทโย
 อาสวา เอตฺถ ชียนฺติ, เตสฺส วา ขเยน
 ปตฺตพฺโพติ **อาสวกฺขโย,** นิพฺพานํ

บาทคาถาว่า **คุดตทวารโ** **สุสฺสูโต**
 ความว่า ชื่อว่าผู้คุ้มครองทวารแล้ว
 ผู้สำรวจมดีแล้ว เพราะคุ้มครองจักขุทวาร
 เป็นต้นแล้วนั้นนั้นแหละ เพราะปิดไว้เป็น
 อันดีด้วยประตูคือสติ โดยห้ามบาปธรรม
 มีอภิขุฌาเป็นต้น ที่เป็นไปอยู่ในทวาร
 เหล่านั้นมิให้เข้าไป.

อีกนัยหนึ่ง พึงทราบความในข้อนี้
 อย่างนี้ คือชื่อผู้คุ้มครองทวารแล้ว เพราะทวาร
 ทั้ง ๖ อันมีใจเป็นที่ ๖ อันตนรักษาไว้แล้ว
 โดยนัยดังกล่าวแล้ว ชื่อผู้สำรวจมดีแล้ว
 เพราะสำรวจมดีแล้วด้วยกายทวารเป็นต้น.
 บาทคาถาว่า **อम्मุลํ** **วมิตฺวาน** ความว่า
 คายโทสะกล่าวคืออวิชชา ภพ และ
 ตัณหา อันเป็นมูลแห่งความชั่วคือ
 วัฏฏทุกข์ หรือโทษ คือกิเลสทั้งปวง ด้วย
 การดีมโยคะอันเป็นเครื่องกายเสียได้
 กล่าวคือ อริยมรรคกระทำไว้ในภายนอก
 จากสันดาน หรือเพราะเหตุทำไว้ใน
 ภายนอก.

บาทคาถาว่า **ปตฺโต** เม **อาสวกฺขโย**
 ความว่า ชื่อว่าความสิ้นไปแห่งอัสวะ
 เพราะอรรถว่าเป็นที่สิ้นอัสวะมีกามาสวะ

^๑ ม. ...วมนโยคปาทเนน, อ. ...วมนโยคมาทเนน.

อรหตฺตญจ. โส อาสวกุขโย ปตฺโต
อริคโตติ อุทานวเสน อญฺญํ พุยาภาสิ.

เป็นต้น หรือพึงบรรลุด้วยความสิ้นไปแห่ง
อาสวะเหล่านั้น ได้แก่พระนิพพานและ
พระอรหัตผล. ความสิ้นอาสวะนั้น อัน
พระเถระบรรลุแล้ว คือถึงทัฬหแล้ว
พระเถระพยากรณ์พระอรหัตคุณ โดย
เนื่องด้วยอุทาน ด้วยประการฉะนี้.

ปาราปริยตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปาราปริยเถระ
จบ.

๗. ยสตุเถรคาถาพรรณนา

สุวิสิตโต สุวสนโต อายสมโต
ยสตุเถรสสุ คาถา. กา อุปปตติ ?
อยมปิ ปริมพทุเธสุ กตาทิกาโร ตตถ
ตตถ ภเว วิวญญูปนิสฺสยานิ ปุณฺณานิ
อุปจันนโต สุเมธสฺส ภควโต กाले
มทานุภาโว นาคราชา หุตฺวา พุทฺธปุมฺขํ
ภิกขุสํฆํ อตฺตโน ภวนํ เนตฺวา
มहतานํ ปวตฺเตสิ. ภควนฺตํ มหคฺเชน
ติจิวเรน อจฺฉาเทสิ, เอกเมกญฺจ ภิกขุํ
มคฺเชเนว ปจฺเจกทฺสฺสยฺเคน สพฺเพน
สมณปริกฺษาเรน อจฺฉาเทสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ
สํสรนฺโต สิทฺตตฺถสฺส ภควโต กाले
เสฏฺฐิปุตฺโต หุตฺวา มหาโพธิมณฺฑลํ
สตุตฺติ รตเนหิ ปุเชสิ กสฺสปสฺส ภควโต
กाले สาสเน ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ
อกาสิ. เอวํ สุกฺตีสฺสเยว สํสรนฺโต อิมสฺมि
อมฺหากํ ภควโต กाले พาราณสียํ
มหาวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต หุตฺวา

๗. พรรณนาคาถาของ

พระยสเถระ

คาถาของท่านพระยสเถระมีคำว่า
สุวิสิตโต สุวสนโต เป็นต้น. มีอุปมา
อย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้าง
อธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย
สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยของวิวิญญะไว้
ในภพนั้น ๆ ครั้นศาสนาของพระผู้มี
พระภาคพระนามว่าสุเมธ เป็นพญานาค
ผู้มีอำนาจมาก นำพระภิกษุสงฆ์มี
พระพุทธเจ้าเป็นประมุขไปยังภพของตน แล้ว
ยังมहतานให้เป็นไปแล้ว. ได้ให้พระผู้มี
พระภาคทรงนุ่งห่มด้วยไตรจีวรที่มีค่ามาก,
และให้ภิกษุแต่ละรูป ๆ ใช้สอยด้วยสมณ-
บริขารทุกอย่างกับคู่แห่งผ้าเฉพาะผืน
หนึ่ง ๆ ที่มีค่ามากทีเดียว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพระผู้มี
พระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ เป็น
เศรษฐีบุตร ได้บูชาพระมหาโพธิมณฑล
ด้วยรัตนะ ๗, ครั้นศาสนาพระผู้มีพระภาค
พระนามว่ากัสสปะ ได้ออกบวชในศาสนา
บำเพ็ญสมณธรรม. ท่านเวียนว่ายอยู่ใน
สุคติอย่างเดียวกับอาการอย่างนี้ ครั้น

นิพพุตติ, ยส นาม นามเน
 ปรมสฺซุมาลิ. "ตสฺส ตโย ปาสาทา"ติ
 สพุพฺ ฆนุถเก^๑ อาคตฺนเยน เวทิตพุพฺ.

ส ปุพฺพเหตุนา โจทียมาโน
 รตฺติภาเค นิตฺทาทิกฺกุตสฺส ปรีชนสฺส
 วิปฺปการิ ทิสฺวา สญฺชาตสํเวโค
 สุวณฺณปาทุการุโฬุหฺว เคนโต นิคฺคโต
 เทวตาวิวณฺณ นครทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา
 อสิปตฺนสมิปี คโต "อุปทฺทตฺ วัต โภ,
 อุปสฺสฏฺจ วัต โภ"ติ อาห.

เตน สมเยน ภควตา อสิปตฺเน
 วิหรนฺเตน ตสฺสเสว อนุคฺคณฺหนตฺถิ
 อพุโภกาเส จงฺกมฺนฺเตน "เอหิ ยส อิทํ
 อนุปทฺทตฺ, อิทํ อนุปสฺสฏฺจนุ"ติ วุตฺโต
 "อนุปทฺทตฺ อนุปสฺสฏฺจ ภิร อตฺถิ"ติ
 โสมนสฺสชาโต สุวณฺณปาทุกา โอรุยฺห
 ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสินฺโน
 สตฺถารา อนุปฺพุพิกถิ กเถตฺวา
 สจฺจเทสฺนาย กตฺาย สจฺจปริโยसानเ

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคของพวกเรา
 มาบังเกิดเป็นบุตรเศรษฐีผู้มีสมบัติมาก
 ณ กรุงพาราณสี เป็นผู้มีสุขุมาลชาติ
 อย่างยิ่ง โดยชื่อว่า ยส เรื่องทั้งหมดว่า
 "ท่านมีปราสาท ๓ หลัง" เป็นต้น พึง
 ทราบโดยนัยที่มาในชั้นนี้จะ.

ท่านเป็นผู้อันบุพเพเหตุตกเตือนแล้ว
 ในส่วนแห่งราตรีเห็นประการอันแปลกของ
 บริวารชนผู้อันความหลับครอบงำแล้วเกิด
 ความสังเวช จึงสวมรองเท้าทองออกจาก
 เรือนไปทางประตูเมือง ซึ่งเทวดาได้เปิด
 ให้ไปถึงที่ใกล้ป่าอสิปตนะ กล่าวว่
 "ท่านผู้เจริญวุ่นวายหนอ, ชัดช่องหนอ".

สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคกำลังประทับอยู่
 ณ ป่าอสิปตนะ กำลังเสด็จจรงกรมอยู่
 กลางแจ้งเพื่อจะอนุเคราะห์ท่านนั่นเอง
 ตรัสว่า "มาเถิดยส ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่
 ไม่ชัดช่อง" ท่านเกิดความโสมนัสว่า
 "ได้ยินว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ไม่ชัดช่องมีอยู่"
 จึงถอดรองเท้าทองเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
 พระภาค แล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง
 ในเวลาจบสัจจะ ที่พระศาสดาทรงตรัส

^๑ วิ. มหา. ๔/๒๔.

ไสตปาโน นุตวา คเวสนตถิ อาคตสฺส
 ปิตุ ภควตา สจฺจเทสฺสนาย กริยมานาย
 อรหตฺตํ สจฺจกาสิ. เตน วุตฺตํ
 อปทาน^๑ :

อนุพุพพิกธาแสดงสัจจเทศนาแล้ว เป็น
 พระไสตปาโน เมื่อคราวพระผู้มีพระภาค
 แสดงสัจจเทศนาโปรดพระชนกผู้เสด็จ
 มาเฝ้า ได้กระทำให้แจ้งพระอรหัตแล้ว.
 ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงตรัสไว้ในอปทาน
 ว่า :

“มหาสมุทฺทโมคฺคย^๒
 ภวนํ เม สุนิมฺมิตํ
 สุนิมฺมิตา ปุทฺทชเรณิ
 จกฺกวากุปฺกุชฺชิตา.”^๓

“ภพของเราเข้าถึงมหาสมุทรตกแต่ง
 ดีแล้ว สระโบกขรณีตกแต่งสวยงาม
 มีนกจากพราภสงเสียงร้องอยู่.

มนุทาลเกหิ^๔ สญฺจนฺนา
 ปทุมฺปุปลเกหิ จ
 นที จ สนฺทเต ตตฺถ
 สุปฺติตฺถา มโนรมา.

ดาราตษด้วยบัวชม บัวเพื่อน
 บัวหลวง และอุบล ในสระนั้นมี
 น้ำไหล มีทำนน้ำราบเรียบ น่า
 รื่นรมย์ใจ.

มจฺจกจฺจปฺสญฺจนฺนา
 นานาทิซสโมตฺถตา
 มยฺยูโรณฺญาภิรฺฐา
 โกกิลาทิหิ วคฺคฺหิ.

มีปลาและเต่าชุกชุม มีเนื้อต่าง ๆ
 ลงกินน้ำ มีนกยูง นกกระเรียน
 และนกดุเหว่า เป็นต้น ร่าร้องด้วย
 เสียงไพเราะ.

^๑ พ. อ. ๓๒/๕๒๔.

^๒ ฉ. มหาสมุทฺทโมคฺคย, ส. อุกฺคณฺห.

^๓ ฉ. จกฺกวากุปฺกุชฺชิตา, ส. จกฺกวากุปฺกุชฺชิตา.

^๔ ส. มนุทารเกหิ.

ปาเวรตา^๑ รวิหังสา จ
 จกุกวากา นทีจรา
 ทินุทิกา สาลิกา เจตถ
 จปุปกา^๒ ชีวชีวกา.

หังสา โภญจาภินทิกา^๓
 โภสิยา สิงคลา^๔ พหู
 สตุตตรตนสมปยุนา
 มณิมุตติกวาลูกา.

สพฺพโสณฺณมยา รุกฺขา
 นานาคณฺธสมเวริตา
 อชฺชโชเตนฺติ ทิวา รตฺตี
 ภวนํ สพฺพกาลิกํ.

สญฺฉิ ตูริยสทฺสฺसानิ
 สายํ ปาโต ปวชฺชเว
 โสฬสิตฺถีสทฺสฺसानิ
 ปริวาเรนฺติ มํ สทา.

อภินิกฺขมฺม ภวนา
 สุมะธํ โลกนายกํ

นกเขา นกเปิดน้ำ นกจากพราว
 นกกาน้ำ นกตั๋ยตีวิด นกสาลิกา
 นกค้อนทอง นกโพระดก.

หงส์ นกกระเรียน นกแสก สิงคลา
 (หมาจิ้งจอก) เที้ยวอยู่มากมาย
 สระโบกขรณีสมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗
 ประการ มีแก้วมณี ไข่มุกและ
 ทราย.

ต้นไม้ทั้งหลายเป็นสีทองทั้งหมด มี
 กลิ่นหอมต่าง ๆ พุ้งขจรไปสองภพ
 ของเราให้สว่างไสวตลอดกาลทั้งปวง
 ทั้งกลางวันและกลางคืน.

ดนตรีหกหมื่นประโคมอยู่ ทั้งเวลา
 เย็น เวลาเช้า หญิง ๑,๖๐๐ คน
 ห้อมล้อมเราอยู่ทุกเมื่อ.

เราออกจากภพแล้ว ได้เห็นพระ-
 พุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธ ผู้นำ

^๑ ส. ปาราปตา.

^๒ ฉ. ปมุกกา. ส. ปาวกา.

^๓ ฉ. โภญจาปี นทิตา.

^๔ ฉ. ปิงคลา, ส. ปิงคลี, ม. สิงคลี.

ปสนุนจิตโต สุขโม
 วนุทีย^๑ ตั มหายสั.

สมุพุทธั อภิวาเทตวา
 สลิสฺสนุต^๒ นิมนตยึ
 อธิวาเสสิ โส ธีโร
 สุขเมธ โลกนายโก.

มม ธมฺมกถั กตวา
 อุกฺกยฺเชสิ มหามุณี
 สมุพุทธั อภิวาเทตวา
 ภวนั เม อุปาคมี.

อามนุตยึ ปริชนั
 สพุเพ สนฺนิปตาท โว
 ปุพฺพณฺหสมยั พุทฺโธ
 ภวนั อาคมิสฺสติ.

ลาภา อมฺห^๓ สฺลุตฺธา โน
 เย วสาม ตวนฺติเก
 มยมฺปิ พุทฺธเสฏฺฐสฺส
 ปุชฺชั กสฺสาม สตฺถุโน.

ของโลก มีจิตเลื่อมใส โสมนัส ได้
 ถวายบังคมพระองค์ผู้มียศมาก.

ครั้งถวายบังคมแล้ว ได้ทูลนิมนต์
 พระองค์พร้อมด้วยศิษย์ พระพุทธ-
 เจ้าผู้เป็นนักปราชญ์ พระนามว่า
 สุขเมธ ผู้นำของโลกทรงรับ.

พระมหามุณี กล่าวธรรมกถาแก่เรา
 แล้วทรงส่งเราไป เราถวายบังคม
 พระสัมพุทธเจ้า แล้วกลับเข้าภพ
 ของเรา.

เราเรียกบริวารชนมาว่าท่านทั้งหมด
 มาประชุมกัน เวลาเช้าพระพุทธเจ้า
 จะเสด็จมาสู่ภพของเรา.

การที่เราทั้งหลายจะได้อยู่ในสำนัก
 ของพระองค์ เป็นลาภที่เราทั้ง-
 หลายได้ดีหนอ แม้เราทั้งหลาย
 จักทำการบูชา แต่พระพุทธเจ้า
 ผู้ประเสริฐสุด ผู้ศาสดา.

^๑ ฉ. วนุทียี, ม. วนฺณนยึ.

^๒ ฉ. สลิมฺ ตั.

^๓ ส. วต.

อนุนิ ปานิ ปฏฐเปตวา
กาลิ อารโจะยิ อนิ
วสีตสทสเสหิ
อุเปสิ โลกนายโก.

สงฺคีเตหิ^๑ ตูริเยหิ
ปัจจุคฺคมนมกาสหิ
สพฺพโสณฺณมเย ปิเช
นิสฺสีทิ ปุริสุตฺตโม.

อุปริจฺจทณฺิ อาสิ
สพฺพโสณฺณมยฺิ ตทา
วิชนิโย^๒ ปวายนฺติ
ภิกฺขุสํฆสฺส อนฺตเว.

ปทุเตนฺนุนปาเนน^๓
ภิกฺขุสํฆิ อตฺตปฺปยิ
ปัจเจกทฺตฺสยฺคเพ
ภิกฺขุสํฆสฺสทาสหิ.

ยิ^๔ วทณฺติ สฺมุเทติ
โลกานฺตฺติปฺปฏิคฺคหิ^๕

เราเตรียมข้าวน้ำเสร็จแล้ว จึง
กราบทูลภักตกาล พระพุทธเจ้าผู้นำ
ของโลก เสด็จเข้ามาพร้อมด้วย
พระอรหันต์หนึ่งแสน.

เราได้ทำการต้อนรับด้วยสังคีตและ
ดนตรี พระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุรุษ
ประทับนั่งบนตั้งทองล้วน.

คนทั้งหลายโบกพัดถวายในระหว่าง
ภิกษุสงฆ์ เราได้อังคาสภิกษุสงฆ์
ให้อิมหน้า.

ด้วยข้าวและน้ำเพียงพอ ได้ถวาย
ผ้าแก่ภิกษุสงฆ์รูปละ ๑ คู่.

พระพุทธเจ้าที่เขาเรียกพระนามว่า
สุเมธ ผู้สมควรรับเครื่องบูชาของ

^๑ อ. ปณฺจคฺคเกหิ, ส. สตฺงคฺคเกหิ.

^๒ อ. พิชฺนิโย.

^๓ ส. พุทฺธา อนฺนปาเนน.

^{๔-๕} ส. ยิ วเทสิ สฺมุเท โส, อานฺตฺติณิ ปฺปฏิคฺคโ.

ภิกษุสงฆ์เม นิสิติตวา
อิมมา คาถา อภาสถ.

โลก ประทับนั่งในท่ามกลาง
ภิกษุสงฆ์แล้ว ได้ตรัสพระคาถา
เหล่านี้ว่า.

โย เม อนนญจ ปานญจ
สพฺพเมเตน ตปฺปยิ^๑
ตมห์ กิตฺตยิสฺสามิ
สุณาท มม ภาสโต.

ผู้ใดอังกาสเราให้อิมหน้า ด้วยข้าว
และน้ำทั้งปวง เราจักพยากรณ์
ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว.

อฏฺฐารเส กปฺปสฺเต
เทวโลเก รมิสฺสตี
สฺหสฺสกฺขตฺตํ ราชา จ
จกฺกวตฺตี ภาวิสฺสตี.

ผู้นั้นจักรื่นรมย์อยู่ในเทวโลก ตลอด
๑,๘๐๐ กัป จักได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิราช ๑,๐๐๐ ครั้ง.

อุปฺปชฺชติ ยํ โยนี
เทวตฺตํ อถ มานุสฺสํ
สพฺพทา สพฺพโสวณฺณํ
ฉทน์ ธารยิสฺสตี.

ผู้นั้นจะเข้าถึงกำเนิดใด ก็เป็น
เทวดา หรือมนุษย์ในกำเนิดนั้น
หลังคาทองล้วน ๆ จักกั้ร่วมให้
ทุกขณะ.

ตีสฺกปฺปสฺหสฺสมฺหิ
โอกฺกาทกฺกุสฺสมฺภาโว
โคตโม นาม นามเน^๒
สฺตฺถา โลเก ภาวิสฺสตี.

ในสามหมื่นกัป พระศาสดามีพระ-
นามว่าโคตม ซึ่งมีสมภพในวงศ์
พระเจ้าโอกกาทราช จักเสด็จอุบัติ
ในโลก.

^๑ โย เม อนนเนน ปานเนน สพฺเพ อิมะ จ
ตปฺปยิ., ส. สพฺเพเนว อตปฺปยิ.

^๒ ฉ. โคตเตน.

ตสฺส ธมฺเมสุ ทายาทิ
 โอรสํ ธมฺมนิมิตฺโต
 สพฺพาสเว ปริณฺถาย
 นิพฺพานิสฺสตีนาสเว.

ผู้นั้นจักเป็นทายาทในธรรม ของ
 พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นโอรส
 อันธรรมนิรมิต จักกำหนดรู้อาสวะ
 ทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ
 นิพพาน.

ภิกฺขุสํเม นิสฺสิตฺวา
 สีนฺนาทํ นทิสฺสติ
 จิตฺเก ฉตฺตํ ธาเรณฺติ
 เหฏฺฐา ฉตฺตมฺหิ ทยฺยถ.

จักนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ แล้ว
 บั่นลือสีหนาท ชนทั้งหลายจะกัน
 ฉัตรไว้ที่เชิงตะกอน จักเผาภายใต้
 ฉัตร.

สามญฺญํ เม อนุปฺตํ
 กิเลสํ ฌาปิตา มยา
 มนุชฺเช รุกฺขมุเล วา
 สนฺตาไป เม น วิชฺชติ.

สามัญญผลเราบรรลุแล้ว โดยลำดับ
 กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ความ
 เร่าร้อนไม่มีแก่เราที่มณฑป หรือ
 โคนไม้.

ดีสกปฺปสฺสสมฺมุหิ
 ยํ ทานมทฺที ตทา
 ทุคฺคตี นาภิขานามิ
 สพฺพทานสฺสตี ฝลํ.

ในกัปที่สามหมื่นแต่ภัทรกัปนี้ เรา
 ได้ถวายทานใดในกาลนั้น ด้วย
 ทานนั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
 ผลแห่งทานทุกสิ่ง (เราเผากิเลส
 ทั้งหลายแล้ว ถอนภพขึ้นได้หมด
 แล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกตั้งข้างตัด
 เชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่
 การที่เราได้มาในสำนักของพระพุทธ-
 เจ้าของเรา นี้ เป็นการมาดีแล้ว
 นอก).

กิเลสา ฉาปีตา มยหํ
 ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนุ"^๑ติ.

อถ ภควา อายสฺมุนฺตํ ยลํ ทกฺขิณํ
 พหุํ ปสาเรตฺวา "เอหิ ภิกฺขุ"^๑ติ อาท.
 วจนสมนฺนตฺรเมว ทฺวํคฺลฺมตฺตเกสฺมสฺส
 อฏฺฐปริกฺขารธโร วสฺสสญฺจิกตฺเถโร"^๑ วีย
 อโหสิ. โส อตฺตโน ปฏฺิปตฺตี
 ปจฺจเวกฺขิตฺวา อุทาเนนฺโต เอหิภิกฺขุ-
 ภาวปฺปตฺติโน ปุริมาวตฺถวเสน :

๑๑๗. "สุวิสิตฺโต สุวสนโน
 สพุพพารณญฺสิโต
 ติสฺโส วิชฺชา อชฺฌมคฺมิ
 กตํ พุทฺธสฺส สาสนนุ"^๒ติ^๒
 คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **สุวิสิตฺโต**ติ สุนฺทเรน
 กุญฺจนุทฺทธานุเลปเนน"^๓ วิสิตฺตคตฺโต.
สุวสนโนติ สญฺสุ มหคฺสมกาสิกวตฺถวสนโน.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคทรงเหยียด
 พระพาหาไปแล้วตรัสกะท่านพระยสะว่า
 "เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด" ดังนี้. ในระหว่าง
 แห่งพระดำรัสนั้นเอง ยสกุมารมีผมและ
 หนวดมีประมาณเท่า ๒ องคุลี ได้เป็นผู้
 ทรงบริหาร ๘ ประคจพระเถระมีพรรษา
 ๖๐. ท่านพิจารณาความปฏิบัติของตน
 เมื่อจะเปล่งอุทานได้กล่าวคาถา ด้วย
 สามารถแห่งเนื้อความ อันมีมาก่อนแต่
 จะถึงความเป็นเอหิภิกษุว่า :

๑๑๗. "เรามีตนอันลู่บได้ดีแล้ว นุ่งห่มดี
 ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง
 บรรลุวิชา ๓ แล้ว คำสอนของ
 พระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว"
 ดังนี้.

บทว่า **สุวิสิตฺโต** ในคาถานั้น
 ความว่า มีตนอันลู่บได้ดีแล้วด้วยเครื่อง
 ลู่บได้ คือหญ้าฝรั่นและจันทน์อันหอม.

^๑ วสฺสสติกตฺเถโร เขญฺยุเยน ทิสฺสติ.

^๒ ขุ. เกร. ๒๖/๒๘๖.

^๓ อี. กุญฺจนุทฺทธานุเลปเนน.

สพฺพภกรณภูสิตติ สีสุปคาคีหิ สพฺพเพหิ
อาภรณหิ อลงฺกโต. อชฺฌคฺมินฺติ
อิทฺทจฺฉี. เสสฺสิ วุตฺตนฺยเมว.

บทว่า **สวสนโน** ความว่า นุ่งห่มผ้า
กาสิกพัสตร์ อันมีค่ามากเรียบร้อย.
บทว่า **สพฺพภกรณภูสิตติ** ความว่า
ประดับแล้วด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวงมี
ผ้าคลุมศีรษะเป็นต้น. บทว่า **อชฺฌคฺมิ**
แปลว่า ได้บรรลุแล้ว. คำที่เหลือมีนัย
ดังกล่าวแล้วทีเดียว.

ยสฺสเถรคาคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระยสเถระ จบ.

๘. กิมิลตุเถรคาถาพรรณนา

อภิสดโตว นิปตตีติ อายสมโต
กิมิลตุเถรสฺส^๑ คาถา. กา อูปฺตติ ?
อยมปิ ปุริมพฺพุเธสุ กตาทิกาโร ตตฺถ
ตตฺถ ภเว ปุณฺณานิ กโรนฺโต กกุสนฺธสฺส
ภควโต กाले กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา
วิญญุตฺตํ ปตฺโต ปรีนิพฺพุเต สตฺถริ
ตสฺส ธาตุโย อุตฺทิสฺส สพลฺมาลาหิ
มณฺชปกาเรน ปุชฺชํ อกาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมุเมน ตาวตีเส
นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรี เทวมนุสฺเสสุ
สํสรนฺโต อิมสฺมี พุทฺธปฺปาเท
กปิลวตฺถุนคเร สากิยราชกุเล^๒ นิพฺพตฺติ,
กิมิลตีสฺส นามํ อโหสิ.

โส วยปฺตโต โภคสมปตฺติยา สมฺปนฺโน
วิหริติ, ตสฺส ฅานปริปากํ ทิสฺวา
สํเวคชนนตฺถํ อนุปิยายํ วิหฺรนฺโต สตฺถา

๘. พรรณนาคาถาของ

พระกิมิลเถระ

คาถาของท่านพระกิมิลเถระมีคำว่า
อภิสดโตว นิปตติ เป็นต้น. มีอุบัตติ
มาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้าง
อธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้ง
หลาย กระทำบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้ง
ศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า
กกุสันธะ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล
รู้ความแล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพาน
แล้ว ได้เอาดอกสพลมากระทำโดยอาการ
แห่งมณฑป บูชาอุทิศพระธาตุของพระผู้มี
พระภาคพระนามว่ากกุสันธะนั้น.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในชั้น
ดาวดึงส์ ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธปรินิพพาน
บังเกิดในราชสกุลสากิยะ ในพระนคร
กบิลพัสดุ์, ท่านมีนามว่ากิมิละ.

ท่านเจริญวัยแล้ว สมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ
อยู่, พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ อนุปิย-
อัมพวัน เห็นว่าญาณของท่านแก่กล้าแล้ว

^๑ ส. อ. กิมิลตุเถรสฺส.

^๒ ส. สกฺยราชกุเล.

ปจฺมโยพฺพเน จิตฺ ํ ทสฺสนีโย อิตฺถีรูปิ
 อภินิมฺมินิตฺวา ปุโรโต ทสฺเสตฺวา ปุณ
 อนุกฺกเมน ยถา ชฺราโรควิปตฺตีหิ
 อภิกฺขตา^๑ ทิสฺสติ, ตถา อภาสิ. ตํ
 ทิสฺวา กิมิลกฺุมาโร อติวีย สํเวคํ
 ปกาเสนฺโต :

๑๑๘ “อภิสฺตฺโตว นิปตฺติ วโย
 รูปิ อญฺญมิว ตเถว สนฺตํ
 ตสฺเสว สโต อวิปฺปวสโต
 อญฺญสฺเสว สรามิ อตฺตานนฺ”ติ^๒
 คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ อภิสฺตฺโตวาติ “ตฺวํ สึฆํ
 คจฺฉ มา ติกฺขจฺา”ติ เวเทหิ อนุสิฏฺโง
 อาณตฺโต วีย. “อภิสฺสฺสฺสฺวา”ติปิ^๓
 ปาโง. “ตฺวํ ลหุํ คจฺฉา”ติ เกนจิ
 อภิลาสาปิโต^๔ วียาติ อตฺถเ. นิปตฺตีติ
 อติปตฺติ อภิธาวติ น ติกฺขจฺติ,^๕ ขณ
 ขณ ขยวโย ปาปฺปนาตีติ อตฺถเ.

เพื่อจะให้เกิดความสังเวช ทรงนิรมิตรูป
 หญิงที่น่าดูกำลังตั้งอยู่ในวัยแรกรุ่งแสงดวงไว้
 เบื้องหน้า แล้วทรงกระทำโดยประการ
 ที่รูปหญิงนั้นปรากฏว่าถูกชรา โรค และ
 ความวิบัติครอบงำไปโดยลำดับอีก. ครั้น
 กิมิลกุมารเห็นรูปนั้น เมื่อจะประกาศ
 ความสังเวชอย่างยิ่งได้ภาษิตคาถาว่า :

๑๑๘. “วัยย่อมล่องไปพลัน รูปที่มีอยู่โดย
 อากาณนั้น ย่อมปรากฏแก่เรา
 เหมือนเป็นอย่างอื่น เราะระลึกถึง
 ตนของเรา ผู้ไม่อยู่ ปราศจากสติ
 เหมือนของผู้อื่นเลย”.

บทว่า อภิสฺตฺโตว ในคาถานั้น
 ความว่า ผู้อันเทพทั้งหลายสังแล้ว คือ
 เหมือนสังแล้ววว่า “ท่านจงไปเร็ว จงอย่า
 หยุดอยู่” ดังนี้. ปาฐะว่า “อภิสฺสฺสฺสฺวา”
 ดังนี้ก็มี. ความว่า เหมือนกับอันใคร ๆ
 ชับไล่ว่า “ท่านจงไปเร็ว” ดังนี้. บทว่า
 นิปตฺติ ความว่า ย่อมตกไปยังคือ

^๑ ส. อภิกฺขตํ.

^๒ ข. เถร. ๒๖/๒๘๖.

^๓ ม. อภิสฺสฺสฺสฺวาติปิ.

^๔ ม. อภิสามกโต, อ. อภิสapakโต.

^๕ ส. อภิธาวติ ติกฺขจฺติ, ม. อภิธาวติ,

อ. อติธาวติ น ติกฺขจฺติ.

วโยติ พาลุยโยพพนาทโก สรียสุส
 อวตถาวิเสโส. อธิ ปนสุส^๑ โยพพณณั
 อธิปเปตัง, ตัง หิสสุส อภิปตณตัง ชียนตัง
 หุตวา อูปภูจิตัง. **รูปนุติ** รูปสมุปทาติ
 วทติ. **รูปนุติ** ปน สรียัง "อภูจิจญจ
 ปฏิจจ นหารุญจ ปฏิจจ มัสญจ
 ปฏิจจ อากาโส ปริวาริตอ รูปเตว
 สงขัง คจฺจตี"ติอาทิส^๒ วีย.

อนณณมิมิ ตเถว สนฺตณฺติ อิทัง รูปิ
 ยาทิส^๓, สยํ ตเถว เตเนวากาเรน สนฺตัง
 วิชฺชมานัง อนณณํ วีย มยฺหัง อูปภูจาทิตี
 อธิปฺปาโย. "ตเถว สนฺตณฺ"ติ จ เกจि
 ปจฺนุติ. **ตสฺเสว สโตติ** ตสฺเสว เม
 อนณณณสุส สโต สมานสุส. **อวิปฺปวสโตติ**
 น วิปฺปวสนฺตสุส, จิรวิปฺปวาเสน หิ
 สโต อนณณณมปิ อนณณํ วีย อูปภูจาทิ

เล่นไป ไม่ตั้งอยู่, หมายความว่า ย่อม
 ถึงความสิ้นไปเสื่อมไปทุกขณะ.

บทว่า วโย ได้แก่อาการอันตั้งลงพิเศษ
 แห่งสรีระมีความเป็นเด็กอ่อนและความ
 เป็นหนุ่มเป็นต้น. แต่ในที่นี้ประสงค์ความ
 เป็นหนุ่มแห่งรูปนั้น, คือความเป็นหนุ่ม
 แห่งรูปนั้นตกไปอยู่ คือสิ้นไปอยู่ปรากฏ
 แล้ว. ด้วยบทว่า **รูปิ** ท่านกล่าวว่าร
 รูปสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยรูป).
 ก็บทว่า **รูปิ** ได้แก่สรีระ เหมือนใน
 ประโยคว่า "อากาศถูกแฉกฉอมแล้ว
 อาศัยกระดูกด้วย อาศัยเอ็นด้วย อาศัย
 เนื้อด้วย ถึงความนับว่า รูปนั้นเอง".

บาทคาถาว่า **อนณณมิมิ ตเถว สนฺตัง**
 นี้อธิบายว่า รูปเป็นเช่นใด, แม้มีอยู่คือ
 ปรากฏอยู่เองเช่นนั้น คือโดยอาการนั้น
 นั้นแล. ก็ปรากฏแก่ข้าพเจ้าดูเป็นคนอื่น.
 อนึ่ง บางอาจารย์กล่าวว่า "ตเถว สนฺตัง".
 คำว่า **ตสฺเสว สโต** ความว่า ของเรา
 นั้นนั่นแหละมิใช่ผู้อื่นมีอยู่. บทว่า
อวิปฺปวสโต ความว่า ผู้ไม่อยู่ปราศ

^๑ ส. อธิ ปน.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๓๕๘.

^๓ ม. ตาทิสํ ยาทิสํ.

อิทมปิ อิธ นตถิติ อธิปฺปาโย.

อธิบายว่า ก็รูปแม้ใคร่เป็นอย่างอื่นก็ปรากฏดูเป็นอย่างอื่นเพราะไม่อยู่ปราศเสียนาน, แม้รูปนี้ก็ไม่มีในที่นี้.

อญฺญสฺเสว สรามิ อตฺตานุติ อิมมม อตฺตภาวํ อญฺญสฺส สตฺตสฺส วียสรามิ อุปฺถาเรมิ สญฺชานามิติ อตฺถอ. ตสฺเสวํ อนิจฺจํ มนสิ กโรนฺตสฺส ทฬฺหฺตโร สํเวโค อุทฺปาทิ, โส สํเวคชาโต สตฺถาริ อุปฺสงฺกมิตฺวา ฌมฺมํ สุตฺวา ปฏฺยทฺธสฺสโร ปพฺพชิตฺวา วิปฺสฺสนํ ปฏฺจเปตฺวา น จิรฺสฺเสว อรหฺตํ ปาปฺณิ. เตน วุตฺตํ อปทานํ^๑ :

บาทคาถาว่า อญฺญสฺเสว สรามิ อตฺตานุติ หมายความว่า เราระลึกได้ เข้าไปทรงไว้จะได้ซึ่งอรรถภาพของเรานี้ดูของสัตว์อื่น. ความสังเวชมั่นคงยิ่งเกิดขึ้น แก่พระกิมิลกุนารนั้น ผู้กระทำไว้ในใจอยู่ซึ่งความเป็นของไม่เที่ยงอย่างนี้ พระกิมิลกุนารนั้นเกิดความสังเวชแล้วจึงเข้าเฝ้าพระศาสดาฟังธรรม ได้ศรัทธาแล้ว ออกบวช แล้วเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“นิพฺพุเต กกุสนฺธมฺหิ
พฺรามาณมฺหิ วุสฺมิติ
คเหตุวา สฬฺลํ มาลํ
มณฺทปปี การยิ อหิ.

“เมื่อพระกกุสนธ์ะนิพพานแล้ว เราเป็นพราหมณ์ผู้มีความรู้ ถือเอาดอกสฬลัะ กระทำเป็นมณฑปบูชา.

ตาวตีสํ คโต สนฺโต
ลภิมฺห พฺยมฺหฺมุตฺตมํ
อญฺญเว เทเวติโรจามิ
ปฺญญกมฺมสฺสสิทํ ผลํ.

เราไปสู่เทวโลกชั้นดาวดึงส์ได้วิมานอันอุดมรุ่งเรือง ก้าวล่วงเทวดาเหล่าอื่น นี่เป็นผลแห่งบุญกรรม.

เถรคาถา.ป-ท.๓-๑๑

^๑ น. ๔/๑๗๒-ปิฎกาทิสฺ.

ทิวา วา ยทิ วา รตฺตี
 จงฺกมนฺโต จิตฺโต จหํ
 ฉนฺโน สฬฺลปฺปฺเมหิ
 ปุณฺณกมฺมสฺสึทํ ผลํ.

อิมสฺมึเยว กปฺปมฺหิ
 ยํ พุทฺธมภิปุชฺชียี
 ทุคฺคตี นามิขานามิ
 พุทฺธปฺุชฺชายิทํ ผลํ.

กิลฺลสา ฉมาปิตา มยฺหํ
 ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวาปิ เถโร
 อตฺตโน ปุริมฺปฺปนฺนํ อนิจฺจตามนสิการํ
 วิภาเวณฺโต ตเมว คาคํ ปจฺจุทาหาสิ.
 เตเนตฺติ อิมสฺส เถรสฺส อญฺญา-
 พยากรณมฺปิ อโหสิ.

กิมิลตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เราเย็นจงกรมอยู่ในกลางวัน หรือ
 กลางคืนก็ตาม ผู้ฉันดอกไม้สัพพะ
 มุงบังแล้ว นี่เป็นผลแห่งบุญกรรม.

เราได้บูชาซึ่งพระพุทธเจ้าใด ใน
 ภัณฺฑินั้นเทียว เราไม่รู้จักทุกคติเลย
 นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

กิลลทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้งพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว
 เมื่อจะประกาศการกระทำไว้ในใจ ซึ่ง
 อนิจฺจตา อันบังเกิดขึ้นในการก่อนของ
 ตนเอง จึงได้กล่าวย้าคาถานั้นนั้นเทียว.
 ด้วยเหตุนั้น แม้การพยากรณ์พระ-
 อรหัตคุณนี้ก็ให้มีแล้วแก่พระเถระนี้.

พรวณนาคาถาของพระกิมิลเถระ จบ.

๙. วรขีปุตตตฤเระกาถา- วณฺณนา

รฺกขมฺลคหณํ ปสฺสกฺกียาติ อายสฺมโต
วรขีปุตตตฤเระสฺส คาถา. กา อฺปฺปตฺติ?
อยมฺปิ ปุริมพฺพุเรสุ กตาทิกาโร ตตฺถ
ตตฺถ ภเว วิวญฺญูปนฺิสฺสยํ ปุณฺณํ
อฺปจฺฉินฺนโต อิตฺโต จตฺตุนวฺเต กปฺเป เอกํ
ปจฺเจกสมฺพุทฺธํ ภิกฺขาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา
ปสฺนฺนมานโส กทลฺลผลาณี อทาสี.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลเก
นิพฺพุตฺติตฺวา อปฺราปรํ ปุณฺณานิ
กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรฺนฺโต อิมสฺมี
พฺพุทฺธปฺปาเท เวสาลียํ ลิจฺฉวิราชปฺตฺโต^๑
หุตฺวา นิพฺพุตฺติ, วรขีราชปฺตฺตตฺตา
วรขีปฺตฺโตเตว จสฺส สมณฺญา
อโหสิ.

โส ททโร หุตฺวา หตฺถิสฺสิทฺธาทิสฺสิทฺขนกาเลปี
เหตุสมฺปนฺนตฺยา นิสฺสรณชฺฌาสโยว
หุตฺวา วิจฺรฺนฺโต สตฺถุ ธมฺมเทสนากาเล
วิหารํ คนฺตฺวา ปริสฺปริยนฺเต นิสฺสินฺโน

๙. พรรณนาคาถาของ พระวรขีปุตตฤเระ

คาถาของท่านพระวรขีปุตตฤเระ
มีคำว่า รุกขมุลคหณํ ปสฺสกฺกีย เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? พระเระแม้รูปนี้ก็ได้
สร้างอภิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย ส่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่ง
วิวิญญะไว้ในภพนั้น ๆ. ในกัณฑ์ ๙๔ แต่
ภัทรกัณฑ์ เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่ง
กำลังเดินภิกขาอยู่ มีใจเลื่อมใสได้ถวาย
ผลกล้วยแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก
แล้วยังทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. ครั้นพุทธป-
บาทกาลนี้ บังเกิดเป็นบุตรของเจ้าลิจฉวี
ในกรุงเวสาลี, และท่านมีสมัญญาว่า
วรขีปุตต เพราะท่านเป็นบุตรของ
เจ้าลิจฉวี.

ท่านยังเป็นหนุ่มก็มีอัธยาศัยในธรรม อัน
เป็นที่สลดออก แม้ในเวลาศึกษาเช่น
ศึกษาหัตถี(ศาสตร์) เทียวไปอยู่ ในเวลา
พระศาสดาทรงแสดงธรรม ก็ไปวิหาร

^๑ ส. ลิจฉวิราชกุล ปุตโต.

ธมฺมํ สุตฺวา ปฏฺิลทุสฺสทุโร สตุถุ
 สนฺตฺติเก ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ
 กโรนฺโต น จิรฺสฺสฺสว อพฺภินฺนุโย อโหสิ.
 เตน วุตฺตํ อปทาน^๑ :

“สหสฺสรํสี ภควา

สยมฺภู อปราชิตโต
 วิเวกา วุญฺจหิตฺวาน
 โคจรายาภินิกฺขมิ.

ผลหตฺถโต อหํ ทิสฺวา
 อุกฺคจฺฉิ นราสภํ
 ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
 อวฺงฺ อทฺที ผลํ.

จตุณฺนวตฺติโต กปฺเป
 ยํ ผลํ อทฺที ตทา
 ทุคฺคตี นามิขานามิ
 ผลทานสฺสฺสํ ผลํ.

กิเลสา ฉาปิตา มยฺหํ
 ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺน^๑ติ.

นั่งในที่สุดบริษัทพึงธรรม ได้ศรัทธาแล้ว
 ออกบวชในสำนักพระศาสดา บำเพ็ญ
 วิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็ได้
 อภิญญา ๖. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว
 ไว้ในอปทานว่า :

“พระสยัมภูผู้มีพระภาคผู้ไม่พ่ายแพ้
 มีพระรัศมีเป็นพັນ เสด็จออกจาก
 วิเวก เสด็จออกเพื่อภิกษาหาร.

เรามีผลไม้อยู่ในมือ เห็นแล้วจึงเข้าไป
 ไปเฝ้าพระนราสภ มีใจเลื่อมใส
 ไสมนัส ได้ถวายผลไม้.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
 ถวายผลไม้ได้ในกาลนั้น เราไม่รู้จัก
 ทุคติเลย นี่เป็นผลแห่งการถวาย
 ผลไม้.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว” ดังนี้.

^๑ พ. อ. ๓๓/๑๔๕.

ฉัพภินฺโณ ปน หุตฺวา อปรภาเค
 อจิรปรินิพฺพุเต สตุถฺริ ธมฺมํ สงฺคายิตฺตุ
 สงฺเกตํ กตฺวา มหาเถเรสุ ตตฺถ ตตฺถ
 วิหรนฺเตสุ เอกทิวสํ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ
 เสขฺิเยว สมนํ มหติยา ปริสาย
 ปริวตฺติ ธมฺมํ เทเสนฺตํ ทิสฺวา ตสฺส
 อูปริมคฺคาธึคฺคมา ย อุตฺตสาหํ ชเนนฺโต :

ก็ท่านได้อภิญญา ๖ แล้ว ภายหลัง
 เมื่อพระศาสดาปรินิพพานไม่นาน กระทำ
 การสังเกตไว้เพื่อจะสังคายนาพระธรรม
 เมื่อพระมหาเถระทั้งหลายอยู่ในวิหาร
 นั้น ๆ วันหนึ่งเห็นท่านพระอานนท์ผู้ยัง
 เป็นพระเสขะอยู่เที่ยว อันบริษัทใหญ่
 แวดล้อมแสดงธรรมอยู่ เมื่อจะถึงความ
 อุตสาหะในอันบรรลุมรรคเบื้องต้นให้เกิด
 แก่ท่าน จึงภาสิตคาถาว่า :

๑๑๙. “รฺกฺขมฺมูลคฺคหนฺ ปสฺสกุชฺช^๑
 นิพฺพานํ หทยสฺสุมี โอบิย^๒
 ฌาย โคตม มา จ ปมาโท
 กิ เต พิพิพิพิกา กริสฺสตี”ติ^๓
 คาถํ อภาสิ.

๑๑๙. “ดูกรอานนท์ผู้โคตมโคตร ท่านจง
 เข้าไปสู่ป่าชฎแห่งโคนไม้ จง
 ห่วงนิพพานไว้ในหทัย แล้วจง
 เฟื่องฌานและอย่าประมาท การ
 ใส่ใจถึงประชาชนจักทำประโยชน์
 อะไรให้แก่ท่านได้”.

ตตฺถ รฺกฺขมฺมูลคฺคหนฺนฺติ รฺกฺขมฺมูลภฺภูตํ
 คฺคหนฺ, คฺคหนฺนฺทฺหิ อตฺถิ, น รฺกฺขมฺมูลํ,
 รฺกฺขมฺมูลญฺจ อตฺถิ, น คฺคหนฺ,^๔ เตสุ
 รฺกฺขมฺมูลคฺคคฺคหนฺเนน จานสฺส ฉายา-
 สมฺปนฺนตาย วาตาตปฺปริสฺสยาภาวํ

บทว่า รฺกฺขมฺมูลคฺคหนฺ ในคาถานั้น
 ได้แก่ชฎที่เป็นโคนไม้ เพราะว่าชฎมี,
 แต่ไม่มีโคนไม้และโคนไม้มี แต่ไม่มีชฎ,
 ท่านแสดงความไม่มีอันตรายจากลมและ
 แดด เพราะที่เป็นที่ที่สมบูรณ์ด้วยเงา

^๑ ก. ปสฺสกุชฺช.

^๒ อี. โอบิย.

^๓ พุ. เถร. ๒๖/๒๘๖.

^๔ ม. คฺคหนฺนฺทฺหิ อตฺถิ รฺกฺขมฺมูลํ น รฺกฺขมฺมูลญฺจ
 อตฺถิ คฺคหนฺ.

ทสฺเสติ. คหณคฺคหณน นินวตภาเวน
 วาตปริสุสยาภาวํ ชนสมุพาทาภาวญจ^๑
 ทสฺเสติ, ตทฺภเยน จ ภาวนาโยคฺยตํ.

ปสฺกุกิยาติ อฺปนฺนตฺวา. นินฺพฺพานํ
 หทยสฺมึ โอบิยาติ เอวํ มยา
 ปฏิปชฺชิตฺวา นินฺพฺพานํ อธิคฺนฺตพฺพนุ”ติ
 นินฺพฺพุตึ หทยเย จเปตฺวา จิตฺเต กิริตฺวา.
 ฉายาติ ลกฺขณฺูปนิชฺฌาเนน ฉาย,
 วิปสฺสนาภาวนาสหิตํ มคฺคภาวนํ ภาเวหิ.
 โคตมาติ ธมฺมภณฺฑาทาคาริกํ โคตฺเตน
 อาลปฺติ.

มา จ ปมาโทติ อธิกฺุสเลสุ ธมฺเมสุ
 มา ปมาทํ อปชฺชิตฺ. อิทานิ ยาติโส
 เถรสฺส ปมาโท, ตํ ปฏิกฺุเขปวเสน
 ทสฺเสนฺโต “กึ เต พินฺพิพิกา กริสฺสตี”ติ
 อาห.

ด้วยศัพท์ว่า “รุกฺขมฺูล” ในบรรดาที่ทั้งสอง
 อย่างนั้น. ท่านแสดงความไม่มีอันตราย
 จากลม เพราะไม่มีลม และแสดงความ
 ไม่แอ้อด้วยผู้คน ด้วยศัพท์ว่า คหณ,
 อนึ่ง ท่านแสดงความเป็นสถานที่ควรแก่
 ภาวนาด้วยศัพท์ทั้ง ๒ นั้น.

บทว่า ปสฺกุกิย ได้แก่ เข้าไปถึงแล้ว.
 บาทคาถาว่า นินฺพฺพานํ หทยสฺมึ โอบิย
 ความว่า ตั้งความดับไว้ในหทัยแล้ว
 กระทำไว้ในจิตว่า “เราปฏิบัติด้วยอาการ
 อย่างนี้จะพึงบรรลุพระนิพพาน” ดังนี้.
 บทว่า ฉาย คือเพ่งด้วยลักษณ-
 ปนิชฌาน, คือเจริญมรรคภาวนาอัน
 ประกอบด้วยวิปัสสนาภาวนา. บทว่า
 โคตม ท่านเรียกพระอานนทฺผู้เป็น
 คลังธรรมโดยโคตร.

บทว่า มา จ ปมาโท ความว่า
 ท่านจงอย่าถึงความประมาทในธรรมอัน
 เป็นกุศลอันยิ่ง. บัดนี้พระเถระเมื่อจะ
 แสดงความประมาทของพระเถระเป็น
 เช่นใดนั้น ด้วยอำนาจการห้ามจึงกล่าว

^๑ ไป. ชนสมุพาทาภาวญจ,
 อี. ชนสมุพาทาภาวญจ.

ตตถ พัพพิพิกาทิ วิพิวิพิกริยา, พัพพิพิตติ
สททปวตติ ยถา นีรตถกา, เอว
พัพพิพิกาสทิสสา^๑ ชนปญฺจตติ ก็ เต
กริสฺสตี^๒ ก็ทิสํ อตถํ ตฺยหํ สาเรติ,
ตสฺมา ชนปญฺจตติ ปหาย สทตถปสุโต
โหหิติ โอวาทํ อทาสิ.

ตี สุตฺวา อญฺเษหิ วุตฺตวิสคฺนฺธ-
วายนวจนเนน^๓ สํเวคชาโต พหุเทว รตฺตี
จกฺกเมน วิตินาเมนฺโต วิปฺสฺสนํ
อุสุสุกฺกาเปตฺวา เสนาสนํ ปวิสิตฺวา
มญฺจเก นิปนฺนมนฺตฺโตว อรหตฺตํ ปาปฺปนิ.

วชฺชีปุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิญฺจิตา.

ว่า “การใส่ใจประชาชนจะทำ
ประโยชน์อะไรให้แก่ท่าน” ดังนี้.

บทว่า พัพพิพิกา ในคานานั้น ได้แก่
การกระทำควมใส่ใจ, ความเป็นไปแห่ง
ศัพท์ว่า พัพพิพิ หาประโยชน์มิได้ ฉนใด
ชนบัญญัติเช่นเดียวกับควมใส่ใจ ก็ไม่มี
ประโยชน์ฉนนั้น, จะทำประโยชน์อะไร
แก่ท่านได้ คือจะยังประโยชน์เช่นไรให้
สำเร็จแก่ท่านเล่า, เพราะฉนั้น พระเถระ
จึงให้โอวาทว่า ท่านจงละควมใส่ใจถึง
ประชาชนเสีย ขวนขวายแต่ประโยชน์
ของตนเถิด ดังนี้.

พระอานนทเถระฟังโอวาทนั้นจึงเกิด
ควมสังเวช เพราะถ้อยคำอันฟังไปด้วย
กลืนอันมีพิษที่ผู้อื่นกล่าวแล้ว จึงยังกาล
ให้ล่วงไปด้วยการจงกรมตลอดราตรีเป็น
อันมากทีเดียว ขวนขวายวิปัสสนาแล้ว
เข้าไปสู่เสนาสนะพอสักว่าเอนลงนอนบน
เตียงน้อยก็บรรลुพระอรหัตแล้ว.

พรรณนาคาถาของพระวัชชีปุตตเถระ
จบ.

^๑ ม. อ. พัพพิพิกา ปริสา.

^๒ ส. กิณฺเต กริสฺสตีติ.

^๓ ส. วุตฺตวิปฺสฺสนาคนฺธวาสนปวเนน.

๑๐. อีสิตตตฤทธกาถา-

วณณนา

ปณฺจกฺขนฺธา ปรีณฺญาตาติ
อายุสมโต อีสิตตตฤทธสฺส คาถา. กา
อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมฺพทุเรสุ
กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว
วิวิญฺญูปนีสฺสยํ ปุณฺณํ อุปจฺฉินฺนโต
วิปฺสฺสิสฺส ภควโต กาลे กุลเคเห
นิพฺพตฺติตฺวา วิณฺญตฺติ ปตฺโต เอกทิวสํ
ภควนฺตํ รมฺมํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา
ปสนฺนมานโส มรฺุ อามิพผลํ อทาสี.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลเก
นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรี ปุณฺณานิ กตฺวา
เทวมนุสฺสเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ
พฺพุทฺธูปฺปาเท อวณฺติกรฺุเจ^๑ วทฺธคฺคาเม^๒
อณฺณตฺรสฺส สตฺถวาทฺสส ปตฺโต หุตฺวา
นิพฺพตฺติ, อีสิตตฺโตตฺติสฺส นามํ อโหสิ.
โส วยปตฺโต มจฺฉิกาสนฺนเท จิตฺตสฺส
คหปฺติโน อธิฏฺฐสฺสหาโย หุตฺวา เตน

๑๐. พรรณนาคาถาของ

พระอีสิตตฤทธ

คาถาของท่านพระอีสิตตฤทธมี
คำว่ ปณฺจกฺขนฺธา ปรีณฺญาตา
เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระ
แม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้า
ในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็น
อุปนิสัยแห่งวิวิญญะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้ง
ศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสิ
บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว
วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังทรงดำเนิน
อยู่ในถนน มีใจเลื่อมใส ได้ถวายผลไม้ดิบ
อันมีรสหวาน.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก
แล้วกระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพฺพุทฺธูป-
บาทกาลนี้ บังเกิดเป็นบุตรของนาย
กองเกวียนคนหนึ่ง ในบ้านวัชฌคฺคาเม
แคว้นอวันติรัฐ ท่านมีนามว่าอีสิตตตะ.
ท่านเจริญวัยแล้วเป็นอภิกฺขุสฺสหาย(สหาย
ผู้ไม่เคยเห็นกัน) ของจิตคหบดี ในแคว้น

^๑ ส. อวณฺติกรฺุเจ.

^๒ ก. วาฬคฺคาเม.

พุทธคุณ ลิขิตวา เปสิตสาสน์
ปฏิลภิตวา สาสนเน สญชาตปฺปสาโท
เถรสฺส มหากัจจายนสฺส สนฺติเก
ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสน์ อารภิตฺวา น
จิรสฺเสว จพฺภิญฺโอบ อโหสิ. เตน วุตฺตํ
อปทาน^๑ :

มัชฌิภาสณฺท์ ด้รับข่าวสารที่จิตคบคิด
นั้นจารึกพระพุทฺธคุณส่งมาให้ จึงเกิด
ความเลื่อมใสในพระศาสนา ออกบวชใน
สำนักของพระมหา กัจจายนเถระ ปรารภ
วิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖ แล้ว,
ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทาน
ว่า :

“สุวณฺณวณฺณํ สมพุทฺธํ
อาหุติํ ปฏิคฺคหํ
รติยํ ปฏิปชฺชนุตฺตํ
อโมรํ อททิตฺ^๒ ผลํ.

“เราได้ถวายผลอโมระ แต่พระ
สัมพุทฺธเจ้า ผู้มีพระฉวีวรรณดัง
ทองคำ ผู้สมควรรับเครื่องบูชา
กำลังเสด็จดำเนินอยู่ในถนน.

เอกนวุติโต กปฺเป^๓
ยํ ผลํ อททิตฺ ตทา
ทคฺคตฺติ นามิชา นามิ
ผลทานสฺสสิทฺถํ ผลํ.

ในกัณฑ์ ๙๑ แต่ภัทธกัณฑ์ นี้ เราได้
ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น เราไม่
รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการ
ถวายผลไม้.

กิเลสา ฉาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตฺตํ พุทฺธสฺส สาสนนุ”ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทฺธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว” ดังนี้.

จพฺภิญฺโอบ ปน หุตฺวา “พุทฺธปฺปญฺจานํ
คมิสฺสสามี”ติ เถรํ อาปฺจุจิตฺวา อนุกฺกเมน

ก็พระเถระได้อภิญญา ๖ แล้ว คิดว่า
“เราจักไปอุปัฏฐากพระพุทฺธเจ้า” จึง

เถรคาถา.ป-ท.๓-๑๒

^๑ พ. อ. ๓๓/๑๔๘.

^๒ ฉ. อาโมทมททิตฺ, อ. อโมทผลํ อทาสทฺ.

^๓ ส. เอกนวุเต อิตโต กปฺเป.

มชฺฌิมเทสฺส คนฺตุวาท สตุถาริ อฺปสงฺกมิตฺวาท
 วนฺทิตฺวาท เอกมฺนุติ นิสินฺโน "กจฺจ ภิกฺขุ
 ขมณียํ, กจฺจ ยาทนียนฺ"ติอาทินา
 สตุถารา กตปฏิสฺนุถาโร ปฏิวจฺนมุขเณ
 "ภควา ตุมฺหากํ สาสนํ อฺปคตกาลโต
 ปฏฺจาย มยฺหิ สพฺพทฺกฺขํ อปคตํ, สพฺโพ
 ปริสฺสโย วุปลนฺโต"ติ ปเวทนฺวเสน
 อญฺญํ พุยากรโณโต :

บอกลาพระเถระ แล้วไปยังมชฌิม-
 ประเทศโดยลำดับ เข้าเฝ้าพระศาสดา
 ถวายบังคม แล้วยืนอยู่ ณ ส่วนสุด
 ข้างหนึ่ง ผู้อันพระศาสดาทรงทำ
 ปฏิสังขานโดยนัยมีอาทิว่า "ภิขุ
 (จักร ๔ ทวาร ๙) พอทนได้แลหรือ,
 พอยังอัตภาพให้เป็นไปได้หรือ" เมื่อจะ
 พยากรณ์พระอรหัตคุณด้วยอำนาจการ
 ประกาศมีอันทูลสนองพระดำรัสเป็น
 สำคัญว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค จําเดิม
 แต่เข้ามายังศาสนาของพระองค์
 ข้าพระองค์ปราศจากทักขิทั้งปวง, อันตราย
 ทุกอย่างสงบแล้ว" ได้กล่าวคาถาว่า :

๑๒๐. "ปญฺจกฺขนฺธา ปริณฺวาทา
 ติฏฺฐนฺติ ฉินฺนมูลกา
 ทฺกฺขกฺขโย อฺนุปฺปตฺโต
 ปตฺโต เม อาสวกฺขโย"ติ.^๑
 คาถิ อภาสิ.

๑๒๐. "ขันธ ๕ ข้าพระองค์กำหนดรู้แล้ว
 ตัดรากเหง้าได้แล้ว ดำรงอยู่
 ข้าพระองค์ ถึงความสิ้นทุกข์แล้ว
 บรรลุความสิ้นอาสวะแล้ว".

ตตฺถ ปญฺจกฺขนฺธา ปริณฺวาทาติ
 ปญฺจปี เม อฺปาทานกฺขนฺธา วิปฺลฺลฺสนา-
 ปญฺญาสहितาย มคฺคปญฺญาเย "อิทํ
 ทฺกฺขํ, เอตฺตํ ทฺกฺขํ, น อิตฺติ ภิยฺโย"ติ
 สพฺพโส ปริจฺฉิซฺซ ภาตา, น เตสุ

บาทคาถาว่า ปญฺจกฺขนฺธา
 ปริณฺวาทา ในคานานั้น ความว่า
 อฺปาทานขันธทั้ง ๕ เรากำหนดรู้แล้วโดย
 ประการทั้งปวง ด้วยมรรคปัญญาอัน
 ประกอบด้วยวิปัสสนาปัญญาว่า "นี่เป็น

^๑ ชุ. เถร. ๒๖/๒๘๖.

กิญจิปิ ปริณฺณาทพฺพิ อตฺถิติ อธิปฺปาโย.

ทุกข์ ทุกข์มีประมาณเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้" ดังนี้, อธิบายว่า ไม่มีสิ่งที่จะพึงกำหนดรู้ ในอุปาทานชั้นที่ ๕ นั้นอะไร ๆ อีก.

ติฏฺจนฺตติ **ฉินฺนมูลกาติ** **สพฺพโส**
 ปริณฺณาทตฺตา เอว เตสํ อวิชฺชา-
 ตณฺหาทิกฺกสฺส มฺลสฺส สมฺมุจฺฉินฺนตฺตา^๑
 อริยมคฺเคน ปหีนตฺตา ยาวจริมจิตฺต-
 นิโรธา เต ติฏฺจนฺตติ.

บาทคาถาว่า **ติฏฺจนฺตติ** **ฉินฺนมูลกา** ความว่า เพราะกำหนดรู้ได้โดยประการ ทั้งปวงนั้นแหละ พระอริยบุคคลเหล่านั้น ย่อมตั้งอยู่ตราบเท่าถึงความดับจริมจิต เพราะรากเหง้ามีอวิชชาและตัณหาเป็นต้น ของอุปาทานชั้นเหล่านั้นท่านถอนได้แล้ว คือเพราะละได้แล้วด้วยอริยมรรค.

ทุกฺขกฺขโย **อนฺุปฺตฺโตติ** **ฉินฺนมูล-**
 กตฺตาเยว จ เนสํ วฏฺฏทุกฺขสฺส ขโย
 ปริกฺขโย อนฺุปฺตฺโต, นิพฺพานํ อธิคตฺ,
 ปตฺโต เม อาสวฺกฺขโยติ กามาสวาทีนํ
 สพฺพเพสํ อาสวานํ ขยฺนฺเต
 อภิกฺคนฺตพฺพตฺตาย "อาสวฺกฺขโย"ติ ลทฺธนามํ
 อรหตฺตํ ปตฺตํ. ปฏฺฐิทฺทณฺตติ อตฺถเ. เกจ
 ปน "อนฺุติมายํ สมฺมุสฺสโย"ติ ปจฺจนฺตติ.
 นิพฺพานสฺส อธิคตฺตฺตาเยว อัยมม
 สมฺมุสฺสโย อตฺตภาโว อนฺุติโม
 สพฺพปจฺฉิมโก, นตฺถิ ทานิ ปฺนพฺภโวติ
 อตฺถเ. ยํ ปน ตตฺถ ตตฺถ อวฺตฺตํ, ตํ
 เหฏฺฐจา วุตฺตนยตฺตา อุตฺตทานํเยวาทิ.

บทว่า **ทุกฺขกฺขโย** **อนฺุปฺตฺโต** ความว่า ความสิ้นไปคือความสิ้นไป โดยรอบแห่งวัฏทุกข์. ท่านถึงแล้วโดย ลำดับเพราะถอนรากแห่งอุปาทานชั้น เหล่านั้นได้แล้ว, คือบรรลุพระนิพพาน แล้ว. คำว่า เราถึงความสิ้นอาสวะแล้ว ความว่า เราถึงคือได้เฉพาะพระอรหัต อันมีชื่ออันได้แล้วว่า "อาสวฺกฺขโย" (ความสิ้นไปแห่งอาสวะ) เพราะอันตนพึง บรรลุในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่งอาสวะ ทั้งสิ้นมีกามาสวะเป็นต้น. แต่บางอาจารย์ กล่าววว่า "อนฺุติมายํ สมฺมุสฺสโย" ดังนี้. ความว่า อัฏฐภาพอันกิเลสชาติยกขึ้นแล้ว

เถรคาถา.ป-ท.๓-๑๒

^๑ ม. ปริจฺฉินฺนตฺตา.

ของเรานี้ เป็นอัทภามีในที่สุด คือเป็น
อัทภามีในภายหลังแห่งอัทภามีทั้งปวง
เพราะตนบรรลุพระนิพพานแล้วนั่นเอง,
หมายความว่า บัดนี้ ไม่มีภพใหม่อีก.
ก็คำใดที่มีได้กล่าวไว้ ในที่นั้น ๆ คำนั้นตั้ง
ทั้งนั้น เพราะมีนัยได้กล่าวไว้ในหนหลัง
ด้วยประการดังนี้.

อิสิทตตฺตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอิสิทตฺตฺเถระ
จบ.

ทฺวาทสมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาทฺวาทสมวรรค จบ

นิฏฺฐิตา จ ปรมตฺถทีปนิยํ
เถรคาถาวณฺณนายํ

และพรรณนาอรรถแห่งเอกกนิบาต
อันประดับไปด้วยคาถา ๑๒๐ คาถา
ในอรรถกถาเถรคาถาชื่อปรมัตถทีปนี

วีสาทิกสตฺตฺเถรคาถาปฏิมณฺฑิตสฺส
เอกกนิปาตสฺส^๑ อตฺถวณฺณนา.

จบแล้ว.

^๑ อ. เอกนิปาตสฺส.

๒. ทุกนิပါတ

๑. ปฐมวคค

๑. อุตฺตรตฺเถรคาคาวณฺณนา

ทุกนิပါတเต นตฺถิ โทจึ ภโว นิจฺจเจตฺติ
 อาทิกกา อายสฺสมโต อุตฺตรตฺเถรสฺส คาคา.
 กา อูปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพฺพุทฺเธสฺสุ
 กตาทิกกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว
 วิวฺญฺญูปนิสฺสยํ ปุณฺณํ อูปจฺฉินฺนโต
 สฺเมธสฺส ภควโต กาลे วิชฺชาธโร
 หุตฺวา อากาเสน วิจรตฺติ. เตน จ สมเยน
 สตฺถา ตสฺส อนุคฺคณฺหนตฺถํ วนนฺตเร
 อณฺเวตฺตรสฺมี รุกฺขมฺมุเล นิสฺสีติ จพฺพณฺณ-
 พฺพุทฺธรํสีโย วิสฺสขฺเชนฺโต.

โส อนฺตลิกฺเขน คจฺฉนฺโต ภควนฺตํ ทิสฺวา
 ปสฺนฺนจิตฺโต อากาสโต โอรุยฺห
 สุวิสุทฺเธหิ วิปฺุเลหิ กณฺนิการปฺุเปหิ
 ภควนฺตํ ปุเชสิ, ปุปฺพานิ พุทฺธานุภาเวน
 สตฺถุ อฺุปริ จตฺตาคาเรน อฏฺุจฺสุ, โส
 เตน ภิชฺยโยโส มตฺตตาย ปสฺนฺนจิตฺโต
 หุตฺวา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตฺีเส

๒. ทุกนิပါတ

๑. ปฐมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของ

พระอุตฺตรเถระ

พึงทราบวินิจฉัยในทุกนิပါတต่อไป,
 คาถาของท่านพระอุตฺตรเถระมีคำวา
 นตฺถิ โทจึ ภโว นิจฺจเจตฺติ เป็นต้น.
 มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
 สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
 ทั้งหลาย สังสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่ง
 วิวฺญฺญะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้นศาสนาของ
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสฺเมธ เป็น
 วิทยาธรเที่ยวไปทางอากาศ. ก็สมัยนั้น
 พระศาสดาเพื่อจะอนุเคราะห์ท่าน จึงทรง
 ประทับที่คองไม้ต้นหนึ่งในระหว่างป่า
 เปล่งพระพุทฺธรัศมีมีวรรณะ ๖ ออก.

วิทยาธรมัน เหาะมาทางอากาศเห็นพระ
 ผู้มีพระภาค มีใจเลื่อมใส จึงลงจาก
 อากาศเอาดอกกรรณิการที่บริสุทธิ์หมดจด
 ดอกใหญ่บูชาพระผู้มีพระภาค ด้วย
 พุทฺธานุภาพ ดอกไม้ตั้งอยู่โดยอาการดัง
 ฉัตรในเบื้องบนพระศาสดา วิทยาธรมัน
 มีใจเลื่อมใสยิ่งกว่าประมาณ. เพราะ

นิพพุตติตฺวา อูฬาริ ทิพฺพสมฺปตฺติ
อนฺภวณฺโตะ ยาวตายุํ ตตฺถ จตฺวา
ตโต จโต เทวมนุสฺเสสฺสํ สฺสรณฺโตะ อิมสฺมี
พฺพุตฺตปาเท ราชคฺเห พุราหฺมณ-
มหาสาลปฺตฺโต หุตฺวา นิพฺพุตฺติ.
อฺตฺตโรตฺติสฺส นามํ อโหสิ.

โส วิญญฺตํ ปตฺโต พุราหฺมณวิชฺชาสฺสุ
นิปฺตฺติ คนฺตฺวา ชาตฺยา รุเปณ
วิชฺชาเย วเยน สึลาจาเรน จ โลกสฺส
สมฺภาวนีเย ชาโต. ตสฺส ตํ สมฺปตฺติ
ทิสฺวา วสฺสกาโร มคฺธมหาตฺโต อตฺตโน
ธิตฺโร ทาทฺกามา หุตฺวา อตฺตโน อธิปฺปายํ
ปเวเทสิ.

โส นิสฺสรณชฺฌาสมฺยตฺยา ตํ ปฏิกฺขิปปิตฺวา
กาเลน กาลํ ฌมฺมเสนาปตี ปยิริปาสนฺโตะ
ตสฺส สนฺติเก ฌมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ
ปพฺพชิตฺวา วตฺตสมฺปนฺโน หุตฺวา เถริ
อฺปฏฺจหติ.

เตน จ สมเยน เถรสฺส อญฺญตโร
อาพาโธ อฺปฺปนฺโน, ตสฺส ฌาสชฺชตฺถาย
อฺตฺตโร สามเณโร ปาโตว ปตฺตจิวร-
มาทฺยา วิหารโต นิภฺชนฺโตะ อนฺตรามคฺเค

เหตุ นั้น ต่อมากระทำกาลแล้วไปบังเกิด
ในชั้นดาวดึงส์ เสดวยทิพสมบัติอันโอฬาร
อยู่ในชั้นดาวดึงส์นั้นตลอดอายุแล้วจติ
จากภพนั้น เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพฺพุตฺตปาทกาลนี้
มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ผู้มหาศาลใน
กรุงราชคฤห์. ท่านมีนามว่าอฺตฺตโร.

ท่านรู้ความแล้ว เรียนจบวิชาของ
พราหมณ์ เป็นผู้มีชื่อเสียงอันบุคคล
ยกย่องของโลกด้วยชาติ รูป วิชา ภัย
และศีลาจาร. วัสการพราหมณ์มหาอำมาตย์
ของแคว้นมคธ เห็นคุณสมบัตินั้น
ของท่าน ประสงค์จะให้ธิดาของตน
จึงให้ทราบความประสงค์ของตน.

ท่านปฏิเสธความประสงค์นั้นเสีย เพราะ
เป็นผู้มีอัธยาศัยในความเป็นที่สลดออก
จึงเข้าไปหาพระธรรมเสนาบดีตามโอกาส
อันควร ฟังธรรมในสำนักของท่าน ได้
ศรัทธาแล้วออกบวชแล้ว สมบูรณ์ด้วย
วัตรอุปัฏฐากพระเถระอยู่.

ก็สมัยนั้น พระเถระเกิดอาพาธขึ้น
อย่างหนึ่ง, อฺตฺตโรสามเณรถือบาตรและ
จีวรออกจากวิหารไปแต่เช้าตรู่ เพื่อ
ต้องการยาถวายพระเถระ ในระหว่างทาง

ตพากสุส ตีเร ปตฺตํ จเปตฺวา อุกทสมิปี
คนตุวา มุขํ โธวติ.

อถ อญฺญตโร อุมงฺคฺใจโร^๑ อารกฺข-
ปริเสหิ อญฺพทฺโร อคฺคทฺวาเรเนว นครโต
นิกฺขมิตฺวา ปลายนฺโต อตฺตนา คหิตํ
รตนภณฺฑิกํ สามเณรสฺส ปตฺเต
ปกฺขิปิตฺวา ปลายิ. สามเณโร ปตฺตสมิปี
อุปกโต. ใจโร อญฺพนฺธตา ราชปริสา
สามเณรสฺส ปตฺเต ภณฺฑิกํ ทิสฺวา “อัย-
ใจโร, อิมินา ใจริยํ กตฺนฺ”ติ สามเณรํ
ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา วสุสการสฺส
พฺราหฺมณสฺส ทสฺเสสุ.

วสุสกาโร จ ตทา รณฺโถ วินิจฺฉเย
นียุตโต นุตฺวา เชชฺชเภชฺชํ อญฺสาสติ.
โส “ปุพฺเพ มม วจันํ นาทียิ,
สุทฺธปาสนฺธุตฺยเยสุ ปพฺพชฺ”ติ จ
พฺทฺธาฆาตตฺตา กมฺมํ อโสเชตฺวา
ชีวนฺตเมว ตํ สุเล อุตฺตาเสสิ.^๒

วางบาตรไว้ที่ริมฝั่งหนองน้ำ แล้วไปจน
ใกล้น้ำแล้วล้างหน้า.

ครั้งนั้นมีอุโมงค์ใจคนหนึ่ง มีบุรุษคุ่มกัน
ติดตามไป ออกจากเมืองทางประตูยอด
นั่นเอง หนีไป เอาห่อรัตนะที่ตนลักไป
ใส่ไว้ในบาตรของสามเณร แล้วหนีไป
สามเณรเข้าไปใกล้บาตรแล้ว. ราชบุรุษ
ที่ติดตามใจไปเห็นห่อของอยู่ในบาตรของ
สามเณร กล่าวว่ ผู้นี้เป็นใจ ผู้นี้
ทำใจกรรม จึงจับสามเณรผูกแขน
ไขว้หลังแล้วแสดงแก่วัสการพราหมณ์.

ฝ่ายวัสการพราหมณ์อยู่ในตำแหน่งผู้
พิพากษาของพระราชา ในขณะนั้นจึงสั่ง
ให้ตัดอวัยวะออกเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่.
วัสการพราหมณ์นั้นไม่ได้สวนคดีเลย
สั่งให้เอาสามเณรนั้นผู้ยังมีชีวิตอยู่นั้นเอง
นอนบนหลาว (หอก) เพราะผูกอาฆาต
ว่ “เมื่อครั้งก่อนไม่ถือถ้อยคำของตน,
และออกบวชในลัทธิที่เป็นสุทฺธปาสนฺธุติ”.

^๑ ส. อ. อุมมฺคฺคฺใจโร, ม. อุมมงฺคฺใจโร.

^๒ ม. อุตฺตาเปสิ.

อถสฺส ภควา ฅาณปริปากั
 โอลเกตุวา ตั จานั คนตุวา
 วิปฺมุรฺตหตุถนขมณิมฺมุขสมฺภินฺนสิตาภตาย
 ปคฺฆรฺนตชาติหิงฺคฺลกฺสุวณฺณรฺสธารั วีย^๑
 ชาลาคุณจิตมฺหตุตฺถุนทิมฺหฺคฺลิตฺถุ อุตฺตรสฺส
 สีสฺเส จเปตฺวา “อุตฺตร อิทั เต
 ปฺริมกมฺมสฺส ผลั อฺปฺปนฺนั, ตตฺถ ตยา
 ปจฺจเวกฺขณพฺเลน อธิวาสนา กาทพฺพา”ติ
 วตุวา อชฺชฅมาสยานุรูปิ ฅมฺมํ เทเสสิ.

อุตฺตรโร อมตานิเสกสทิสฺเสน สตุถุ
 หตุถสมฺผลฺสฺเสน สญฺชาตปฺปสาท-
 โสมนสฺสตาย อฺฟาริ ปิตฺติปาโมชฺชั
 ปฏฺิลภิตฺวา ยถาปริจิตติ วิปฺสฺสนามคฺคั
 สมารุไฟฺห ฅาณสฺส ปริปากั คตตฺตา
 สตุถุ จ เทสนาวิลาสฺเสน ตาวเทว
 มคฺคปฏฺิปาฏฺิยา สพฺพกิลฺเส เชเปตฺวา
 ฅพฺภิญฺโอบ อโหสิ. เตน วุตฺตํ อปทานะ^๒

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคทรงตรวจดู
 ความแก่แห่งญาณของสามเณรนั้นแล้ว
 เสด็จไปยังที่นั้นวางพระหัตถ์ อันมี
 พระชายคลุมอ่อนนุ่ม มีพระองค์ลีอันยาว
 ประดุจ สายธารแห่งน้ำทองชาติหิงคุอัน
 ไหลออกอยู่ เพราะมีพระรัศมีอันกระจาย
 ออกจากเยื่อแก้วมณีจากเล็บ แห่ง
 พระหัตถ์อันสว่างไสวอยู่ไว้บนศีรษะของ
 อุตตรสามเณร แล้วตรัสว่า “ดูกรอุตฺตร
 นี้เป็นผลแห่งปฺริมกรรมที่เกิดขึ้นแก่เธอ
 เธอพึงกระทำความอดกลั้นด้วยกำลังแห่ง
 การพิจารณาในกรรมนั้นไว้”. แล้วทรง
 แสดงธรรมตามสมควรแก่อัธยาศัย.

อุตตรสามเณรได้รับความปีติและปราโมทย์
 อันยิ่งใหญ่เพราะมีปสาทโสมนัส อันเกิด
 จากพระหัตถ์สัมผัสของพระศาสดาอัน
 เช่นกับด้วยการรดด้วยน้ำอมฤต ขึ้นสู่ทาง
 วิปัสสนาตามที่เคยอบรมมาแล้ว ยังกิเลส
 ทั้งปวงให้สิ้นไปแล้ว ได้อภิญญา ๖ โดย
 ลำดับแห่งมรรคในขณะนั้นนั่นเอง เพราะ
 ญาณแก่กล้าแล้ว และเพราะเทศนา

^๑ ม. ...สุวณฺณสฺส ธารั วีย.
^๒ พ. อ. ๓๓/๑๓๙.

วิลาสแห่งพระศาสดา. ด้วยเหตุนั้น ท่าน
จึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“สุเมธ นาม สมุพฺพุโ
พาดตีสวรลกฺขณ
วิเวกกามิ ภควา
หิมวณฺตมฺปาคมิ.

อชฺโฌคาเหตุวา หิมวณฺต
อคฺโค การุณิโก มุนิ
ปลฺลงกํ อากฺขิตฺวาน
นีสฺสิทฺธิ ปุริสฺสุตฺตโม.

วิชฺชาธโร ตทา อาสี
อนฺตลิกฺขจโร อหํ
ติสฺสุลํ สุกตํ คยฺห
คจฺฉามิ อมฺพเร ตทา.

ปพฺพตฺตคฺเค ยถา อคฺคิ
ปฺนฺณมาเยว จนฺทิม่า
วณฺํ โอบาสเต พุทฺโธ
สาลราชาว ฝุลฺลิตฺโต.

วนคฺคา นิภฺขมิตฺวาน
พุทฺธรํสีภิธาวเร
นพฺคฺคิวนฺณสงฺกาสา^๑
ทิสฺสุวา จิตฺตํ ปสาทยิ.

“พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า สุเมธ
มีพระมหาบุริสลักษณะอันประเสริฐ
๓๒ ประการ พระองค์ทรงประสงค์
ความสงบ จึงเสด็จไปป่าหิมพานต์.

พระมุนีผู้เลิศประกอบด้วยพระกรุณา
เป็นอุดมบุรุษ เสด็จถึงป่าหิมพานต์
แล้ว ประทับนั่งขัดสมาธิ.

ครั้งนั้น เราเป็นวิทายาธรสัญจรไป
ในอากาศ เราถือตรีศูลซึ่งกระทำ
ไว้ดีแล้ว เหาะไปในอากาศ.

พระพุทธเจ้า สองสว่างอยู่ในป่า
เหมือนกับไฟบนยอดภูเขา เหมือน
พระจันทร์ในวันเพ็ญ และเหมือน
ต้นพญารังที่มีดอกบาน.

เราออกจากป่าเหาะไปตามพระรัศมี
พระพุทธเจ้า เห็นคล้ายกับสีของไฟ
ที่ไหม้ไม้ธ้อ ยังจิตให้เลื่อมใส.

^๑ ส. นพคฺคิวนสงฺกาสา.

วิจิณฺโณ อทฺทสํ ปุပ္ผํ
 กณฺณิการํ เทวคณฺธิกํ
 ตีณฺนิ ปุပ္ผานิ อาทาย
 พุทฺธเสฏฺฐจมฺปฺชยิ.

พุทฺธสฺส อานุกาเวน
 ตีณฺนิ ปุပ္ผานิ เม ตทา
 อุตฺถวณฺญา อโรปตฺตา
 ฉายํ กุพฺพนฺติ สตฺถุโน.

เตน กมฺเมเนน สุกเตน
 เจตนาปณฺธิฮี จ
 ชหิตฺวา มานุสํ เทหํ
 ตาวตีสมคฺจฺจนฺ.

ตตฺถ เม สุกตํ พุยมหํ
 กณฺณิการิตี^๑ ฅายติ
 สฏฺฐิจโยชนมฺพเพธํ
 ตีสโยชนวิตถตฺ.

สหสฺสกณฺฑ^๒ สตฺถณฺฑ
 ธชาลฺล หริตามยํ
 สตฺถสหสฺสนิยฺยูหา^๓
 พุยมเมห ปาตฺถวีสฺส เม.

เราเลือกเก็บดอกไม้อยู่ ได้เห็นดอก
 กรรณิการที่มีกลิ่นหอม จึงเก็บเอา
 มา ๓ ดอก บุษบาพระพุทธเจ้าผู้
 ประเสริฐสุด.

ด้วยอานุภาพ แห่งพระพุทธเจ้า
 ครั้งนั้นดอกไม้ของเราทั้ง ๓ ดอก
 เอาขึ้น เอากลับลงทำเป็นเงา
 (บัง) แต่พระศาสดา.

ด้วยกรรมที่ได้ทำไว้ดีแล้วนั้น และ
 ด้วยการตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่าง
 มนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้น
 ดาวดึงส์.

วิมานของเราสูง ๖๐ โยชน์ กว้าง
 ๓๐ โยชน์ อำนวยกรรมทำให้อย่าง
 สวยงามในดาวดึงส์นั้น ปราภฏ
 ชื่อว่ากรรณิการ.

แลงธนูตั้งพัน ลูกคลื่นหนึ่ง ๑๐๐ ลูก
 คนถือธง สำเร็จด้วยสี่เขี้ยวใบไม้
 หิ้วแขวนตั้งแสนปราภฏในปราสาท
 ของเรา.

^๑ ส. กณิกาโรติ.

^๒ ส. สหสฺสขณฺฑ.

^๓ ส. สตฺถสหสฺसानิ พุญฺหานิ.

โสณฺณมยา มณฺนิมยา
 โลหิตงฺกมยาปี ๑
 ผลิกาปี ๑ ปลุลงกา
 เยนิจฺจกา ยทิจฺจกา.

มหารหฺญจ สยนํ
 ตฺตุลิกา วิกตียุตํ
 อุทฺถโลมิญฺจ เอกนุตํ
 พิมฺโพหนสมายุตํ.

ภวนา นิกฺขมิตฺวาน
 จรฺนฺโต เทวจาริกํ
 ยถา อิจฺฉามิ คมนํ
 เทวสงฺฆปรกฺขโต.

ปฺปฺผลสฺส เหมจฺจา ติฏฺฐจามิ
 อุปริจฺจทนํ มม
 สมนฺตา โยชนสฺตํ
 กณฺนิกาเรหิ ฉาতিตํ.

สฺมุจฺจิตฺตฺริยสฺสทฺถสฺซานิ
 สายํ ปาตํ อุปฺภุจฺหุ
 ปริวาเรนฺติ มํ นิจฺจํ
 รตฺตินฺนุทิวมตฺนุทิตา.

ตตฺถ นจฺเจหิ คีเตหิ
 ตาเพหิ วาทีเตหิ ๑

บัลลังก์สำเร็จด้วยทองคำก็มี สำเร็จ
 ด้วยแก้วมณีก็มี สำเร็จด้วยแก้ว
 ทับทิมก็มี สำเร็จด้วยแก้วผลึกก็มี
 ตามแต่จะต้องการปรารถนา.

ที่นอนมีค่ามากยัดด้วยนุ่น มีผ้า
 ลวดลายรูปสัตว์ต่าง ๆ มีราชสีห์
 เป็นต้น ผ้าลาดมีชายเดี่ยว มี
 หมอนพร้อม ปราบกว่ามีอยู่ใน
 ปราสาทของเรา.

เราปรารถนาจะออกจากภพ เทียว
 จาริกไปในเทวโลก ย่อมเป็นผู้อัน
 หมุ่งเทวดาแวดล้อมไป.

เราสถิตอยู่ภายใต้ดอกไม้ เบื้องบน
 เรามีดอกไม้ เป็นเครื่องกำบัง
 สถานที่โดยรอบร้อยโยชน์ ถูกคลุม
 ด้วยดอกกวรรณิการ.

ดนตรีหกหมื่นบำรุงเราทั้งเช้าและเย็น
 ไม่เกียจคร้านแวดล้อมเราเป็นนิตย์
 ตลอดคืนตลอดวัน.

เราชื่นรมย์ด้วยการพ้อน การขับ
 และด้วยกังสดาล เครื่องประโคม

รมามิ ชิตุทา รติยา
 โมทามิ กามกามหิ.
 ตตถ ภูตฺวา ปิวิตฺวา จ
 โมทามิ ติทเส ตทา
 นาริเคนฺหิ สหิตเ
 โมทามิ พุยมฺหฺมุตฺตเม.

สตานํ ปญฺจกฺขตฺตญฺจ
 เทวราชฺชการยิ
 สตานํ ตินิกฺขตฺตญฺจ
 จกฺกวตฺตี อโหสฺหิ
 ปเทสราชฺชํ วิปลํ
 คณฺนาโต อสงฺขิยํ.

ภเว ภเว สํสรฺนฺโต
 มหาโภคํ ลภามหิ
 โภเค เม อุนตา^๑ นตฺถิ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลํ.

ทฺเว ภเว สํสรามิ
 เทวตฺเต อถ มานุเส
 อญฺญํ คตี น ชานามิ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลํ.

เป็นผู้มากด้วยกาม บันเทิงอยู่ด้วยความยินดีในการเล่น.

ครั้งนั้น เราบริโภคและดื่มในวิมานนั้น บันเทิงอยู่ในไตรทศ เราพร้อมด้วยหมู่นางเทพอัปสร บันเทิงอยู่ในวิมานอันสูงสุด.

เราได้เสวยราชสมบัติ ในเทวโลก ๕๐๐ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๐๐ ครั้ง และได้เป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพบุลย์ โดยคณนानันฺมิได้.

เมื่อเรายังท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ย่อมได้โภคทรัพย์มากมาย ความบกพร่องในโภคทรัพย์ไม่มีแก่เราเลย นี่เป็นผลแห่งพุทฺธบุชา.

เราท่องเที่ยวอยู่ในสองภพ คือในความเป็นเทวดา และในความเป็นมนุษย์ คิดอื่นไม่รู้จัก นี่เป็นผลแห่งพุทฺธบุชา.

^๑ อ. โอนตา.

ทุเว กุเล^๑ ปชายามิ
 ขตฺติเย จาปี พุราหฺมณฺณ
 นีเจ กุเล น ชานามิ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลิ.

เราเกิดในสองสกุล คือในสกุล
 กษัตริย์ และสกุลพราหมณ์ ย่อม
 ไม่เกิดในสกุลอันต่ำทราม นี้เป็นผล
 แห่งพุทฺธบูชา.

หตฺถิยานํ อสฺสยานํ
 สีวิกิ สนฺทมานิกิ
 อภามิ สพุพเมเวตฺติ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลิ.

ยานช้าง ยานม้า และวอคันหนามนี้
 เราได้ทุกสิ่งทุกอย่างทีเดียว นี้เป็น
 ผลแห่งพุทฺธบูชา.

ทาสีคณิ ทาสคณิ
 นาริโย สมลฺกตา
 ลภามิ สพุพเมเวตฺติ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลิ.

หมู่ทาส หมู่ทาสี และนารีที่ประดับ
 ประดาแล้ว เราได้ทุกอย่างทีเดียว
 นี้เป็นผลแห่งพุทฺธบูชา.

โกเสยฺยกมฺพลียานิ
 ไชมกปฺปาสิกานิ จ
 ลภามิ สพุพเมเวตฺติ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลิ.

ผ้าแพร ผ้าขนสัตว์ ผ้าเปลือกไม้
 ผ้าฝ้าย เราได้ทุกชนิด นี้เป็นผล
 แห่งพุทฺธบูชา.

นvvตฺถํ นvผลิ
 นvคฺครสโกชนํ
 ลภามิ สพุพเมเวตฺติ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลิ.

ผ้าใหม่ผลไม้ใหม่โกชนะมีรสอันเลิศ
 ใหม่ ๆ เราได้ทุกชนิด นี้เป็นผลแห่ง
 พุทฺธบูชา.

^๑ ส. ยตฺถ ปจฺฉา.

อิมิ ขาท อิมิ ภูณช
 อิมมฺหิ สยเน สย
 ลภามิ สพุพเมเวตํ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลํ.

สพุพตฺถ ปุชิตโต โหมิ
 ยโส อจฺจุคฺคโต มม
 มหาปกฺโข^๑ สทา โหมิ
 อเนชฺชปริโส สทา
 ฌาตึนํ อุตฺตโม โหมิ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลํ.

สีตํ อุนฺหํ น ชานามิ
 ปริฬาโห น วิชฺชติ
 อโถ เจตสิกํ ทุกฺขํ
 หทยเย เม น วิชฺชติ.

สุวณฺณวณฺโณ หุตฺวาน
 สัสมิ ภวามเว
 เวณฺณณิยํ น ชานามิ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลํ:

เทวโลกา จวิตฺวาน
 สุกฺกมุเลน จิตฺโต
 สวตฺถิยํ ปุโร ชาโต
 มหาสาเล สุขตฺมเก.

คำว่า เสิญฺญเคี้ยวสิ่งนี้ เสิญฺญบริโภค
 สิ่งนี้ เสิญฺญนอนบนที่นอนนี้เราได้
 ทั้งนั้น นี่เป็นผลแห่งพุทฺธบูชา.

เราเป็นผู้อันเขาบูชา ในที่ทุกสถาน
 เรามียศใหญ่ยิ่ง มีศักดิ์ใหญ่ มี
 บริษัทไม่แตกแยกทุกเมื่อ เราเป็น
 ผู้อุดมกว่าหมู่มุญฺญาติ นี่เป็นผลแห่ง
 พุทฺธบูชา.

เราไม่รู้จักหนาว ไม่รู้จักร้อน ไม่มี
 ความกระวนกระวาย อนึ่ง ทุกข์
 ทางจิตย่อมไม่มีในหทัยของเราเลย.

เราเป็นผู้มีผิวพรรณ ดังทองคำ
 เทียวไปในภพน้อยภพใหญ่ ความ
 เป็นผู้มีวรรณผิดแผกไป เราไม่รู้จัก
 เลย นี่เป็นผลแห่งพุทฺธบูชา.

เราอันกุศลมูลดักเตือนแล้ว จึงจติ
 จากโลก มาเกิดในสกุลพราหมณ์
 มหาศาลอันมั่งคั่งในพระนครสาวัตถี.

^๑ ม. มหเสกฺโข.

ปณฺจ กามคุณฺ ฆิตฺวา
 ปพฺพชฺชี่ อนคาริยํ
 ชาตียา สตฺตวสุโสหํ
 อรหตฺตมปาปฺณึ.

ละกามคุณ ๕ ออกบวชเป็น
 บรรพชิต เรามีอายุได้ ๗ ขวบแต่
 กำเนิดได้บรรลุอรหัต.

อุปสมฺปาทยี พุทฺโธ
 คุณมณฺเฑาย จกฺขฺมา
 ตรฺุณเ ปุชฺฉนึโยหํ
 พุทฺธปุชฺชายิทํ ผลํ.

พระพุทธเจ้า ผู้มีพระปัญญาจักษุ
 ทรงทราบถึงคุณของเรา จึงรับสั่ง
 ให้เราอุปสมบท เรายังหนุ่มก็ควร
 บวชา นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ทิพฺพจกฺขุ วิสุทฺธํ เม
 สมาริกฺกุสโล อหํ
 อภิญญาปารมิปฺตฺโต
 พุทฺธปุชฺชายิทํ ผลํ.

ทิพจักษุของเราบริสุทธิ์ เราฉลาด
 ในสมาธิ ถึงความบริบูรณ์แห่ง
 อภิญญา นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ปฏิสมฺภิทา อนุปฺตฺโต
 อิทฺธิปาเทสุ โกวิทฺโ
 ธมฺเมสุ ปารมิปฺตฺโต
 พุทฺธปุชฺชายิทํ ผลํ.

เราบรรลุปฏิสัมภิตา ฉลาดใน
 อิทธิบาท ถึงความบริบูรณ์ในพระ
 สัทธรรม นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ตีสกปฺปสฺสหฺสสมฺหิ
 ยํ พุทฺธมฺภิปุชฺชียี
 ทุคฺคตี นามิชา นามิ
 พุทฺธปุชฺชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๓ หมื่น เราได้บูชาพระ-
 พุทธเจ้าใด ด้วยการบูชา นั้น เรา
 ไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่ง
 พุทธบูชา.

กิเลสฺสา ฌาปิตา มยฺหํ
 ๗เปฯ กตํ พุทฺธสุสฺส สาสนฺนุ”ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๗
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว” ดังนี้.

ฉัพพีณโณ ปน หุตฺวา สุลโต
 อฏฺฐหิตฺวา ปรานุทฺททาย อากาเส
 จตฺวา ปาฏิหาริย์ ทสฺเสสิ. มหาชน
 อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต อโหสิ. ตาวเทวสุส
 วโณ สํรฺุพฺหิ, โส ภิกฺขุหิ “อาวุโส ตาทิสฺ
 ทุกฺข์ อนุภวฺนฺโต กถํ ตวํ วิปสฺสนํ
 อนุยุถฺชิตฺตุํ อสฺกฺขี”ติ ปุณฺโณ “ปเคว
 เม^๑ อาวุโส สํสารา อาทินฺโว, สงฺขารานํ
 จ สภาโว สุกฺกฺโฆ, เอวานํ ตาทิสฺ ทุกฺข์
 อนุภวฺนฺโตปิ อสฺกฺขี วิปสฺสนํ วทฺตฺตฺตฺวา
 วิเสสํ อธิคฺนฺตฺนฺ”ติ ทสฺเสนฺนฺโต :

๑๒๑. “นตฺถิ โภจิ ภโว นิจฺจ
 สงฺขารา วาปิ สสฺสตา
 อฺุปฺปชฺชฺนฺติ จ เต ชฺนฺธา
 จวฺนฺติ อปรารฺปิ.
 ๑๒๒. เอตมาทินฺวํ ฅตฺวา
 ภเวนมฺหิ อนตฺถิโก
 นิสฺสํโฆ สพฺพกาเมหิ
 ปตฺโต เม อาสวฺกฺขโย”ติ.^๒
 อิมํ คาถาทฺวยํ อภาสิ.

ก็ท่านครั้งได้อภิญญา ๖ แล้วลุกขึ้น
 จากหลาว ยืนอยู่ในอากาศเพื่อความ
 เอ็นดูสัตว์อื่น จึงแสดงปาฏิหาริย์แล้ว.
 มหาชนมีจิตเห็นเป็นอัศจรรย์แล้ว. ใน
 ทันใดนั้น แผลของท่านบวมขึ้นแล้ว ท่าน
 ถูกภิกษุทั้งหลายถามว่า “อาวุโส เมื่อ
 ท่านเสวยทุกขเวทนาเช่นนั้น ไฉนจะอาจ
 เจริญในวิปัสสนาได้แล้ว”. จึงกล่าวว่า
 “อาวุโส จะกล่าวไปใยถึงโทษในสงสาร
 ของเราเล่า ก็สภาวะของสังขารทั้งหลาย
 เราเห็นดีแล้ว แม้เราจะเสวยทุกขถึง
 เช่นนั้นอย่างนี้ ยังอาจเจริญวิปัสสนา
 บรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะแสดงได้กล่าว
 คาถา ๒ คาถานี้ว่า :

๑๒๑. “ไม่มีภพไร ๆ เป็นสิ่งที่เที่ยง แม้
 สังขารทั้งหลาย ที่เป็นของเที่ยง
 ก็ไม่มี ชันธฺเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้น
 ย่อมเคลื่อนไปเนื่อง ๆ.
 ๑๒๒. เราทราบโทษข้อนี้แล้วจึงไม่ต้อง
 การด้วยภพ สลัดออกจากกาม
 ทั้งปวงแล้ว เราบรรลุความสิ้นไป
 แห่งอาสวะแล้ว” ดังนี้.

^๑ ส. นตฺถิ.

^๒ พ. เกร. ๒๖/๒๘๗.

ตตถ นตฺถิ โทจฺจ ภาโว นิจฺจติ
 กมุทภาโว อุปฺปตฺติภาโว กามภาโว รูปภาโว
 อรูปภาโว สญฺญีภาโว อสญฺญีภาโว
 เนวสญฺญีนาสญฺญีภาโว เอกโวการภาโว
 จตฺตโวการภาโว ปญฺจโวการภาโวติ
 เหวํภาทอ,^๑ ตตฺถาปิ หีโน มชฺฐมิโม
 อุกฺกฏฺโฆ ทีฆายุกุ สุขพฺพฺโหล โวมิสฺสสฺสข-
 ทฺทุกฺโขติ เหวํวิภาโค^๒ โยโทจฺจ นิจฺจ
 ฐโว ติโร อปฺปโลกิณฺมโม^๓ นตฺถิ ตํ ตํ
 การณํ ปฏฺิจฺจ สมฺบุปฺพนตฺตา. ยสฺมา
 จ เอตทฺเห, ตสฺมา สงฺขาราวาปี^๔
 สสฺสตา นตฺถิตฺติ โยชนา.

ปัจฺจเยหิ สงฺขตตฺตา "สงฺขาราว"ติ
 ลทฺธนาเม หิ ปญฺจกฺขนฺธ อฺปาทาย
 ภวสมฺมณฺฑาย สงฺขาราว^๕ หุตฺวา
 สมฺภูตา ชรามรณฺน จ วิปริณมฺนตฺติ
 อสฺสตา วิปริณามธฺมา. ตถา หิ เต

ในคานานั้น คำว่า ไม่มีภาพไร ๆ
 เป็นสิ่งที่เที่ยง ได้แก่ภาพมีประเภทอย่างนี้
 คือ กรรมภาพ อุปฺปตฺติภาพ กามภาพ
 รูปภาพ อรูปภาพ สฺญฺญีภาพ อสฺญฺญีภาพ
 เนวสฺญฺญีนาสฺญฺญีภาพ ภาพที่มีขันธ์เดียว
 ภาพที่มีขันธ์ ๔ ภาพที่มีขันธ์ ๕. แม้ในคานั้น
 ภาพไร ๆ ซึ่งมีวิภาคอย่างนี้ว่าเลว
 ปานกลาง อุกฤษฏ์ มีอายุยืน มากไป
 ด้วยความสุข มีสุขและทุกข์เจือกัน
 จะชื่อว่าเที่ยง. ยั่งยืน มั่นคง มีอันไม่
 กลับกลอกเป็นธรรมดา ย่อมไม่มี เพราะ
 ต้องอาศัยเหตุนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น ประกอบ
 ความว่า ก็เพราะที่อาศัยเหตุนี้เป็นอย่างนี้
 ฉะนั้น แม้สังขารทั้งหลาย จะชื่อว่า
 ยั่งยืน ย่อมไม่มี.

ก็สังขารทั้งหลาย ชื่อว่าไม่เที่ยง มีอัน
 แปรปรวนไปเป็นธรรมดา เพราะอรรถว่า
 เป็นสังขารมีแล้วเป็นแล้วด้วยสมฺมณฺฑาว่า
 ภาพ อาศัยขันธ์ ๕ อันได้ชื่อว่า "สังขาร"
 เพราะอันปัจฺจยฺปรุจแต่งแปรปรวนไปเพราะ

^๑ ส. อ. เหวํ ปภาทอ.

^๒ ส. เหวณฺหิ ภาโว.

^๓ อ. อปฺปโลกิณฺมโม.

^๔ อ. สงฺขาราวปี.

^๕ ม. สงฺขาราว จ.

“สงฺขาราทิ วุจฺจนฺติ. เตนาห อฺปฺปชฺชุนฺติ
จ เต ขนฺธา จวนฺติ อปรฺยาปรนฺติ.

เต ภวปริยาเยน สงฺขารปริยาเยน^๑ จ
วุตฺตา ปญฺจกฺขนฺธา ยถาปจฺจยํ อปรฺยาปรํ
อฺปฺปชฺชุนฺติ. อฺปฺปชฺชุนฺนา จ ชรฺาย
ปริปีพิตฺตา หุตฺวา จวนฺติ ปริภิชฺชุนฺตีติ
อตุโธ. เอเตน “ภโว, สงฺขาราทิ จ
ลหฺวโรหารา ปญฺจกฺขนฺธา อุตฺถพฺพย-
สภาวาติ ทสฺเสติ.

ยสฺมา ติลกฺขณํ อาริเปตฺวา สงฺขารे
สมฺมสนฺตสฺส ตโยปี ภวา อาทิตฺตํ วิย
สงฺขเต^๒ อาทินฺวํ โทสํ ปเคว วิปฺสฺสนา-
ปญฺญา ย ชานิตฺวา อนิจฺจลฺกฺขณฺเห
ทิฏฺฐา สงฺขาราทิ ทฺกฺขานตฺตา วิภูตฺตรา
อฺปฺปชฺชุนฺติ, เตนาห ภควา “ยทนิจฺจํ ตํ
ทฺกฺขํ, ยํ ทฺกฺขํ ตทนตฺตา”ติ.^๓

ชราและมรณะ. จริงอย่างนั้น ชันธ
เหล่านั้นท่านเรียกว่า “สังขาร”. เพราะ
เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ชันธเหล่านั้น
ย่อมเกิดขึ้นด้วย ย่อมเคลื่อนไปด้วย.

ชันธ ๕ ที่ท่านกล่าวโดยปริยายว่าภพและ
โดยปริยายว่าสังขารเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น
เนื่อง ๆ ตามปัจจัยและเกิดขึ้นแล้ว ก็ถูก
ชราบีบคั้น ย่อมเคลื่อนไป คือย่อม
แตกดับไป. ด้วยคำที่ท่านแสดงว่าชันธ ๕
ที่มีโรหารอันได้แล้วว่า “ภพและว่าสังขาร”
มีสภาวะเกิดขึ้นดับไป.

เพราะเมื่อพระโยคาวจรยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์
แล้วพิจารณาซึ่งสังขารอยู่ ภพทั้ง ๓
ก็เป็นจุอันไฟติดทั่วแล้ว ทราบโทษใน
สังขตอันเป็นโทษด้วยวิปัสสนาปัญญา
ก่อนเที่ยว สังขารที่บุคคลเห็นแล้วด้วย
อนิจจลักษณะ ก็จะปรากฏเป็นทุกข์เป็น
อนัตตาแจ่มชัดขึ้น. เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง
สิ่งนั้นก็ทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้น
ก็เป็นอนัตตา”.

^๑ ส. อิทํ ปทํ นตฺถิ.

^๒ ส. อ. สงฺขเต.

^๓ ส. ขนฺธ. ๑๗/๒๘.

ยสุมา ติลกฺขณํ อารโเปตฺวา
 สงฺขารे สมฺมสนฺตสฺส ตโยปิ ภวา
 อาทิตฺตํ วยิ อคาริ สปุปฏิภยา^๑
 อฺปฺภูจฺหนฺติ, ตสฺมา อาห “ภเวนมฺหิ
 อนตฺถิโก”ติ. เอวํ ปน สพุทฺโธ ภเวหิ
 วินิวตฺตियมาณสฺส กาเมสุ อเปกฺขาย^๒
 กิเลโสปิ น สมฺภวติเยว, เตนาห
 “นิสฺสํโฆ สพุทฺธกาเมหิ”ติ, อมฺหิติ
 โยชนา. มานุเสหิ วยิ ทิพฺเพหิปิ กาเมหิ
 นิวตฺติตฺตจิตฺโตตฺถมิตฺติ อตฺถโธ.

ปตฺโต เม อาสวฺกฺขโยติ ยสุมา เอวํ
 สุปริมฺชฺชิตสงฺขารโ ภเวสุ สุปริทฺธิฏฺฐาทีนโว
 กาเมสุ จ อนาสตฺตฺมานโส^๓ ตสฺมา
 สุลมตฺถเก นิสฺสินฺเนนาปี เม มยา
 ปตฺโต อธิคฺโต อาสวฺกฺขโย นิพฺพานํ
 อรหตฺตญฺจาติ. อญฺเณหิ จ สพุทฺธมฺจารีหิ
 อปฺปตฺตฺมานเสหิ ตทฺธิคฺมาย อฺสุสาเห
 กรณียติ ภิกฺขุณฺโณ โอิวาทมทาสิ.

เพราะเมื่อพระโยคาวจรพิจารณา
 สังขาร ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์อยู่ ภาพทั้งสาม
 ย่อมปรากฏว่า เป็นไปกับด้วยภัย
 เฉพาะหน้า ประดุจเรือนอันไฟติดทั่วแล้ว
 ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “ภเวนมฺหิ
 อนตฺถิโก” ดังนี้. ก็เมื่อคลายออกจากภพ
 ทั้งหลาย โดยประการทั้งปวงอย่างนี้
 แม้กิเลสก็หาเกิดอีกไม่ เพราะไม่พ่วงเคียง
 ในกามทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระเถระ
 จึงกล่าวว่า “นิสฺสํโฆ สพุทฺธกาเมหิ”,
 โยชนาว่า อมฺหิ หมายความว่า เรามีจิต
 อันคลายออกจากกามทั้งหลาย แม้เป็น
 ทิพฺพดุจเป็นของมนุษย์.

บาทคาถาว่า ปตฺโต เม อาสวฺกฺขโย
 ความว่า เพราะพระเถระได้ย้ายสังขาร
 ดีแล้วอย่างนี้ เห็นโทษในภพทั้งหลาย
 ชัดเจนแล้ว และมีใจไม่ข้องอยู่ในกาม
 ทั้งหลาย ฉะนั้น ข้าพเจ้าแม้นั่งอยู่บน
 ที่สุดหลาว ถึงแล้วคือบรรลุลความสิ้น
 อาสวะ คือพระนิพพานและความเป็น
 พระอรหันต์ดังนี้. ท่านได้ให้โอวาท

^๑ ส. อ. ม. สปุปฏิภย.

^๒ อ. ม. อนเปกฺขาย.

^๓ ส. อ. ม. อนาวตฺตฺมานโส.

แก้ภิกษุทั้งหลายว่า ขอเพื่อนพรหมจรรย์
เหล่าอื่นผู้ยังไม่บรรลุพระอรหัตคุณพึง
กระทำความอุตสาหะเพื่อบรรลุพระอรหัต
นั้นแล.

อุตตรตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรวณฺณาคาถาของพระอุตตรเถระ จบ.

๒. ปิณโฑลภาทวาทะ- คาถาอนุณา

นยิทํ อนเยนาดิอาทิกา อายสมโต
ปิณโฑลภาทวาทะตฺถสฺส คาถา. กา
อุปฺปตฺติ? อຍံ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต
กาลे สีหโยนียํ นิพฺพตฺติตฺวา ปพฺพตคฺุหายํ
วิหฺรติ. ภควา ตสฺส อญฺคคฺุหํ กาคฺุ
โคจฺราย ปกฺกนฺตกาเล สยนคฺุหํ ปวิสิตฺวา
นิโรธํ สฺมาปชฺชิตฺวา นิสิตฺติ.

สีโห โคจฺริ คเหตุวา นีวตฺโต คฺุหาทฺวาเร
ภควนฺตํ ทิสฺวา หฺมฺจตฺถุจฺจ ชลชถลช-
ปุปฺผเหหิ ปุชฺชํ กตฺวา จิตฺตํ ปสาเทนฺโต
ภควโต อารกฺขตฺถาย อรณฺเณ วาพฺมิเค
อปเนตฺตุํ ตีสุ เวลาสฺส สีหนาทํ นทฺนฺโต
พฺุทฺทคฺุตาย สติ ยา อญฺจาสฺสิ. ยถา
ปจฺมทิวสํ เอวํ สตฺตาทํ ปุเชสฺสิ.

ภควา สตฺตาทนฺจฺเยน นีโรธา วุญฺจหิตฺวา
“วตฺติสฺสสฺติ อิมสฺส เอตฺตโก อุปนิสฺสโย”ติ

๒. พรรณนาคาถาของ พระปิณโฑลภาทวาทะ

คาถาของท่านพระปิณโฑลภาทวาทะมีคำว่า **นยิทํ อนเยน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ครั้งศาสนากาลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในกำเนิดสีหะอยู่ในถ้ำแห่งบรรพต. เพื่อจะอนุเคราะห์สีหะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงเสด็จเข้าไปสู่คูลาเป็นที่นอน ในเวลาสีหะหลีกไปเพื่อหาอาหาร ทรงประทับเข้าสมาบัติ.

สีหะได้เหยื่อกลับมาแล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคที่ประตู่ถ้ำ ยินดีแล้ว ร่าเริงแล้ว กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ ทั้งที่เกิดในน้ำ ทั้งที่เกิดบนบกแล้วมีจิตเลื่อมใส เพื่ออารักขาพระผู้มีพระภาค จึงย็นบันลือสีหนาททั้ง ๓ เวลา เพื่อให้สัตว์ร้ายในป่าออกไป ตั้งสติอันถึงพระพุทธรเจ้าเป็นอารมณ์. สีหะบูชาแล้วถึงสัปดาห์หนึ่ง เหมือนอย่างในวันแรกฉะนั้น.

โดยเวลาล่วงไปถึงสัปดาห์หนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงออกจากนิโรธ ทรงใคร่ครวญ

ตสฺส ปสฺสณตสฺสเสว อากาสํ ปกฺขนฺทิตฺวา
 วิหารเมว คโต. สีโห ปาลีเลยฺยกหตฺถิ
 วีย พุทฺธวิโยคทุกฺขํ อธิวํเสตฺถุ อสฺสโกนฺโถ
 กาลํ กตฺวา หังสวตฺตีนคเร มหาโมคฺคฺกุเล
 นิพฺพตฺติตฺวา วยฺยปฺตฺโต นครวาสีหิ สทฺธิ
 วิหารํ คโต ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สตฺตาทํ
 มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา ยาวชฺฉิํ ปุณฺณานิ
 กตฺวา อปฺราปรํ เทวมนุสฺสเสสฺส สัสนฺโถ
 อมฺหากํ ภควโต กाले โสสมฺพิยํ
 รมฺโณ^๑ อุเทนฺสฺส^๒ ปุโรหิตปฺตฺโต หุตฺวา
 นิพฺพตฺติ ภารทฺวาไซ นาม นามเณ.^๓

โส วยฺยปฺตฺโต ตโย เวเท อุกฺคฺเหตุว
 ปญฺจ มาณวกฺสตานิ มนฺเต วาเจนฺโถ
 มหคฺคฺสมภาเวน อนนฺรูปาจารตฺตา^๔ เตหิ
 ปริจฺจชฺชนโต ราชคฺห์ คนฺตฺวา ภควโต
 ภิกฺขุสัสมฺสฺส จ ลามสฺสกาเร ทิสฺวา

ว่า “อุปนิสัยมีประมาณเท่านี้ ของสีหะนี้
 จักเป็นไปได้อ” จึงเสด็จไปทางอากาศ
 เมื่อสีหะกำลังดูอยู่นั้นเที่ยวไปสู่วิหารแล้ว.
 สีหะก็เหมือนพญาช้างปาลีไลยกะ ฉะนั้น
 เมื่อไม่อาจทนทุกข์ เพราะพรากรจาก
 พระพุทธเจ้าได้ จึงทำกาละ ไปบังเกิด
 ในตระกูลที่มีโมคะมาก ในหังสวตฺตีนคร
 เจริญวัยแล้ว ไปสู่วิหารกับชาวเมือง
 พังธรรมเทศนา ยังมหาทานให้เป็นไปแล้ว
 ตลอด ๗ วัน กระทำบุญทั้งหลาย
 ตลอดชีพ เวียนว้ายอยู่ในเทวดาและ
 มนุษย์ทั้งหลาย ไป ๆ มา ๆ ครั้นศาสนา
 กาลของพระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย
 จึงบังเกิดเป็นบุตรปุโรหิตของพระเจ้า
 อุเทน โดยมีนามว่า ภารทฺวาชะ.

ท่านเจริญวัยแล้วเรียนไตรเพท บอคมนต์
 กะมาณพถึง ๕๐๐ เป็นผู้ถูกพวกมาณพ
 ละทิ้งแล้ว เพราะเป็นผู้มีอาจารย์ไม่
 สมควรด้วยภาวะของตนเป็นผู้มีค่ามาก
 จึงไปยังกรุงราชคฤห์ เห็นลามสัฏกการะ

^๑ ส. โสสมพิยรมโณ.

^๒ ฉ. อุเทนสฺส.

^๓ ส. อ. นิพฺพตฺติ, ตสฺส ภารทฺวาไซติ นาม
 อโหสิ.

^๔ ส. ทฺรูปจารตฺตา.

สาสนเน ปพพิชิตวา โภชเน อมตตณฺณ
หุตฺวา วิจฺรณฺโต สตุถารา อุปาเยน
มตฺตณฺณตฺตาย ปติฏฺฐาปิโต วิปสฺสนํ
ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว ฉฬฺภินฺโด
อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๑ :

ของพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ จึง
ออกบวชในศาสนาเป็นผู้ไม่รู้ประมาณใน
โภชนะ เทียวไปอยู่ เป็นผู้อันพระศาสดา
ทรงให้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้รู้ประมาณโดย
อุบาย จึงเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้
อภิญญา ๖ แล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวไว้ในอปทานว่า :

“มิลฺลทฺโท ปุเร อาสี
 วีน^๒ วิจฺริ ตทา
อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ
 สพฺพธมฺมาน ปารคฺคํ.

“เมื่อก่อนเราเป็นพรานเนื้อ ครั้งนั้น
เราเทียวอยู่ในป่าใหญ่ ได้เห็น
พระพุทธรเจ้า ผู้ปราศจากกิเลสธุลี
ทรงรู้จบธรรมทั้งปวง.

ปิยาลผลมาทาย
 พุทฺธเสฏฺฐสฺสทาสหํ
ปฺนฺนณกฺเขตฺตสฺส วิรสฺส
 ปสนฺโน เสหิ ปาณินิ.

เราเลื่อมใส ได้เอาผลมะหาดมา
ถวายพระพุทธรเจ้า ผู้ประเสริฐสุด
เป็นเขตแห่งบุญผู้แก้แค้นด้วย
มือทั้งสอง.

เอกตีสฺเส อิตฺโต กปฺเป
 ยํ ผลํ อทฺทํ ตทา
ทฺคฺคตฺตี นาภิชานามิ
 ผลทานสฺสสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทธกัปนี้ เราได้
ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการ
ถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
นี่เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิลฺลสา ฉมาปีตา มยฺหํ
 ฯเปฯ กตฺติ พุทฺธสฺส สาสนนุ”ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธรเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว” ดังนี้.

เถรคาถา.ป-ท.๓-๑๓

^๑ พุ. อ. ๓๓/๑๓๗. ^๒ ฉ. วิปีเน, สී. ปวเน.

ฉัพพีถโย ปน หุตวา "ภควโต
สมมุขา ยี สาวเกหิ ปตตพพ, ตัมยา
ปตตนุ"ติ, ภิกขุสัสมะ จ "ยสฺส มคฺเค
วา ผละ วา กงฺขา อตฺถิ, โส มัม
ปุจฺจตุ"ติ สีหนาทํ นทฺติ. เตน ตัม
ภควา "เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม
สาวกานํ ภิกฺขุณํ สีหนาทิกานํ ยทฺธิทํ
ปิณฺโฑลภารทฺวาไซ"ติ^๑ เอตทคฺเค จเปสฺสิ.

โส เอกทิวสํ อตฺตโน สนฺตํ อูปคตํ
คิหิกาเล สหายภุตํ มจฺจวี มิจฺฉาทิฏฺฐิ-
พฺราหฺมณํ อนุกมฺปมาโน ตสฺส ทานกถํ
กเถตฺวา เตน จ "อัยมม ธนํ
วินาสฺเสตฺกามา"ติ ภกฺภู^๒ กตฺวาปิ "ตฺยหํ
เอกภตฺตํ เทมี"ติ วุตฺเต "ตัม สัมมสฺส
เทหิ มา มยฺหนุ"ติ สัมมสฺส ปริณามสฺสิ.
ปุณ พฺราหฺมณฺน "อัยมัม พฺหุณํ
ทาเปตฺกามา"ติ อปุปฺจฺเจเย ปกาสิเต
ทฺตฺยทิวสํ ธมฺมเสนาปตฺตินา สัมมคตฺยา
ทกฺขิณาย มหปฺผลภาวปฺปกาสเนน ตัม

ก็พระเถระเป็นผู้ได้อภิญา ๖ แล้ว
บันลือสีหนาทว่า "คุณอันใดที่พระสาวก
ทั้งหลายพึงบรรลุในที่เฉพาะพระพักตร์
พระผู้มีพระภาค คุณอันนั้นเราก็ได้บรรลุ
แล้ว", และตอบภิกษุสงฆ์ว่า "ภิกษุใด
มีความสงสัยในมรรคหรือผลของภิกษุนั้น
จงถามเราเถิด" ดังนี้. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงทรงสถาปนาท่านไว้ว่า
"ดูกรภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้บันลือ
สีหนาทผู้เป็นสาวกของเรา ปิณโฑลภาร-
ทวาชะเป็นเอตทัคคะ".

วันหนึ่งท่านเอ็นดูพราหมณ์ผู้มีจักษุ
ผู้มีความตระหนี่ ซึ่งเคยเป็นสหายกันครั้ง
เป็นคฤหัสถ์ กล่าวทานกถาแก่พราหมณ์
นั้น และถูกพราหมณ์นั้นแม้กระทำ
หน้าอด้วยคิดว่า "ภิกษุนี้ประสงค์จะทำ
ทรัพย์ของเราให้พินาศแล้ว" กล่าวว่
"ผมจะให้ภัตที่หนึ่งแก่ท่าน" จึงน้อมภัต
นั้นถวายแก่สงฆ์ตามคำของพระเถระว่า
"ท่านจงถวายภัตนั้นแก่สงฆ์ อย่าถวาย
แก่เรา". ต่อมาเมื่อพราหมณ์ประกาศอย่าง
ไม่มีเหตุปัจจัยว่า "ภิกษุนี้ประสงค์จะให้

^๑ อัง. เอกก. ๒๐/๓๑.

^๒ ก. คณฺฐภุ^๒ ?

ปสาเทตฺวา "อัยํ พุราหฺมณฺเณ 'อาหาร-
เคเชน มํ ทาเน นิโยเชสี'ติ มญฺญติ,
อาหารสุส ปน มยา สพุพโส
ปริณฺญาตภาวํ น ชานาติ, หนฺท นํ
ชานาเปมี"ติ.

เราให้แก่คนเป็นอันมาก" ดังนี้ ในวัน
ที่สอง พระเถระทำพราหมณ์นั้นให้เลื่อมใส
แล้ว ด้วยการประกาศว่า ทักซิณาที่ถึง
แล้วแก่สงฆ์ เป็นทักซิณามีผลมากของ
พระธรรมเสนาบดี คิดว่า "พราหมณ์นี้
เข้าใจว่า พระเถระชักชวนตนให้ทาน
เพราะความอยากในอาหาร แต่หาไม่รู้ไม่ว่า
เรากำหนดรู้อาหารได้โดยประการทั้งปวง
แล้ว เอาเถอะ เราจะทำพราหมณ์นั้น
ให้ทราบ" จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า.

๑๒๓. "นยิทํ อนเยน ชีวิตํ
นาหาโร หทยสุส สนฺติโก
อาหารภูจิติโก สมุสฺสโย
อิติ ทิสฺวาน จรามิ เอสนํ

๑๒๓. "ชีวิตของเราเนี่ย ย่อมไม่เป็นไปโดย
ไม่สมควร อาหารไม่ได้ทำจิต
ให้สงบ เราเห็นว่าร่างกายจะ
ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร เพราะ
เห็นดังนี้ จึงได้เที่ยวแสวงหา
อาหารโดยทางที่สงบ.

๑๒๔. ปงฺโกติ หิ นํ อเวทฺยํ
ยายํ วนฺทนปฺชนา กุเลสุ
สุขุมํ สลฺลํ ทฺรพฺพหนํ
สกุกาโร กาปุริเสน ทฺชฺชโห"ติ^๑
คาถาทวยํ อภาสิ.

๑๒๔. นักปราชญ์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
ได้กล่าวการไหว้ การบูชา ใน
ตระกูลทั้งหลาย ว่าเป็นเบื่อกตม
เป็นลูกศรอันละเอียด ถอนขึ้น
ได้ยาก สักการะ อันบุรุษชั่ว
ละได้ยาก" ดังนี้.

^๑ พ. เถร. ๒๖/๒๔๘.

ตตถ นยิทฺ อเนน ชีวิตนฺติ
 อิทฺ มม ชีวิตฺ^๑ อเนน อญาเนน
 เวฬุทานปฺปมทานาทิอเนสนาย น โหติ
 ชีวิตนิกนฺติยา อภาวโต. นานาโร
 หทยสฺส สนฺติโกติ อานาโร จ
 อานริยมาโน มคฺคผลญาณํ วีย
 หทยสฺส จิตฺตสฺส สนฺติโกโร น โหติ,
 เกวลํ ปน สชฺชุกํ ชุทาปฏิฆาตมตฺตํ
 กโรตีติ อธิปฺปาโย.

อถ วา นานาโร หทยสฺส สนฺติโกติ
 อานาโร รสตณฺหาตฺถ เม หทยสฺส
 สนฺติโก อาสตฺโต น โหติ รสตณฺหาย
 เอว อภาวโต. "สนฺติโก"ติปิ ปจฺนฺติ. โย
 หิ^๒ อานารคิทุโร ลามสกุการปฺปสุโต
 วิจฺรติ, ตสฺส อานาโร หทยสฺส สนฺติโก
 นาม^๓ อภินฺนํ มนสิกาตพฺพโต.

ในคานานัน คำว่า นยิทฺ อเนน
 ชีวิตฺ ความว่า ชีวิตของเราเนี่ย ย่อมไม่
 เป็นไปด้วย อเนสนา (การแสวงหา)
 มีการให้ไม้ไผ่และการให้ดอกไม้เป็นต้น
 โดยไม่สมควร คือโดยไม่รู้ เพราะไม่มี
 ความตั้งใจในชีวิต. บาทคาถาว่า
 นานาโร หทยสฺส สนฺติโก ความว่า
 อาหารที่เรากลืนกินเข้าไปมิได้ทำหทัย คือ
 จิตให้สงบ ดุจมรรคญาณและผลญาณ
 เลย. อธิบายว่า เพียงแต่กระทำความ
 บำบัดความหิวกระหายอย่างเดียว.

อีกนัยหนึ่ง คำว่า นานาโร หทยสฺส
 สนฺติโก ความว่า อาหารคืออวัตถุ คือ
 ความอยากในรส ไม่ทำหทัยของเรา
 ให้สงบ คือไม่ทำให้เราซึ้งอยู่ เพราะ
 ไม่มีความอยากในรสนั้นเลย. ลางอาจารย์
 กล่าวว่า "สนฺติโก" ดังนี้ก็มิ. ก็ผู้ใด
 ติดในอาหาร ย่อมเที่ยวขวบขวายในลาม
 และสักการะ อาหารของผู้้นั้น ชื่อว่า
 กระทำหทัยให้สงบ เพราะทำความใส่ใจ
 อยู่เนือง ๆ.

^๑ ส. อ. ชีวิตฺ ชีวิกา.

^๒ ส. อ. ปจฺนฺติ. คิหิ.

^๓ ส. สนฺติโก นาม.

โย ปน ปริณฺหาตาหาโร, โส ตตฺถ
 ปหีนจฺจนฺทราโค, น ตสฺสาหาโร หทยสฺส
 สนฺติเก นาม “กถํ นุ โข ลภายฺยนฺ”ติ-
 อาทิมนสิกรณสฺเสว อภาวโต ยทิ หิ
 ชีวิตนิกนฺติ อาหารรสตณฺหา จ นตฺถิ,
 อถ กสฺมา ปิณฺฑาทาย จรสฺสีติ อญฺโศคํ
 มนสิ กตฺวา อาห “อาหารภูจฺติโก
 สมฺมุสฺสโย, อิติ ทิสฺวาน จรามิ เอสนฺ”ติ.

อาหาโร โภชนํ จิตฺติ จานํ ปจฺจโย
 เอตสฺสาติ อาหารภูจฺติโก. “อาหาร-
 ปฏฺิพทฺฐวฺตฺติโก สมฺมุสฺสโย กายิ”อิตฺติ
 ทิสฺวาน เอวํ ฅตฺวา อิมมตฺถํ พุทฺธิยํ
 จเปตฺวา จรามิ เอสนํ, ภิกฺขวาปริเยสนํ
 กโรมีติ อตฺถโถ.

ปจฺจยนิมิตฺตํ กุลานิ อุปสงฺกมฺนฺโต
 ตตฺถ วนฺทนฺปุชฺนาหิ ลามสฺกกาเรหิ จ
 พชฺฌตฺติติ เอวํ มาทิสฺเสสฺ น จินฺตเตตฺตพฺพนฺติ
 ทสฺเสนฺโต “ปงฺโก”ติคาคถํ อภาสิ.
 ตสฺสตฺถโถ ยา อยํ ปจฺจยนิมิตฺตํ

ส่วนผู้ใดกำหนดรู้อาหารได้แล้ว ผู้นั้น
 ชื่อว่า ละฉันทราคะในอาหารได้แล้ว
 อาหารนั้นจึงไม่ชื่อว่าทำหทัยของเขา
 ให้สงบ เพราะไม่มีความใส่ใจว่า “เราจะ
 พึงได้มาด้วยวิธีอย่างไรหนอ”. ดังนี้
 เป็นต้นนั่นเอง. ก็ถ้าไม่มีความห่วงใยใน
 ชีวิตและความอยากในรสแห่งอาหารไซ้
 เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรท่านจึงไม่เที่ยวไป
 เพื่อบิณฑะเล่า พระเถระกระทำอนุโยคไว้
 ในใจดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า “ร่างกายจะ
 ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร เพราะเห็น
 ดังนี้ เราจึงได้เที่ยวแสวงหา”.

ชื่อว่า อาหารภูจฺติโก เพราะอรรถว่า
 อาหารคือโภชนะเป็นที่ตั้งเป็นฐานะ คือ
 เป็นปัจจัยแห่งกายนั้น. อธิบายว่า เพราะ
 เห็นคือรู้อย่างนี้ว่า “ร่างกายมีอันเป็นไป
 ได้เพราะเนื่องด้วยอาหาร” แล้วตั้งความ
 ต่อกการนี้ไว้ในพุทธิจึงเที่ยวแสวงหา คือ
 กระทำการแสวงหาภิกษาดังนี้.

พระเถระเมื่อจะแสดงว่า บุคคลไม่
 ควรคิดในบุคคลผู้เช่นกับเราอย่างนี้ว่า
 พระเถระเมื่อเข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลาย
 เพราะปัจจัยติดอยู่ในตระกูลนั้น ด้วย
 การไหว้การบูชา และด้วยลาภ และ

อุปกตตานํ ปพฺพชิตานํ กุเลสฺсу เคนวาสีสุ
 ปวตฺติสฺสตี คุณสมฺภาวนา ปุชฺชา จ,
 ยสุมา ตํ อภาวิตตฺตานํ โอสีทาปนฺนุเจเน
 มลีนภาวกรณน จ ปงฺโก กทฺทโมติ
 พุทฺธาทโย **อเวทฺยํ** อพฺภณฺณาสฺสุ
 ปเวเทสฺสุ วา, ตสุมา สา สปุริสานํ
 พนฺธาย น โหติ^๑ สกฺกาธาสา ย ปเคว
 ปหีนตฺตา.

อสปุริสฺสสุส ปน สกฺกาธาสา ทฺวิณฺณเยยฺย-
 สภาวตฺตาย ปีฟ้าชนนโต อนฺนโต ตฺทนโต
 อฺทฺทริตฺตุ อสกฺกฺณเยยฺยโต จ **สุขมํ สลฺลํ**
ทฺรพฺพหนํ. ตโต เอว เตน สกฺกาโร
 กาทฺริเสน ทฺชฺชโห ทฺรพฺพเหยฺโย ตฺสฺส
 ปหานปฺปฏิปตฺติยา ^๒อปฺปฏิปชฺชนโต,

สักการะทั้งหลาย ดังนี้ จึงได้กล่าวคาถา
 ว่า “ปงฺโก” เป็นต้น. ความของคาถานั้น
 ว่า การสรรเสริญคุณและการบูชา**นี้อันใด**
 จักเป็นไปแก่บรรพชิตทั้งหลาย ผู้เข้าไป
 เพราะเหตุปัจจัยในตระกูลทั้งหลาย
 ผู้ครองเรือน เพราะเหตุที่ปราชญ์ทั้งหลาย
 มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น พึงกล่าวพึงตรัส
 พึงประกาศการสรรเสริญคุณและการบูชา
 นั้นว่า **เปือกตม** คือโคลน เพราะ
 อรรถว่า ยังกตมที่มีได้อบรมแล้วให้จมลง
 และเพราะกระทำให้ตนเศร้าหมอง, ฉะนั้น
 การสรรเสริญคุณและการบูชานั้นย่อมไม่
 เป็นไปเพื่อเป็นพันธะของสัตว์บุรุษทั้งหลาย
 เพราะความหวังในสักการะทั้งหลาย
 ละได้แล้วก่อนเที่ยว.

ส่วนความหวังในสักการะของอสัตบุรุษ
 ชื่อว่าเป็น**ลูกศรอันละเอียด** ถอนขึ้น
 ได้โดยยาก เพราะมีสภาวะรู้ได้โดยยาก
 เพราะเกิดความเบียดเบียน เพราะ
 เสียดแทงในภายใน และเพราะไม่อาจ
 ถอนขึ้นได้ เพราะเหตุนี้แหละสักการะ

^๑ ส. อ. ตสุมา สา อาสา สปุริสานํ พุทฺธาทีนํ
 น โหติ.

^๒ ส. ปฏิปชฺชนโต สกฺกาธาสา ปหานน
 ปหีนนา โหตีติ.

สกุกการาสาปหานน ปหีน^๑ โหตีตี^๒ ตํ
 สุตวา พุราหมณเณ เถเร อภิปุสสนโน
 อโหสิ.

อันบุรุษชั่วจะได้โดยยาก คือพึงถอนขึ้น
 โดยยาก เพราะไม่ปฏิบัติเพื่อความปฏิบัติ
 ในการละสักการะนั้น บุรุษนั้นยอมเป็นผู้
 ผู้ละแล้วด้วยการละความหวังในสักการะ
 เพราะเหตุนั้น พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้ว
 เป็นผู้เลื่อมใสแล้วในพระเถระยิ่งนัก.

ปิณฑิลภการทวาชตุเถรคาถาอนุณนา
 นิฏจिता.

พรรณนาคาถาของพระปิณฑิลภการ-
 ทวาชเถระ จบ.

^๑ ม. น หีน.

^๒ ส. ปฏิปชชนโต สกุกการาสา ปหานน
 ปหีนนา โหตีตี.

๓. วลลิตตเถรคาถาพรรณนา

มกุกโฏ ปญจทวารายนุตติอาทิกา
อายสมโต วลลิตตเถรสสุ คาถา. กา
อุปปตติ? อยมปิ ปุริมพุทธเสสุ กตาทิกาโร
ตตถ ตตถ ภเว ปุณณานิ อุปจินนโต
อิโต เอกตีเส กปุเป กุลเคเห
นิพพตติตฺวา วิญญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ
เกนจิตฺเว กรรมเยน อรณฺณํ คโต ตตถ
นารทํ นาม ปจฺเจกสมฺพุทฺธํ รุกฺขมุเล
วสนุตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส นเพหิ
สาลํ กตฺวา ติเณหิ ฉาเทตฺวา อทาสิ.
จกฺกมณฺญจानญฺจสฺส โสเชตฺวา วาลุกา
โอกิริตฺวา อทาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ
สฺสรนฺโต อิมสฺมี พุทฺธูปฺปาเท สวตฺถิยํ
พฺราหฺมณมหาศาลสฺส ปตฺโต หุตฺวา
นิพพตฺติ, **वलฺลิตฺตสฺส** นามํ อโหสิ.
โส วยฺอุปฺตฺโต โยพพนฺนอุปฺตฺโต
อินฺทริยวสิโก หุตฺวา วิจฺรนฺโต กลฺยาณ-
มิตฺตสฺสคฺเคน ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา
ธมฺมํ สุตฺวา ปฏฺิลทฺธสฺสทฺโร ปพฺพชิตฺวา
วิปฺสฺสนํ ปฏฺจเปตฺวา น จิรฺสฺเสว อรหฺตฺตํ

๓. พรรณนาคาถาของ

พระวลลิตเถระ

คาถาของท่านพระวลลิตเถระมี
คำว่ **มกุกโฏ ปญจทวาราย** เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม่รูปนี้ก็ได้
สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย **สังสมบุญ**ไว้ในภพนั้น ๆ
ในกัปที่ ๓๑ แต่ภทฺรกัปนี้ บังเกิดในเรือน
แห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งไปป่า
ด้วยกรรมียกิจอย่างหนึ่ง เห็นพระปัจเจก-
สัมพุทธเจ้าพระนามว่านารทะ ในป่านั้น
กำลังประทับอยู่ที่โคนไม้ มีใจเลื่อมใส
เอาไม้้อมาทำศาลาแล้ว มุงด้วยหญ้า
ถวายเป็นที่เสวย. และชำระถากถางที่จงกรม
เกลี่ยทรายถวายเป็นที่นอน.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธูปบาทกาล
นี้มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์มหาศาล
ในกรุงสาวัตถี, ท่านมีนามว่า **วลลิตะ**.
ท่านเจริญวัยแล้วถึงความเป็นหนุ่ม เป็น
ผู้มีอินทรีย์ปราดเปรียวท่องเที่ยวไปอยู่
เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคด้วยความเกี่ยวพัน
กันฉันกัลยาณมิตร ฟังธรรมแล้วได้
ศรัทธาออกบวชแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนา

ปาปฺปณิ. เตน วุตฺตํ อปทาน^๑ :

ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น
ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“หิมวณฺตสุสาวิฑูเร
 หาริโก^๒ นาม ปพฺพโต
 สยมภู นารโท นาม
 รุกฺขมุเล วสี ตทา.

“ในที่ที่ไม้ไผ่ภูเขาหิมวันต์ มีภูเขา
 ลูกหนึ่งชื่อหาริกะ ครั้งนั้นพระสยมภู
 พระนามว่านารทะ ประทับอยู่ใกล้
 ต้นไม้.

นพ้าคาริ กริตฺวาน
 ติเณน ฉาทยี อหิ
 จงฺกมํ โสธยิตฺวาน
 สยมภูสุส อทาสหิ.

เราทำเรือนไม้้อ แล้วมุงด้วยหญ้า
 เราได้ชำระที่จงกรมถวายพระสยมภู.

เตน กมฺเมน สุกฺเตน
 เจตนาปณิธิหิ จ
 ชหิตฺวา มานุสํ เทหิ
 ตาวตีสํ อคฺจจฺหิ.

ด้วยกรรมที่ได้ทำดีแล้วนั้น และด้วย
 การตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์
 แล้ว ได้ไปสวรรคตขึ้นดาวดึงส์.

ตตฺถ เม สุกฺตํ พฺยุมหิ
 นพิกฺกุฏิกาย^๓ นิรมิตํ
 สฏฺฐิจโยชนมฺพฺพิฑุ^๔
 ตีสโยชนวิตถตฺ.

ณ ดาวดึงส์นั้น วิมานของเราสูง
 ๖๐ โยชน์ กว้าง ๓๐ โยชน์ อัน
 บุญกรรมเนรมิตขึ้นอย่างสวยงาม
 เพราะผลการสร้างกุฏิไม้้อ.

^๑ พ. ช. ๓๓/๑๓๖.

^๒ หาริโต.

^๓ ฆ. นพิกฺกุฏิกนิรมิตํ.

^๔ ฆ. สฏฺฐิจโยชนมฺพฺพิฑุ.

ยถากามปฺปวตฺติยา,^๑ อิทานิ อริยมคฺเคน
 นิคฺคหิตภาวสฺส จ วิภาวเนน อญฺญํ
 พุยากรโณโต :

ตามความปรารถนาในอารมณ์ทั้งหลาย
 มีรูปารมณ์เป็นต้น บัดนี้เมื่อท่านจะ
 พยากรณ์พระอรหันต์คุณ ด้วยการประกาศ
 ว่าท่านไม่ถูกกิเลสข่มขี่แล้ว ด้วยอริยมรรค
 จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :

๑๒๕. “มกฺกญฺ โปญฺจทวารายํ
 กุฎฺฐิกายํ ปสฺสกุชฺชีย^๒
 ทฺวารเณ อนฺนฺปริเยติ
 สมฺมญฺยนฺโต มุหํ มุหํ.

๑๒๕. “วานรเข้าไปอยู่ในกระท่อมมีประตู
 ๕ ประตู พยายามเวียนเข้าออก
 ทางประตูนั้นเนื่อง ๆ.

๑๒๖. ติฏฺฐจฺ มกฺกญฺ มา ธาวิ
 น หิ เต ตํ ยถา ปุเร
 นิคฺคหิตสฺส ปญฺญา
 เณว^๓ ทฺวารํ คมิสฺสสฺส^๔”ติ^๕
 คาถาทฺวयํ อภาสิ.

๑๒๖. จงหยุดนิ่งนะเจ้าลิง อย่าวิ่งไป
 ดังกาลก่อนเลย เราจับเจ้าไว้ได้
 ด้วยปัญญาแล้ว เจ้าจักไปไกล
 ไม่ได้อีกแล้ว”.

ตตฺถ สมฺมญฺยนฺโตติ อตฺตโน
 โลลภาเวน รุกฺขสฺส อญฺญํ สขา
 มุญฺจิตฺวา อญฺญสฺส คหณฺเนน อนเนกาวริ
 ตตฺถ รุกฺขํ จาเลนฺโต ผลฺรูปโกคฺคมกฺกญฺ^๕
 วิย เตน เตน จกฺขฺวาทิตฺทวารเณ

ในคาถานั้น บทว่า สมฺมญฺยนฺโต
 ความว่า พระเถระพยายามเคลื่อนไหว
 อยู่เนื่อง ๆ ละอารมณ์อื่นในบรรดาอารมณ์
 มีรูปเป็นต้น ถือเอาอารมณ์อย่างอื่นด้วย
 ทวารมีจักขุทวารเป็นต้น โดยไม่ให้เพื่อ

^๑ ส. อ. ยถากามปฺปวตฺตตาย.

^๒ จ. ปสฺสกุชฺชีย.

^๓ อ. เณโต.

^๔ ช. เถร. ๒๖/๒๔๘.

^๕ ส. อ. ผลฺรูปโค มกฺกญฺ.

รูปาทิอารมฺมณฺสฺ อณฺณํ มุญฺจิตฺวา
 อณฺณํ คณฺหนฺโต จิตฺตสนฺตานฺสฺ^๑
 สฺมาทานวเสน นิจุจลฺลํ จาตุ
 อปฺปทาเนน^๒ อภิกุขณฺํ สมฺภูญฺยนฺโต
 จาเลนฺโต ตสฺมีเยว รูปาทิอารมฺมณฺ
 อณฺปริวตฺตติ ยถากามํ วิจฺรติ. วตฺตมาน-
 สฺมีปฺตาย เจตฺถ วตฺตมานวจฺนํ.

เอวํ อณฺปรียนฺโต จ **ติฏฺฐ มกฺกฏ มา**
ธาวิ ตฺวํ จิตฺตมกฺกฏ อิทานิ ติฏฺฐ มา
ธาวิ, อิตฺ^๓ ปฏฺจาย เต ธาวิตฺตํ น
สฺกฺกา, ตสฺมา น หิ เต ตํ ยถา ปฺเร
ยสฺมา ตํ อตฺตภาวเคหํ ปุพฺเพ วิย น
เต เสวิตํ ปิहितทฺวารภาวโต, กิณฺจ^๔
นิคฺคหิตฺสึ ปญฺญา ย สยญฺจ อิทานิ
มคฺคปญฺญา ย กิเลสํ สขารสขาทานํ
ปาทานํ^๕ เจทเนน อจฺจนฺตีกํ นิคฺคหํ
ปตฺโตสิ. ตสฺมา เวน ทฺวํ คมิสฺสสิ
อิตฺ อตฺตภาวโต ทฺวํ ทฺุตฺติยาทิตฺตภาวํ

ตั้งอยู่ไม่หวั่นไหว ด้วยอำนาจการยึดมั่น
 จิตสันดานไว้ ดุจดังผู้เข้าไปบริโภคผลไม้
 ละกิ่งอื่นของต้นไม้จับกิ่งอื่นอีก (ละกิ่งนี้
 จับกิ่งโน้น) เขย่าวัดต้นไม้ให้ไหวอยู่ในที่
 นั้น ๆ เพราะความโลเลของตนจะนั้น
 เปลี่ยนแปลงไป เทียบไปตามความใคร่
 ในอารมณ์มีรูปเป็นต้นนั้นนั่นเอง. ก็ใน
 คำว่า สมฺภูญฺยนฺโต นี้ เป็นวัตตมานา-
 วิภัตติ เพราะใกล้ต่อปัจจุบันกาล.

อนึ่ง ข้อว่า จงหยุดนิ่งนะเจ้าลึงอย่า
 พล่านไปเลย ดูกรลึง คือจิตเจ้าเวียนไป
 อยู่อย่างนี้ บัดนี้เจ้าจงหยุดก่อน อย่า
 เล่นไป, คือตั้งแต่บัดนี้ไป เราไม่อาจ
 ให้เจ้าพล่านไป (อีก) เพราะเจ้าจะ
 ไม่อาจเล่นได้ เหมือนในกาลก่อน
 เหตุเพราะเจ้าจะไม่ได้เสพเรือนคืออตฺตภา
 นั้นดูจในกาลก่อน เพราะเราปิดทวาร
 เสียแล้ว, ข้อว่า เราจับเจ้าได้ด้วย
 ปัญญาแล้ว คือก็บัดนี้ เจ้าอันเราให้ถึง
 การชมอย่างล่งสงวนแล้วด้วยการตัดเท้า

^๑ ม. จิตฺตสนฺตานํ.

^๒ ส. อ. อปฺปโหนฺโต

^๓ ม. อิตฺว.

^๔ ส. อ. กิณฺจ.

^๕ ส. อ. หิ อฺปาทานานํ.

เนว คมิสฺสสิ ยาวจริมกจิตฺต^๑ เอว เต
 คมนนฺติ ทสฺเสติ. “เนโต ทูรฺน”ติปิ ปาโง,
 โส เอวตฺถ.

(อุปาทาน) กล่าวคือกิเลสमार อภิสังขาร-
 มาร ด้วยมรรคปัญญาด้วยตนเอง. เพราะ
 ฉะนั้น เจ้าจักไปไกลไม่ได้อีกแล้ว
 คือเจ้าจักไปไกลจากอัตภาพนี้ สู่อัตภาพ
 ที่สองเป็นต้น ไม่ได้ทีเดียว คือเจ้าจะ
 ไปได้เท่าจริมกจิตเท่านั้นเอง พระเถระ
 แสดงไว้ดังนี้. ปาฐะว่า “เนโต ทูรฺ” ดังนี้
 ก็มีเนื้อความเช่นนั้นแหละ.

วลฺลियตฺถเระคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวัลลियเถระ จบ.

^๑ ส. ยาวจริมกจิตฺตา.

๔. คงคาตรียตุเถรคาถา-

วณฺณนา

ติณฺณํ เม ตาลปตฺตानนฺติอาทิกา
อายุสมโต คงคาตรียตุเถรสฺส คาถา. กา
อุปฺปตฺติ? อัยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต
กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญตฺติ
ปตฺโต สาสเน อภิปุสฺสนุโน หุตฺวา
ภิกฺขุสํฆสฺส ปานียมทาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลก
นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุณฺณานิ
กตฺวา เทวมนุสฺสเสสฺส สัสนฺโต อิมสฺมี
พฺพุทฺธปุปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตฺตรสฺส
คหปติสฺส ปตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ,
“ทตฺโต”ติสฺส นามํ อโหสิ.

โส วยฺยปตฺโต สมฺราวาสํ วสนฺโต
อคมนียญฺจานนํ อชานิตฺวา วิตีกุภมํ
กตฺวา ปุณ อคมนียญฺจานนํ ฌตฺวา
สัเวคชาโต ปพฺพชิตฺวา ตํ กมฺมํ
ชิตฺตุจิตฺวา ลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
ปัสสูกุลจิวํ ฉวสิตฺตสทิสํ มตฺติกาปตฺตญฺจ
คเหตุวา คงคาตรีเร ตีหิ ตาลปตฺเตหิ
กุกฺกํ กตฺวา วิหาสิ, เตเนวสฺส
คงคาตรีโยติ สมณฺญา อโหสิ.

๕. พรรณนาคาถาของ

พระคังคาตรียเถระ

คาถาของท่านพระคงคาตรียเถระ
มีคำว่า ติณฺณํ เม ตาลปตฺตานิ
เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินมาว่า
พระเถระรูปนี้ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค
พระนามว่า ปทุมุตฺตระ บังเกิดในเรือน
แห่งตระกูล รู้ความแล้วเป็นผู้เลื่อมใส
ในศาสนาได้ถวายน้ำดื่มแด่พระภิกษุสงฆ์.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก
กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ ครั้นพฺพุทฺธปุปาเทกาลนี้
มาบังเกิดเป็นบุตรของคฤหบดีคนหนึ่ง
ในกรุงสาวัตถี. ท่านมีนามว่า “ทตฺตะ”.

ท่านเจริญวัยแล้วอยู่ครองเรือน ไม่รู้จัก
ว่าที่เป็นอคมนียฐาน จึงกระทำการ
ก้าวล่วง ต่อมาจึงรู้ว่าที่เป็นอคมนียฐาน
เกิดความสังเวช จึงออกบวช เกลียด
กรรมนั้นปฏิบัติลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
และบาตรดินเหมือนที่เขารดศพเอาใบตาล
๓ ใบ ทำเป็นกระท่อมน้อยอยู่ ณ ฝั่ง
แม่น้ำคงคา. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงมี
สมัญญาว่า คังคาตรียะ.

โส "อรหตุตฺ อปฺปตฺวา น เกนจิ
 สลฺลปิสฺสามิ"^๑ติ จิตฺตํ อธิฏฺฐาย ปจฺมํ
 สํวจฺจเร ตฺถนุหิฏฺโถ วจีเภทํ อกโรนุโตว
 วิหาสิ. ทฺตฺติเย สํวจฺจเร โคจรคาม
 อณฺเฏตฺราย อิตฺถิยา "มุโค นุ โข โน"^๒ติ
 วิมฺบิสฺตฺกามา ย ปตฺเต ชีรํ อาสิญฺจนฺตฺติยา
 หตฺถวิกาเร กเตปิ โอิกิริเต "อลฺลํ ภคินี"^๓ติ
 วาจํ นิจฺจเร."^๑ ตตฺติเย ปน สํวจฺจเร
 อนฺตรวสุเสว สมฺภวนฺโต วายมนฺโต
 อรหตุตฺ ปาปฺปณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๒
 :

ท่านตั้งจิตไว้ว่า "เรายังไม่บรรลุพระอรหัต
 จะไม่เจรจากับใคร ๆ" ดังนี้ จึงเป็น
 ผู้นิ่งอยู่ปีหนึ่ง(แรก) ไม่กระทำวจีเภทเลย
 อยู่. ในปีที่ ๒ เมื่อหญิงคนหนึ่งเท่านั้นม
 ลงในบาตรเพราะใคร่จะทดลองว่า "ภิกษุ
 นี้เป็นไปหรือมิใช่" แม้กระทำหัตถวิการ
 แล้วเกลี้ยลงในบ้านโคจรคาม ท่านจึง
 เปล่งวาจาว่า "อลฺลํ ภคินี" (พอละ
 น้องหญิง). แต่ในปีที่ ๓ ท่านพยายาม
 เพียรอยู่จึงบรรลุพระอรหัตในระหว่าง
 พรรชานั้นเอง. เหตุนั้นท่านจึงกล่าวไว้
 ในอปทานว่า :

"ปทุมุตฺตรพฺพุตฺตส
 ภิกฺขุสฺสเม อนฺตฺตเร
 ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
 ปานิสฺมฏฺ อปุรีย."^๓
 ปพฺพตฺคฺเค ทุมคฺเค วา
 อากาเส วาถ ภูมียํ
 ยทา ปานี ยมิจฺจามิ
 จิปฺปี นิพฺพตฺเตเต มม.

"เรามีจิตเลื่อมใสมีใจใสมนัส ใน
 ภิกษุสงฆ์ ผู้ยอดเยี่ยมของพระ
 พุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ จึง
 ได้ตักน้ำใสหม้อน้ำฉันจนเต็ม".

ในเวลาที่เราต้องการน้ำ จะเป็นยอด
 ภูเขา ยอดไม้ ในอากาศหรือ
 พื้นดิน น้ำย่อมเกิดแก่เราทันที.

^๑ ส. วาจา นิจฺจาริตา.

^๒ พ. อ. ๓๓/๑๓๑.

^๓ ฉ. ปานิสฺมฏฺปุรีย.

สตสหสฺสึโต กปุเป
 ยํ ทานมทที ตทา
 ทุคฺคตี นานิกานามิ
 ทกทานสฺสึทํ ผลํ.

กิลเสสา ฉมาปีตา มยฺหํ
 ๗เปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา^๑ อตฺตโน
 ปุพฺพภาคปฏิปตฺติยา วิภาวนมฺุเขน
 อญฺญํ พุยากโรนุโต :

๑๒๗. "ติณฺณํ เม ตาลปตฺตานํ
 คงฺคาตีเร กุฏี กตา
 ฉวสิตฺโตว เม ปตฺโต
 ปัสฺสูกุลญฺจ จีวรํ.

๑๒๘. ทฺวินฺนํ อนฺตรวสฺसानํ
 เอกวาจา เม ภาสิตา
 ตติเย อนฺตรวสฺสมฺหิ
 ตโมกฺขนฺโธ ปทาลิโต"ติ^๒

คาถาทุวยํ อภาสิ.

ในกับที่แสนกับแต่ภัทธกัปนี เราได้
 ให้ทานใด ในกาลนั้น ด้วยทานนั้น
 เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่ง
 การให้น้ำเป็นทาน.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
 จะพยากรณ์พระอรหัตคุณ โดยการ
 ประกาศความปฏิบัติอันเป็นบุพภาคของตน
 เป็นสำคัญ จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถา
 ว่าดังนี้ :

๑๒๗. "เราทำกระท่อมด้วยใบตาล ๓ ใบ
 ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ภาตรของเรา
 เหมือนดังหม้อสำหรับต้กน้ำรดศพ
 และจีวรของเราเป็นดังผ้าคลุมฝุ่น.

๑๒๘. ในระหว่าง ๒ พรรษา เราพูดเพียง
 คำเดียวเท่านั้น ในภายในพรรษา
 ที่ ๓ เราทำลายกองความมืดคือ
 อวิชชาได้แล้ว.

^๑ ฉ. อรหา ปน หุตฺวา.

^๒ พุ. เถร. ๒๖/๒๘๘.

ตตถ ตินฺณํ เม ตาลปตฺตานํ
 คฺงคาคีเร กุฏี กตาคี ตาลรุกฺขโต
 ปตฺเตหิ ตีหิ ตาลปณฺเณหิ มยฺหํ
 วสุสฺสนปริหรณตฺถํ^๑ คฺงคาย นทียา ตีเร
 กุฏีกา กตา. เตน อตฺตโน เสนาสน-
 สนฺโตสํ ทสฺเสติ. วุตฺตํ หิ ธมฺมเสนา-
 ปตฺตินา :

ในคาถานั้น คำว่า เราสร้าง
 กระถ่อมด้วยใบตาล ๓ ใบที่ริมฝั่ง
 แม่น้ำคงคา ความว่า เราทำกระถ่อม
 น้อยไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ด้วยใบตาล
 ๓ ใบที่ตักจากต้นตาลเพื่อบังเวลาฝนตก.
 พระเถระแสดงถึงความสันโดษ ด้วย
 เสนาสนะของตน ด้วยคำนั้น. สมดัง
 พระธรรมเสนาบดีกล่าวไว้ว่า :

“ปลฺลงฺเกน นิสินฺนุสฺส
 ชนฺณุเก นากิวสุสฺสตี^๒
 อลํ ผาสุวิหาราย
 ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน”ติ.^๓

“การนั่งขัดสมาธิชั้นเข้า นับว่าพอ
 เป็นการอยู่สบาย ของภิกษุผู้มีใจ
 เด็ดเดี่ยว” ดังนี้.

“ตาลปตฺตีนนุ”ติปิ ปาโจ, โส
 เอวตฺถ. จวสิตฺโตว เม ปตฺโตติ มยฺหํ
 ปตฺโต จวสิตฺตสฺสทิสฺโส, มตานํ ชีรเสวน-
 กุณฺทสฺสทิสฺสตี^๔ อตฺถ. ปัสฺสุกฺลญฺจ จีวรญฺติ
 จีวรญฺจ เม อนฺตรมคฺคสุสานาทีสุ
 จฑฺฑิตานนฺตเกหิ^๕ กตํ ปัสฺสุกฺลํ. ปททฺวเยน
 ปริกฺขารสนฺโตสํ ทสฺเสติ.

ปาฐะว่า “ตาลปตฺตีนํ” ก็มี, ความ
 ก็อย่างนั้นแหละ. บาทคาถาว่า จวสิตฺโตว
 เม ปตฺโต ความว่า บาทรของเรา
 เหมือนที่รดศพ หมายความว่า ดุจ
 หม้อใส่ขนมแก่คนตายแล้ว. บาทคาถาว่า
 ปัสฺสุกฺลญฺจ จีวรํ ได้แก่จีวร คือผ้า
 บังสกุลที่เรากระทำด้วยผ้าที่ไม่มีเจ้าของ

^๑ ส. วสุสานํ ปริหรณตฺถํ.

^๒ ส. อ. ม. นาคิวสุสฺสตี.

^๓ ข. เถร. ๒๖/๔๐๑, มิลินฺท. ๔๗๒.

^๔ อ. ...กุณฺทสฺสทิสฺส.

^๕ ส. อ. ม. อนฺตรามคฺค.

^๖ ส. อ. จฑฺฑิตานนฺตเกหิ

ทวิณฺณํ อนุตฺตวสุสฺสานนฺติ ทวีสุ
 อนุตฺตวสุเสสุ, ปพฺพชิตฺโต อรหตฺต-
 มปฺปตฺตสํวจฺจเรสุ. เอกวาจา เม
 ภาสิตาติ เอกา “อลํ ภคินี”ติ
 ชีรปฏิกฺเขปวาจา เอว มยา วุตฺตา,
 อญฺเญ ตตฺถ วจีเภาโท นาโหสิ. เตน
 อุกฺกัสมคฺติ กายวจีสมฺมํ ทสุเสติ. ตติเย
 อนุตฺตวสุสมฺมํหิติ ตติยสุส สํวจฺจวสุส
 อพฺภนฺตเร, ตสมฺมํ อปริปฺนฺณเณเยว.
 ตโมกฺขนุโร ปทาลิโตติ อคฺคมคฺเคน
 ตโมกฺขนุโร ภินฺโน, อวิชฺชานุสโย
 สมฺมุจฺฉินฺโนติ อตฺถ. เตน ตเทกฺกฺจตาย
 สพฺพกิเลสํ อนุวเสสฺสปฺปหานํ วทติ.

คฺงคาคีรียตฺถเระคาคาถาวณฺณนา

นิฏฺฐิตา.

ที่เขาทิ้งในที่มีระหว่างทางและป่าช้าเป็นต้น.
 พระเถระแสดงความสันโดษด้วยบริวาร
 ด้วยบททั้ง ๒.

บาทคาถาว่า ทวิณฺณํ อนุตฺต-
 วสุสฺสานํ ความว่า ในระหว่างปีทั้งหลาย
 สอง, คือในปีที่ท่านบรรลุพระอรหัต
 แต่ออกบวช. คำว่า เรากล่าววาจา
 ครั้งเดียว คือเรากล่าวคำปฏิเสชน้ำนม
 ครั้งเดียวว่า “พอละน้องหญิง” ดังนี้,
 ในที่นั้นไม่ได้เปล่งวจีอื่น. พระเถระแสดง
 การสํารวมกายและวาจาอย่างอุกฤษฏ์
 ด้วยคำนั้น. บาทคาถาว่า ตติเย
 อนุตฺตวสุสมฺมํหิ ความว่า ภายในปี
 ที่สาม, คือปีที่สามนั้นยังไม่ครบทีเดียว.
 บาทคาถาว่า ตโมกฺขนุโร ปทาลิโต
 ความว่า ทำลายกองมืดด้วยมรรคอันเลิศ
 แล้ว, หมายความว่า ถอนอวิชชานุสัยได้
 เด็ดขาดแล้ว. พระเถระกล่าวถึงการละ
 กิเลสทั้งสิ้นได้ มิได้มีส่วนเหลือโดยเป็น
 กิเลสที่ตั้งอยู่เป็นอันเดียวกันกับอวิชชา-
 นุสัยนั้น. ด้วยบาท คาถาว่า ตโมกฺขนุโร
 ปทาลิโต นั้น.

พรรณนาคาถาของพระคังคาคีรียเถระ

จบ.

๕. อภินตฺเถรคาถาญาณนา

อปี เจ โหติ เตวิชฺโชติอาทิกา
อายุสมโต อชินตฺเถรสฺส คาถา. กา
อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพฺพุตฺเตสฺส
กตาทิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุณฺณานิ
อุปจฺฉินฺนโต พุทฺธสฺสญฺเอย โลกเก กุลเคเห
นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เกนจิเทว
กรรมเยน อรญฺญํ คโต ตตฺถ สฺวจินฺติตฺตํ
นาม ปจฺเจกสมฺพฺพุตฺธํ อาพาธเณ ปีพิตํ
นิสินฺนํ ทิสฺวา อุปลงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา
ภาสชฺชตฺถาย^๑ ปสนฺนมานโส สมฺมณฺฑํ
อทาสี.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลก
นิพฺพตฺติตฺวา อปรารฺปี ปุณฺณานิ กตฺวา
สุคตีสฺสเยว สํสรฺนฺโต อิมสฺมี พุทฺธูปฺปาเท
สาวตฺถิยํ อญฺเจตฺรสฺส ทลิตฺทพฺพรามณฺสฺส
เคเห ปฏฺิสนฺธิ คณฺหิ. ตํ วิชายนฺกาเล
อชินจฺมฺเมน สมฺปฏฺิจฺฉิสฺส. เตนสฺส
อชินเตว นามํ อภิสฺส.

๕. พรรณนาคาถาของ

พระอภินเถระ

คาถาของท่านพระอชินเถระมีคำว่
อปี เจ โหติ เตวิชฺโช เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย ส่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เมื่อ
ครั้งโลกว่างจากพระพุทธเจ้า บังเกิดใน
เรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้วไปป่าด้วย
กรรมกิจอย่างหนึ่ง เห็นพระปัจเจกพุทธ-
เจ้าพระนามว่าสุจินติตะ ประทับถูก
อาพาธบีบคั้นอยู่ที่นั่น จึงเข้าไปหา
นมัสการแล้ว มีใจเลื่อมใส ได้ถวาย
ขี้ตะกอนเปรียงหม้อหนึ่งเพื่อเป็นเภสัช.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก
กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่แต่ใน
สุคติเท่านั้น ครั้นพุทธอุบัติกาลนี้ จึงมา
ถือปฏิสนธิในเรือนพราหมณ์เชื้อสายคนหนึ่งใน
กรุงสาวัตถี. ในขณะที่คลอด พวกญาติ
เอาหนึ่งเสื่อรองรับ. ด้วยเหตุนี้พวกญาติ
จึงตั้งชื่อของท่านว่าอชินะ นั่นเอง.

^๑ ม. ภาสชฺชํ ทตฺวา.

โส โภคส์วตตนิยสฺส กมฺมสฺส อกตตฺตา
 ทลิตฺทกฺกุเล นิพฺพตฺโต วยปฺปตฺโตปิ
 อปฺปนฺนปานโภชนิ หุตฺวา วิจฺรฺนฺโต
 เซตวนปฏิกฺคฺหณฺเน พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา
 ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปฺสฺสนาย
 กมฺมํ กโรนฺโต น จิรฺสฺเสว ฉพฺภิณฺโณ
 อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๑ :

ท่านเกิดในตระกูลเข็ญใจ . เพราะไม่ได้
 กระทำกรรมที่จะให้มีโภคะเป็นไปไว้ แม้
 เจริญวัยแล้ว ก็มีข้าวน้ำไม่เต็มที่ท้องเที่ยว
 ไป เห็นพุทธานุภาพ ในตอนรับพระวิหาร
 เขตวันได้ศรัทธาจึงออกบวช บำเพ็ญ
 วิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็ได้
 อภิญญา ๖ แล้ว. ด้วยเหตุนี้ท่านจึง
 กล่าวไว้ในอปทานว่า :

"สุจินฺติตํ ภควนฺตํ
 โลกเชฏฺจํ นราสภํ
 อฺปวิภูจํ มหารณฺณํ
 วาตาพาเรน ปิพิตํ.

"พระผู้มีพระภาคผู้มีเหตุอันทรงดำริ
 ดีแล้ว เป็นเชษฐบุรุษของโลก
 ประเสริฐกว่านรชน เสด็จเข้าไปสู่
 ป่าใหญ่ ถูกอาพาธอันเกิดแต่ลม
 เปียดเบียน.

ทิสฺวา จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
 สมฺมณฺฑํ อฺปานยิ^๒
 กตตฺตา อปจิตตฺตา จ
 คงฺคา ภาคีรสิ อยิ.^๓

เราเห็นแล้วจึงทำจิตให้เลื่อมใส เอา
 น้ำขี้ตะกอนเปรียง เข้าไปถวาย
 เพราะเราได้กระทำกุศลกรรม และ
 ได้บูชาพระพุทธเจ้าเนื่องๆ แม่น้ำ
 คงคาชื่อภาคีระสินี.

มหาสมฺมุตฺตา จตฺตาริ
 สมฺติ สมฺปชฺชเร มม

มหาสมุททั้ง ๔ และพื้นปฐพีที่
 นากลับ ซึ่งจะประมาณมิได้ นับ

^๑ ขุ. อ. ๓๓/๓๒.

^๒ ฉ. สมตมณฺฑมฺปานยิ, ส. อฺปาทายิ.

^๓ ฉ. กตตฺตา อาจิตตฺตา จ คงฺคา ภาคีรสิ อยิ,
 ส. ภาวิตตฺตา จ, ตํ เม ภาคีรสิ วิย.

อญญจ ปจวี โฆรา
 อปุปมาณา อสงขิยา.

ไม่ถ้วนนี้ ย่อมสำเร็จเป็นเปรียงขึ้น
 ได้สำหรับเรา.

มม สงกปุปมญญา
 ภาเต^๑ มธฺสกุกรา
 จตฺตทิสสา^๒ อิเม รุกฺขา
 ปาทปา ธรณีนฺหา.

น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด ดังจะรู้ความ
 ดำริของเราเกิดขึ้น ต้นไม้ที่งอกขึ้น
 แต่แผ่นดินในทิศทั้ง ๔.

มม สงกปุปมญญา
 กปุปรุกฺขา ภวนฺติ เต
 ปญฺญาสกุขตฺตํ เทวีนฺโท
 เทวราชฺชฌการยิ.

ดังจะรู้ความดำริของเรา ย่อมเกิด
 เป็นต้นกัลปพฤษภขึ้น เราได้เป็น
 จอมเทวดา เสวยราชสมบัติใน
 เทวโลก ๕๐ ครั้ง.

เอกปญฺญาสกุขตฺตญฺจ
 จกฺกวตฺตี อโหสฺหิ
 ปเทสราชฺช วิปฺลํ
 คณฺนาโต อสงฺขยิ.^๓

ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๑ ครั้ง
 ได้เป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพบูรณ์
 โดยคณนานับไม่ถ้วน.

จตฺนวุเต อิตฺเต^๔ กปุเป
 ยํ ทานมทฺที ตทา
 ทุคฺคตี นาภิขานามิ
 มตฺมณฺุทสฺสีทํ ผลิ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ให้
 ทานใด ในกาลนั้น เราไม่รู้จักทุกคติ
 เลย นี่เป็นผลแห่งขี้ตะกอนเปรียง.

^๑ ส. ภวนฺติ.
^๒ ฉ. จาตฺตทิสสา.
^๓ ฉ. อสงฺขยิ.
^๔ ฉ. จตฺนวุติโต.

กิเลสา ฌาปีตา มยหิ
 ๗เปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนุ"ติ.

อหตุตํ ปน ปตฺวาปี ปุริมกมฺม-
 นิสุสนฺทนฺ อปฺปลาภี อปฺปญฺญาโตว
 อโหสิ. อุตฺเทศภตฺตสลากภตฺตานิปี
 ลามกาเนว ปาปฺพนฺติ. กมฺมผลเนว จ
 นํ ปุณฺณชฺชา ภิกฺขุ สามเณรา จ
 "อปฺปญฺญาโต"ติ อวมญฺญนฺติ. เถโร
 เต ภิกฺขุ สํเวชนฺโต :

๑๒๙. "อปี เจ .โหติ เตวิชฺโช
 มจฺจุหยาปี อนาสโว
 อปฺปญฺญาโตติ นํ พาลา
 อวชานนฺติ อชานตา."^๑

๑๓๐. โย จ โข อนฺนปานสฺส
 ลากี โหตีธ ปุคฺคโล
 ปาปธมฺโมปี เจ โหติ
 โส เนสํ โหติ สกุกโต"ติ^๒
 คาถาทฺวํ อภาสี.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ๗๗
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็แม้ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว
 ก็ยังเป็นผู้มีลาภน้อย ไม่มีใครรู้จัก เพราะ
 ผลของกรรมในปางก่อน รับแต่อุทเทสภัต
 สลากภัตที่เลวๆ เท่านั้น. อนึ่ง ด้วยผล
 แห่งกรรมนั่นเอง ภิกษุและสามเณรที่เป็น
 ปุณฺณชฺชา ย่อมดูหมิ่นท่านว่า "ไม่มีชื่อเสียง"
 พระเถระเมื่อจะยังภิกษุและสามเณร
 เหล่านั้นให้สลดใจ จึงได้ภาษิตคาถา ๒
 คาถาไว้ว่า :

๑๒๙. "ถึงแม้บุคคลจะมีวิชา ๓ ละ
 มัจจุราชแล้วเป็นผู้หาอาสวะมิได้
 คนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่มีความรู้
 ก็ย่อมดูหมิ่นบุคคลนั้นว่า เป็นผู้
 ไม่มีชื่อเสียง.

๑๓๐. ส่วนบุคคลใดในโลกนี้ เป็นผู้ได้
 ข้าวและน้ำ ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะ
 เป็นผู้ชั่วช้าเลวทราม ก็เป็นที่
 สกฺการะนับถือ ของคนพาล
 ทั้งหมด.

^๑ โป. อชานกา.

^๒ ชุ. เถร. ๒๖/๒๘๘.

ตตถ อปีติ สมภาวเน นิปาโต.
เจติ ปริกปฺปนเน. โหติติ ภวติ. ติสฺโส
วิชฺชา เอตฺตสฺสาติ เตวิชฺโช. มจฺจุํ ปชหตีติ
มจฺจุหยาเย. กามาสวาทีนํ อภาเวเน
อนาสโว.

อิทํ วุตฺตํ โหติ : ทิพฺพจกฺขุญาณํ
ปฺพเพนิวาสญาณํ อาสวฺกขยญาณนฺตฺติ
อิมาสํ ติสฺสนนฺนํ วิชฺชานํ อธิคตตฺตฺตา
เตวิชฺโช ตโต เอว สพฺพโส กามาสวาทีนํ
ปริกฺขีณตฺตฺตา อนาสโว อายตี
ปฺนพฺภวสฺส อคฺคฺชนโต มรณภาเวเน
มจฺจุหยาเย ยทิปิ โหติ, เอวํ สนฺนเตปิ
อปฺปญฺญาโตติ นํ พาลา อวชานนฺตฺติ
ยสฺสตฺถาย กุลปฺตฺตฺตา สมฺมเทว
อคารสฺมา อนาคาริเยํ ปพฺพชฺชนฺตฺติ ตํ
สทตฺตํ อนุปาปฺพนิตฺตฺวา จิตฺมฺปิ นํ
อฺตฺตมํ ปริสํ “ธฺตฺวาเท พหุสฺสุโต
ธมฺมกฺกโก”ติ อฺปฺปนฺนลาภสฺส^๑ อภาวโต
“น ปญฺญาโต น ปากฺโก”ติ พาลา
ทุมฺเมธปฺคฺคฺลา อวชานนฺตฺติ, กสฺมา ?

ศัพท์ว่า อปี ในคานานั้นเป็น
นิบาต ใช้ในความสรรเสริญ. ศัพท์ว่า
เจ ใช้ในความปริกัป. บทว่า โหติ
ได้แก่ย่ออมมี. วิชชา ๓ ของภิกษุนี้มีอยู่
เหตุนี้ภิกษุนั้นชื่อว่าผู้มีวิชา ๓. ผู้ใด
ย่ออมละมัจจุได้ ผู้นั้นชื่อว่ามัจจุหยาเย
(ผู้ละมัจจุ). ชื่อว่า ผู้หาอัสวะมิได้
เพราะไม่มีกามาสวะเป็นต้น.

มีอธิบายดังต่อไปนี้ : ภิกษุชื่อว่าผู้มี
วิชา ๓ เพราะได้บรรลุวิชา ๓ เหล่านี้
คือ ทิพจักขุญาณ ปุพเพนิวาสญาณ
อัสวักขยญาณ ชื่อว่าผู้หาอัสวะมิได้
เพราะสิ้นกามาสวะเป็นต้น แล้วโดย
ประการทั้งปวง แต่กาลที่บรรลุวิชา ๓
แล้วนั้นแหละ ชื่อว่า ผู้ละมัจจุได้ เพราะ
ไม่มีมรณะโดยไม่ต้องถือเอาภพใหม่ต่อไป
แม้โดยแท้, แม้ถึงอย่างนั้น ชนพาล
ทั้งหลาย ยังดูหมิ่นภิกษุนั้นว่า เป็น
ผู้ไม่มีชื่อเสียง คือคนพาลทั้งหลาย คือ
บุคคลผู้มีปัญญาทราวม ย่อมดูหมิ่นบุรุษ
ผู้อุดมนั้น แม้ผู้บรรลุประโยชน์ของตนนั้น
โดยลำดับ แล้วดำรงอยู่อย่างที่ถูกบุตร
ทั้งหลายออกบวชไม่มีเหี่ยวเรื้อนจากเรื้อน

^๑ ม. อฺปฺปชฺชนลาภสฺส.

อชานตา อชานนการณา คุณานัน
อชานนเมว^๑ ตตถ การณนุติ ทสฺเสติ.

โดยชอบ เพื่อประโยชน์ใดว่า "เป็นผู้ไม่มี
ชื่อเสียง เป็นผู้ไม่ปรากฏ" เพราะไม่มีลาภ
ที่เกิดขึ้น เพราะคิดว่า "เป็นผู้มีวาทีอัน
กำจัดแล้ว เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก"
ดังนี้. เพราะเหตุไร? พระเถระแสดงว่า
เพราะความไม่รู้ คือเพราะเหตุที่ไม่รู้
คือความไม่รู้คุณทั้งหลายนั้นเอง เป็นเหตุ
ในข้อนั้น.

ยถา จ คุณานัน อชานนโต พาลา
ลามครุทาย สมภาวนียมปิ อวชานนุติ,
เอว^๒ คุณานัน อชานนโต ลามครุทาย
เอว^๒ อวชานิตพพมปิ สมภาวเนตตีติ
ทสฺเสนโต ทุตฺติยํ คาคํ อาน. ตตถ โยติ
อนิยมวจนัน. จ-สทฺโท พุยติเรเก. เตน
ยถาวุตตปฺบุคคลโต อิมสฺส ปฺบุคคลสฺส
วฺจฺจมานันเยว วิเสสํ ชเนติ. โชติ
อวธารณ.

เหมือนอย่างว่า คนพาลผู้ไม่รู้คุณ
ทั้งหลาย ก็ย่อมดูหมิ่นแม้ผู้ที่ควรสรรเสริญ
เพราะความเป็นผู้หนักในลาภ ฉันทใด,
บุคคลเมื่อไม่รู้คุณทั้งหลาย ก็ย่อมยกย่อง
แม้บุคคลที่ควรดูหมิ่นเช่นนี้ได้เหมือนกัน
ฉันนั้น. พระเถระเมื่อแสดงด้วยประการ
ดังนี้จึงได้กล่าวคาถาที่ ๒. ในคาถาที่ ๒
นั้น บทว่า โย เป็นคำไม่กำหนดแน่นอน.
จ-ศัพท์ใช้ในคำที่กล่าวเกิน, พระเถระ
ย่อมยังคุณวิเศษที่กำลังกล่าวอยู่นั้นเทียว
ให้เกิดแก่บุคคลนี้จากบุคคลตามที่กล่าว
แล้วด้วย จ-ศัพท์นั้น. ศัพท์ว่า โช ใช้ใน
อวธารณะ.

^๑ ม. อชานตา คุณานัน อชานนเมว.

^๒ ม. อคุณานัน.

อนุนปานสฺสชาติ นิตฺตฺสนมตฺตํ. ลากฺกิตฺติ
 ลากฺวา. อิตฺตํ อิมสฺสมี โลกํ.
 ชรามรณํหิ ตสฺส ตสฺส สตฺตาวาสสฺส
 ปุรณโต คลนโต จ ปุคฺคโล.
 ปาปธมฺโมติ ลามกธมฺโม. อยญฺเเหตุถ
 อตฺถ : โย ปน ปุคฺคโล จีวรํหิ-
 ปจฺจยมตฺตสฺสเสว ลากฺกิตฺติ. น
 ฌานาถิณํ, โส ปาปิจฺจตฺตาย ทุสฺสสิลภาเว
 หีนธมฺโมปิ สมานอ อิตฺ อิมสฺสมี โลกํ
 พาลานํ ลากฺครุตฺตาย สกุกโต ครุกโต
 โหตีติ.

บทว่า อนุนปานสฺส เป็นเพียงตัวอย่าง.
 บทว่า ลากฺกิตฺติ ได้แก่ผู้มีลาภ. ศัพท์ว่า
 อิตฺ ความว่า ในโลกนี้. ชื่อว่าบุคคล
 เพราะอันเต็มและเคลื่อนไปแต่สัตตาวาส
 นั้น ๆ ด้วยชราและมรณะ. บทว่า
 ปาปธมฺโม ได้แก่ธรรมอันลามก ใน
 คาถานี้มีอรรถดังต่อไปนี้ : ก็บุคคลใด
 เป็นผู้ได้วัตถุ มาตรการบ้างจมีจีวรเป็นต้น,
 มิใช่ฌานเป็นต้น, บุคคลนั้นแม้เป็นผู้มี
 ธรรมอันเลว โดยความเป็นผู้ทุศีล เพราะ
 มีความปรารถนาลามกมีอยู่ ก็เป็นผู้อัน
 บุคคลสักการะเคารพของคนพาลทั้งหลาย
 ในโลกนี้ เพราะเป็นผู้หนักในลาภดังนี้แล.

อชินตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอชินเถระ จบ.

๖. เมพชินตฺเถรคาถาภาวณฺณา

ยทาหิ ฌมฺมมสฺสเสสินฺฺติอาทิกา
อายสุมโต เมพชินตฺเถรสฺส คาถา.
กา อฺปฺปตฺติ? อยมฺปิ บุริมพฺพุตฺเตสฺส
กตาทิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุณฺณานิ
อฺปฺจินฺนุโต สฺสเมธสฺส ภควโต กาลे
กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญญุตฺติ ปตฺโต
เอกทิวสฺส ภควนฺตฺติ ปิณฺฑทาย คจฺจนฺตฺติ
ทิสฺวา ปสนฺนมานสเ อมรฺ อามิทมลฺล^๑
อทาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสฺส
สฺสสรฺนุโต อิมสฺมี พุทฺธปฺปาเท พาราณสียํ
ชตฺตียกุลे นิพฺพตฺติตฺวา เมพชินฺติ
ลทฺธนาโม วิชฺชาสิปฺเปสฺส นิปฺพตฺติ คโต
ปณฺฺทิตโต พฺยตฺโต ทิสฺส ปากโฏ
อโหสิ. โส ภควติ พาราณสียํ
อิสฺปิตเน วิหรนฺเต วิหารํ คนฺตฺวา
สตุถารํ อฺปสงฺกมิตฺวา ฌมฺมํ สุตฺวา
ปฏฺิลทฺธสฺสทฺธเ ปพฺพชิตฺวา วิปฺสฺสนํ

^๑ ไป อโมรผล.

๖. พรรณนาคาถาของ

พระเมพชินเถระ

คาถาของท่านพระเมพชินเถระมี
คำว่า ยทาหิ ฌมฺมมสฺสเสสินฺฺติ เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็มี
อธิการอันได้กระทำไว้ในพระพุทธเจ้าใน
ปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพ
นั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าสฺสเมธ บังเกิดในเรือนแห่ง
ตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มี
พระภาคกำลังทรงดำเนินบิณฑบาตอยู่
มีใจเลื่อมใสได้ถวายผลอามิตะ^๑ อันมี
รสหวาน.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทฺธป-
บาทกาลนี้ มาบังเกิดในชตฺตียตระกูล
ณ กรุงพาราณสี ได้นามว่าเมพชินะ
เรียนจบในวิชาศิลปะแล้วเป็นบัณฑิตฉลาด
ปรากฏไปในทิศทั้งหลาย. ครั้งพระผู้มี
พระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอิสฺปิตนะ
ใกล้กรุงพาราณสี ท่านไปวิหารเข้าเฝ้า
พระศาสดา ฟังธรรมได้ศรัทธา เริ่มตั้ง

^๑ อมรผล.

ปฏฺจเปตฺวา ตทเหว อรหตฺตํ ปาปฺปณฺนิ.
เตน วุตฺตํ อปทานे^๑ :

วิปัสสนา จึงบรรลุพระอรหัตในวันนั้น
นั่นเอง. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้
ในอปทานว่า :

“สหสฺสูวสี ภาควา
สยมฺภู อปราชิโต
วิเวกา วุญฺจหิตฺวา
โคจรายาภินิกฺขมิ.

“พระผู้มีพระภาคผู้สยัมภู ผู้มี
พระรัศมีนับด้วยพัน ไม่ทรงพ่ายแพ้
อะไร ๆ ทรงออกจากวิเวกแล้วเสด็จ
ออกโคจรบิณฑบาต.

ผลหตฺถเ อหํ ทิสฺวา
อุปกฺจฺฉี นราสภํ
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
อวฺภู อทฺที ผลํ.

เราถือผลไม้อยู่ ได้เห็นเข้าจึงเข้าไป
เฝ้าพระนราสภ เรามีจิตเลื่อมใส
มีใจโสมนัส ได้ถวายผลไม้.

จตฺนุนฺวตฺติโต กปฺเป
ยํ ผลํ อทฺที ตทา
ทฺคฺคตฺตี นาภิชานามิ
ผลทานสฺสูทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการ
ถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทศคติเลย
นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิลฺเลสา ฉมาปีตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตฺ พุทฺธสฺสู สาสนฺนุ”ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว” ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อปรภาเค
ภิกฺขุหิ “อาวฺโส กิ ตยา อุตฺตริมฺนุสฺสู-
ธฺมฺโม อธิคฺโต”ติ ปุญฺโง สีนฺนาทํ

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว
ภายหลังถูกพวกภิกษุถามว่า “อาวฺโส
ท่านบรรลุอุตริมนุสสรรมแล้วหรือ” เมื่อ

^๑ พ. อ. ๓๓/๑๔๕.